

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra teologických věd

Diplomová práce

**Rituály spojené s narozením dítěte v Čechách a na Moravě
od 17. století po současnost**

Vedoucí práce: ThLic. Vlčková Michaela, Th.D.

Autor práce: Bc. Šárka Mühlböcková

Studijní obor: Pedagogika volného času NMgr.

Ročník: 2.

2015

Prohlášení:

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 15. března 2015

.....

Bc. Šárka Mühlböcková

Poděkování:

Děkuji vedoucí mé diplomové práce ThLic. Michaelle Vlčkové, Th.D. za odborné konzultace, připomínky, glosy a za metodické vedení práce.

Dále bych ráda poděkovala Mgr. Lucii Maliňákové za odborné konzultace při zpracování vlastního výzkumu.

Obsah

Úvod	6
1 Rituály	9
1.1 Koncepce rituálů dle Arnolda van Gennepa	10
1.1.1 Přechodové rituály spojené s těhotenstvím a narozením dítěte	11
1.2 Koncepce rituálů dle Victora Turnera	12
1.3 Koncepce rituálů dle Petry Kunze	13
1.3.1 Rituály při narození dítěte	14
1.4 Koncepce rituálů dle Kaufmannové-Huberové	14
1.4.1 Rituály matky	15
1.5 Shrnutí	16
2 Rodina	18
2.1 Rodina našich předků	19
2.2 Rodina let 1948 – 1989	21
2.3 Období po revoluci	23
2.4 Rodina v současnosti	24
2.5 Shrnutí	26
3 Přechod k rodičovství	28
3.1 Socializace dítěte	29
4 České křesťanské zvyklosti, tradice a rituály spojené s narozením dítěte v Čechách a na Moravě v období 17. – 20. století	31
4.1 Obřady probíhající v těhotenství	32
4.2 Rituály doprovázející porodní bolesti, porod a narození dítěte	37
4.2.1 Porodní bolesti a porod	37
4.2.2 Narození dítěte	40
4.3 Poporodní rituály	46
4.3.1 Ochrana šestinedělky	46

4.3.2	Ochrana novorozence	49
4.4	Křest dítěte.....	52
4.5	Úvod šestinedělky	56
4.6	Od babictví k porodnictví	60
5	Současnost	67
5.1	Těhotenství	67
5.2	Porodní bolesti a porod.....	69
5.3	Narození dítěte	71
5.4	Šestinedělí.....	72
5.5	Porodnictví.....	73
5.6	Křestní obřad dítěte	76
5.7	Vítání občánků	80
6	Srovnání minulosti se současností	82
6.1	Výsledky výzkumu týkající se rituálů spojených s narozením dítěte v současné době mezi obyvateli České republiky	84
6.1.1	Otázky zaměřené na představení respondentky.....	84
6.1.2	Analýza dat z odpovědí respondentek na otázky týkající se dodržování rituálů spojených s narozením dítěte v současné době	87
6.2	Shrnutí a komentář	98
6.3	Verifikace hypotéz	101
6.4	Diskuze	102
	Závěr	104
	Seznam použitých zdrojů:	107
	Příloha	114
	Abstrakt	116
	Abstract	117

Úvod

Narození dítěte je velkou a mimořádnou událostí, jenž představuje významný mezník pro rodinu netrpělivě očekávající příchod nového člena. Tomuto okamžiku předchází mnoho plánů, příprav a rozhodování. Těhotenství, porod samotný a rituály s ním spojené se liší v závislosti na dané kultuře. V mnoha kulturách se setkáváme s růzností rituálů, které se týkají nejen narozeného dítěte, ale také jeho matky. Jde například o rituály ochranné, očistné či přijímací. Tato práce se snaží zachytit rituály spjaté s narozením dítěte dodržované v Čechách a na Moravě v období od 17. století po současnost.

Jako pedagoga volného času mne zajímalo, zda se alespoň některé rituály spjaté s narozením dítěte dochovaly a zda se dále předávají z generace na generaci. Obřady konané v minulosti byly spojené s oslavami, jež byly příležitostí k setkání s ostatními členy rodiny a všemi blízkými. Byl to čas, kdy si lidé dokázali najít volnou chvíli a společně s ostatními přivítat nového člena do rodiny. Dnešní doba se vyznačuje značnou individualizací, která poznamenává i rodinu základní a tak na společné oslavy často není dostatek prostoru, neboť každý člen rodiny je ve volném čase zaměstnán spíše sám sebou. Tato situace mne přivedla na myšlenku uskutečnit průzkum rituálů spojených s narozením dítěte: rituálů bývalých, současných a nahrazujících některé z obřadů původních. Dodržují se rituály stále? Jsou nahrazeny novými? Jsou provázeny oslavami?

Význam pojmu rituál objasňuje první kapitola, která nabízí dvě pojetí těchto obřadů z hlediska historie (Gennep *Přechodové rituály*, Turner *Průběh rituálu*) a následně poskytuje dvě koncepce rituálů ze současného hlediska (Kunze *Malé děti potřebují rituály*, Kaufmann-Huberová *Děti potřebují rituály*).

Druhá kapitola je zaměřena na rodinu, jež vzniká zároveň s narozením prvního potomka a současně je prvním prostředím, se kterým se dítě seznámí, v němž vyrůst a přebírá zvyky, obyčeje a veškerou kulturu dané společnosti. Tato kapitola přináší přehled o vývoji české rodiny, vytváří obraz rodiny v průběhu času počínaje tradiční rodinou našich předků konče současnou rodinou moderní. Z hlavních autorů zabývajících se touto oblastí lze jmenovat Horského a Seligovou a jejich dílo *Rodina našich předků* nebo Možného *Rodina a společnost* či Kovaříka a Šmolku v díle *Současná rodina*.

Každá rodina prochází určitým vývojem, který je uspořádán do rozdílných fází, mezi nimiž probíhá přechodový stav. Třetí kapitola popisuje narození dítěte jako významnou mezní situaci v životě rodiny. S příchodem nového bezbranného člena do rodiny přichází také právo a povinnost starat se o své dítě, jež je zcela odkázáno na péči svých rodičů. Tímto tématem se zabývali autoři Možný v díle *Sociologie rodiny* či Matoušek v díle *Rodina jako instituce a vztahová síť*.

Čtvrtá kapitola odkrývá české křesťanské zvyklosti, tradice a rituály spojené s narozením dítěte dodržované zejména v dobách minulých, přičemž zohledňuje celý průběh očekávání potomka od těhotenství, přes porod, křtiny, šestinedělí až po úvod, jenž znamenal představení ženy v nové roli, kdy byla přijata do společenství žen – matek. Dále tato kapitola mapuje postupný přerod od babictví k porodnictví. Východiskem této části práce bylo především dílo autorky Navrátilové *Narození a smrt v české lidové kultuře* a taktéž dílo autorů Lenderové a Rýdla *Radostné dětství*.

Pátá kapitola seznamuje se situací v současnosti, podává obraz z období těhotenství, porodu a šestinedělí ženy a poskytuje informace týkající se péče o novorozené dítě. Zde bych ráda jmenovala autory Macků a Čecha a jejich dílo *Porodnictví* nebo Marka v díle *Nová doba porodní*. Tato kapitola taktéž představuje dosud zachovalý rituál křtu a zároveň popisuje novodobé pojetí přivítání nového člena do společnosti, čímž je obřad zvaný vítání občánků. Tato část se opírá zejména o dílo autora Adama *Liturgika: křesťanská bohoslužba a její vývoj*.

Šestá kapitola je zaměřena na srovnání obřadů probíhajících v minulosti se stavem rituálů konaných v současné době. Součástí této kapitoly je vlastní výzkum.

Prvním cílem této práce je zjistit z dostupných zdrojů informace o rituálech spojených s narozením dítěte, které probíhaly v české a moravské lidové kultuře v období 17. – 20. století. K získání potřebných dat použiji analýzu sekundárních zdrojů a také se mi podařilo získat několik primárních zdrojů.

Druhým cílem je odhalit, jaké rituály spojené s narozením dítěte se vyskytují v současné době mezi populací v České republice. Ke splnění tohoto úkolu použiji analýzu primárních zdrojů a pro svůj kvantitativní výzkum budu aplikovat metodu písemného dotazování, přičemž technikou pro sběr dat bude dotazník s polovinou otevřených otázek.

K získání respondentů uplatním techniku sněhové koule neboli snowball sampling, která spočívá ve výběru jedinců, při kterém mne několik původních informátorů dovede

k jiným členům cílové skupiny.¹ Cílovou skupinou výzkumu budou ženy různých věkových kategorií, které budou ochotny vyplnit dotazník a tím mi pomoci k dosažení druhého cíle.

Hlavním cílem této práce je analyzovat rituály spojené s narozením dítěte v české a moravské lidové kultuře dodržované v období 17. – 20. století a porovnat je s rituály spjatými s narozením dítěte probíhajícími v současnosti.

Tento cíl se pokusím naplnit ověřením hypotézy, která předpokládá postupný úpadek rituálů spjatých s narozením dítěte oproti dřívější době. Tato hypotéza je podložena získanými informacemi ze statistických údajů (Tichý – viz kapitola 5.6 Křestní obřad dítěte) a z výsledků analýzy sekundárních zdrojů (Tarcalová – viz kapitola 4.6 Od babictví k porodnictví, Frolec – viz kapitola 6 Srovnání minulosti se současností a další).

Druhá hypotéza předpokládá, že křestní obřad dětí byl upozaděn a převládá novodobý obřad zvaný vítání občánků. Hypotéza je podložena získanými informacemi z analýzy sekundárních zdrojů (Nešpor – viz kapitola 5.6 Křestní obřad dítěte, Kramolišová – viz kapitola 5.7 Vítání občánků a další).

¹ Srov. DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*, s. 93.

1 Rituály

Lidové obřady, tradice, zvyky a rituály provázely člověka již od počátku věků. Byly významným prvkem v životě člověka, jelikož vnášely do života řád a pravidelnost, jistotu a ochranu, přinášely radost, pospolitost a mravní hodnoty. Prostřednictvím obřadů docházelo ke stmelování rodiny, obce a někdy i celého národa. Většina forem obřadů a rituálů lidové tradice byla podmíněna vírou, rozličnými mýty a přírodou. S postupným vývojem lidstva byly mnohé potlačeny a zapomenuty. Dochovaly se pouze ty, které jsou spojeny se zábavou a mají v sobě prvky atraktivnosti, tím jsou pro dnešního člověka přitažlivé.²

Termín rituál má významově blízko k pojmům obřad nebo ceremoniál a lze ho popsat jako výrazný individuální nebo kolektivní způsob chování, který je založen na vnucených nebo tradičních pravidlech. Existuje několik typů rituálů, z nichž lze uvést například rituály oslavné, nebezpečí, přechodu, trestání, rituály prokazování úcty a další. Všechny mají svůj specifický účel. Jejich hlavní význam spočívá ve vyjádření lidského postoje k něčemu, co člověka přesahuje. Při vykonávání rituálů jsou pokaždé přítomny emoce, může to být vzdor, radost či pocit vnitřního vyrovnání.³ „*Pojem rituál je odvozen od latinského slova ritus, které označuje zvyklost projevující se v řeči, gestech a jednání, případně počínání podléhající určitým pravidlům a realizované v určitém sledu.*“⁴

V rámci rodinného cyklu se dodržují zejména rituály a tradice spojené se svatbou, narozením dítěte a smrtí. V současné době se projevy tradiční kultury objevují pouze v určitých skupinách a jejich výskyt je ovlivněn místem, krajem.⁵ Ve většině případů člověk obřady, rituály nebo zvyklosti vykonává, ale nezná jejich pravou podstatu, nesnaží se je pochopit. Příčinou jsou pozměněné hodnoty současné společnosti a rovněž uspěchaná doba. Civilizační tlaky této doby znehodnocují naši emocionalitu a její projevy. Pro zachování kultury a našeho národa je nepostradatelné rozvíjení lidových tradic a národních kulturních hodnot a jejich předávání.⁶

² Srov. ŠOTTNEROVÁ, D. *Lidové tradice*, s. 7.

³ Srov. PAVLICOVÁ, M. *Obřad, obyčej, zvyk – rituál*, in TONCROVÁ, M. a kol. *Etnokulturní tradice v současné společnosti*, s. 23-24.

⁴ KUNZE, P.; SALAMANDER, C. *Malé děti potřebují rituály*, s. 11.

⁵ Srov. PAVLICOVÁ, M. *Obřad, obyčej, zvyk – rituál*, in TONCROVÁ, M. a kol. *Etnokulturní tradice v současné společnosti*, s. 23-24.

⁶ Srov. ŠOTTNEROVÁ, D. *Lidové tradice*, s. 7.

1.1 Koncepce rituálů dle Arnolda van Gennepa

Francouzský antropolog, religionista a etnolog Arnold van Gennep se zabýval studiem rituálů mnoha odlišných kmenů, utřídil nejrůznější popisy rituálu a snažil se vysvětlit, jak je možné, že se napříč kulturami v mnoha základních rysech podobají. Dále se pokusil o klasifikaci přechodových rituálů. Ve své teorii upozornil zejména na období, v němž stojí člověk mezi dvěma stavy ve společnosti, důležité stadium přechodových rituálů, jenž označil jako pomezí. Lze jej vysvětlit tak, že člověk má nakročeno do nové životní etapy, ale ještě v ní není úplně. Gennep zobrazil život člověka jako souhrn různých na sebe navazujících období od narození přes společenské dospívání, rodičovství, třídní postup, specializaci zaměstnání až po smrt, kde konce a začátky období tvoří celky téhož rázu. Ke každému z těchto celků se vztahují obřady, jejichž cílem je nechat jedince přejít od jedné vymezené etapy ke druhé, stejně tak vymezené etapě jeho života. Gennep rovněž zdůraznil celospolečenskou závislost na přírodě a vesmíru, proto přiřadil k přechodovým rituálům i takové, které se týkají přírodních cyklů, například obřady při úplňku, slunovratu či rovnodennosti.⁷

Arnold van Gennep rozlišil v prvé řadě rituály do dvou tříd, a to na sympatetické rituály založené na působení podobného na podobné a na rituály kontaktní, jejichž princip spočívá v materiálnosti a přenosnosti těchto vlastností, například dotykem nebo na dálku.⁸ Rituály dále Gennep vymezil na přímé a nepřímé. Přímý rituál působí ihned bez dalšího zásahu člověka, může jím být například uhrnutí nebo kletba. Nepřímý rituál neúčinkuje okamžitě, je spíše počátečním impulzem, který uvádí do pohybu vyšší mocnosti a síly vykonávající přání člověka. Dále rozdělil rituály na pozitivní, které se snaží pomocí vůle dosáhnout nějakého efektu a rituály negativní, které se naopak snaží efektu vyhnout. Negativní rituály označil Gennep jako „tabu“, tedy příkaz, co nedělat, jak nejednat.⁹ „Z psychologického hlediska odpovídá nechtění (*noluntas*), tak jako pozitivní rituál odpovídá chtění (*voluntas*), to znamená, že i tabu vyjadřuje jakýsi způsob vůle a že je činem, a nikoliv negací činu.“¹⁰

Při rozdělování rituálů na profánní (světské) a posvátné Gennep poukázal na aspekt náboženského charakteru. Zdůraznil, že profánnost a posvátnost není absolutní hodnotou, nýbrž hodnotou relativní. Na rozdíl od rituálů posvátných, rituály profánní

⁷ Srov. VAN GENNEP, A. *Přechodové rituály*, s. 9-13.

⁸ Srov. Tamtéž, s. 13-16.

⁹ Srov. Tamtéž, s. 17.

¹⁰ Tamtéž, s. 17.

čili světské neobsahují náboženské záměry. Záleží však na situaci a na okolnostech, protože některé osoby jsou ve vztahu k jedněm posvátné, ve vztahu k jiným neposvátné.¹¹

Jak již bylo zmíněno, věnoval Gennep svou pozornost přechodovým rituálům a taktéž se pokusil o jejich členění. Ve své teorii přechodových rituálů rozlišil tři kategorie rituálů: rituál odluky, rituál pomezí a sloučení. Rituály odluky, zvané též předprahové (preliminární) rozvinuté spíše v pohřebních obřadech. Oproti tomu rituály pomezí neboli prahové (liminární) probíhající například při obřadech svatebních a rituály sloučení či poprahové (postliminární) mající svůj význam kupříkladu při zásnubách či v těhotenství. V některých případech lze hovořit o prolínání rituálů, neboť při obřadech spojených s těhotenstvím, porodem a narozením dítěte se mísily nejen rituály přechodové, ale rovněž rituály obranné, předpovědní, usmiřovací a další.¹²

1.1.1 Přechodové rituály spojené s těhotenstvím a narozením dítěte

Arnold van Gennep popsal obřady spojené s těhotenstvím a narozením dítěte jako jeden celek, který začíná odlučovacemi rituály, jimiž se těhotná žena vyloučí ze společnosti obecné i rodinné, pokračuje rituály spojenými s těhotenstvím, jež se považují za pomezí období a končí rituály porodními, pomocí nichž se matka navrácí zpět do společnosti. Všechny tyto rituály měly za úkol chránit matku, dítě a často i celou rodinu. Cílem rituálů spojených s narozením dítěte bylo zabezpečit ochranu před zlými mocnostmi a zajistit zdraví matky, plodu a později dítěte.¹³

V některých kulturách byla těhotná žena považována za nečistou, proto bylo nutné, aby dodržovala různá zvláštní tabu. Nesměla si například po setmění mýt vlasy, čistit oděv, ani se česat. Často byla těhotná žena izolována, byla jí připravena zvláštní chýše, nesměla navštěvovat posvátná místa, ani chodit do vesnice. Nečistota matky se přenášela rovněž na její dítě, s tím souvisely další rituály a dodržování rozličných tabu. Tyto rituály měly rozmanitý obsah, ať už to bylo pohřbení placenty, udržování ohně do křtu dítěte, samotný křest nebo svěřování dítěte jiným ženám, pokládání dítěte na zem či první koupel dítěte.¹⁴

¹¹ Srov. VAN GENNEP, A. *Přechodové rituály*, s. 20-21.

¹² Srov. Tamtéž, s. 20.

¹³ Srov. Tamtéž, s. 46-47.

¹⁴ Srov. Tamtéž, s. 48-50.

Jestliže byla matka v odlučovacím rituálu vyloučena ze společnosti, právě narozené dítě bylo potřeba odloučit od jeho dřívějšího prostředí čili od matky. Hlavní odloučení bylo prováděno rituálem při přerušení pupeční šňůry, s níž se zacházelo v různých kulturách odlišně. Někdy se uchovávala společně s prvně ostříhanými vlasy dítěte, někdy se pupeční šňůra pohřbívala a jindy byla svěřena do rukou příbuzného za účelem ochrany dítěte. Za přechodové rituály považoval Gennep všechny, které pomohly dítěti vstoupit do období pomezího, jež trvaly u různých národů dva až čtyřicet i více dnů. První pomezí období dítěte se časově shodovalo s posledním pomezím obdobím rodičky až do konce šestinedělí. Pomocí přijímacího rituálu se matka vracela do společnosti, dítě prostřednictvím přijímacího rituálu bylo uváděno do světa, dostávalo jméno, bylo křtěno, a podobně.¹⁵

Získáním jména bylo dítě individualizováno a přijato do společnosti. V některých kulturách se dítěti dávalo pouze druhové jméno, které jenom rozlišovalo chlapce od děvčete, případně označovalo jedno dítě od druhého. V dalších kulturách dostávalo dítě jméno po předcích, někde se jméno dítěte měnilo při přechodu z jednoho období do druhého. Mělo tedy nejprve nějaké neurčité jméno, poté dostalo známé osobní jméno a dále tajné osobní jméno a pak jméno rodiny, klanu, tajné společnosti.¹⁶

1.2 Koncepce rituálů dle Victora Turnera

Britský kulturní antropolog Victor Turner navázal na teorii přechodových rituálů o třech fázích Arnolda Van Gennepa. Turner zaměřil svoji pozornost na liminaritu a *comunitas*. Zatímco první předprahová (preliminární) fáze je založena na symbolickém chování představující odloučení jedince nebo skupiny z dřívější poměrně jasné strukturovanosti rolí, vztahů a hodnot, druhá prahová (liminární) fáze je čímsi negativním oproti navyklému řádu společnosti. Turner popsal liminaritu, jak označil tuto druhou fázi, jako období nebo stav na rozhraní, období, kdy se člověk ocitá na prahu. Tato pozice je pro jedince či skupinu nejistá a nejasná, jelikož liminární bytosti nejsou ani tam, ani tady, nacházejí se mezi postaveními stanovenými a uspořádanými zákony, konvencemi, zvyklostmi a obřady. Často je liminarita přirovnávána ke smrti, k temnotě, k neviditelnosti či k divočině. Role liminarity však není pouze negativní, jedinci poskytuje šanci nahlédnout na daný stav a případně jej změnit. V liminárním období se

¹⁵ Srov. VAN GENNEP, A. *Přechodové rituály*, s. 54-57.

¹⁶ Srov. Tamtéž, s. 64-65.

zřetelně vynořuje nestrukturovaná společnost jedinců, kterou Turner označil jako *comunitas*. V *comunitas* se všichni společně podřizují obecné autoritě starších z hlediska rituálu a všichni jsou si rovni.¹⁷

„Ve své knize *Průběh rituálů* Turner ukazuje konflikt struktury a liminarity jako základní proces, na němž stojí společnost, liminarita nemá jen kognitivní charakter, ale i existenciální.“¹⁸ Victor Turner viděl rozdíl mezi strukturou a liminaritou v odlišnosti klasifikace a typu sociálních vztahů. Pro strukturu je charakteristická společnost vyznačující se jasně danými rolemi a vztahy, pro liminalitu je příznačná *comunitas* vznikající všude tam, kde jedinci sdílejí stejné cíle a současně se vymezují proti tradiční společnosti. Každý řád má svůj počátek v chaosu, struktura vychází z liminarity a také každá společnost je založena na zkušenosti *comunitas*.¹⁹

Poslední, třetí fázi přechodových rituálů, takzvanou poprahovou (postliminární) vyobrazil Turner jako znovuzáclenění jedince či skupiny, kdy je přechod dokončen. Jedinec nebo skupina se opět dostane do relativně konstantního stavu, a získá tak práva a povinnosti vůči ostatním lidem patřícím k jednoznačně definovaným a strukturálním typům dané společnosti. Předpokládá se, že člověk, který prošel rituálem, se bude chovat podle určitých obyčejů, daných norem a etických pravidel.²⁰

1.3 Koncepce rituálů dle Petry Kunze

Zajímavý pohled na rituály v současnosti nabídla německá socioložka a etnoložka Petra Kunze, která potvrdila jejich důležitost a upozornila na nutnost rituálů a zvyklostí v našem životě. Kunze vycházela ze skutečnosti, že všechny kultury disponují řadou rituálů, jež člověka provází všemi přechodovými fázemi jeho života a současně mu pomáhají zvládat nároky všedního života. Často si lidé žijící v současné kultuře neuvědomují, kolik rituálů je během života provází, rituály považují za překonané a zbytečné. Zejména v 60. a 70. letech dvacátého století byly rituály mnohdy ztotožňovány s tradicemi nebo s překonanými lidovými či církevními zvyky, které byly zamítány. Mnozí lidé i dnes považují rituály za nudné zvyklosti, někteří je dokonce spojují s černou magií. Ovšem rituály zcela samozřejmě doprovázejí každého člověka

¹⁷ Srov. TURNER, V. *Průběh rituálu*, s. 95-97.

¹⁸ TOMANEC, J. *Rituál: co dělá člověka člověkem?* [online]. Olomouc: Gymnasion © 2010-2012. [cit. 11.9.2014]. Dostupné na [www: <http://www.gymnasion.org/archive/article/ritual-co-dela-cloveka-clovekem>](http://www.gymnasion.org/archive/article/ritual-co-dela-cloveka-clovekem).

¹⁹ Srov. Tamtéž.

²⁰ Srov. TURNER, V. *Průběh rituálu*, s. 95-96.

od ranní hygieny, přes vyprávění pohádek dětem, různých pozdravů, způsobů chování, až po novoroční předsevzetí.²¹

Petra Kunze se shodla na názoru, který zastával Gennep, když představila rituál jako významný spojovací článek nejen pro jednotlivce, ale pro celé skupiny a především pro společnost. Mezi rituály zařadila každodenní zvyklosti stejně jako křesťanské svátky, které měly silný vliv na utváření západní společnosti. Křtiny, svaté přijímání či sňatek označuje jako rituály, které i v současné době pro mnohé zůstávají pevnými body dodávající slavnostní charakter přechodu do nové životní etapy.²²

1.3.1 Rituály při narození dítěte

Narození dítěte je bezpochyby velkou událostí v rodině poskytující zároveň příležitost k slavnostnímu uvítacímu rituálu. V některých rodinách se ještě stále dodržují církevní křtiny probíhající v kostele a po křtinách následuje velkolepá oslava. Kunze uvádí, že v současnosti se stále více lidí od tohoto církevního přijímacího rituálu odklání, jelikož mají pocit, že už s církví nic společného nemají. Není nutné však na rituály při narození dítěte rezignovat a zcela je ze života vyloučit. Realita je taková, že rituály jsou pro lidstvo důležité a absence starých rituálů vyvolává touhu po nových. Nové rituály ovšem vyžadují fantazii a odvalu k vyvinutí zcela osobitého charakteru. Kunze dodala, že jasně vymezené alternativy ke křtinám se v naší společnosti zatím nezformovaly.²³

1.4 Koncepce rituálů dle Kaufmannové-Huberové

Současný pohled na rituály poskytla také psychoterapeutka Gertruda Kaufmannová-Huberová ve svém díle *Malé děti potřebují rituály*. Potvrdila slova ostatních autorů o potřebě rituálů v lidském životě. Označila rituály jakožto slavnosti náboženské, ale i světské ceremonie probíhající podle přesně stanoveného schématu, určitých pravidel, zůstávající dlouhodobě neměnná. S proměňující se společností některé rituály ztrácí smysl, a pakliže nejsou naplněny novým obsahem, zanikají. Rituály provázely člověka po celý jeho život a řídily jeho kroky zejména v krizových obdobích. Krizové období zde není míněno negativně, znamená přechod z jednoho období do druhého,

²¹ Srov. KUNZE, P.; SALAMANDER, C. *Malé děti potřebují rituály*, s. 5-9.

²² Srov. Tamtéž, s. 11.

²³ Srov. Tamtéž, s. 60.

znamená obrat či zvrát. Život jedince je plný krizí, nových životních období, kterým je třeba se přizpůsobit. Dříve se lidé pomocí rituálů zbavovali existenčního strachu, přivolávali úrodu, dobré počasí a podobně. Rituály byly a jsou přítomny ve všech kulturách a jejich funkce má stále stejný charakter, ochraňují a pomáhají všude tam, kde se člověk cítí bezmocný, má potíže nebo je ochromen strachem. Gertruda Kaufmannová-Huberová označila provádění rituálů jako specificky lidský způsob chování, ve smyslu hlubinné psychologie Carla Gustava Junga, psychoterapeuta a zakladatele analytické psychologie. Toto chování označila jednoznačně za archetypické.²⁴ „Narození dítěte s sebou nese velké změny v každodenním životě, které leckterou matku při vši radosti mohou přivést do potíží či dokonce do krizové situace. Aby lépe zvládla nové, tajemné období s neznámou bytostí, pomohou takové matce rituály.“²⁵

1.4.1 Rituály matky

Od prvních dnů narození dítěte je velmi důležité, aby se utvářel co nejlepší vztah mezi matkou a dítětem. Důsledkem dobrého vztahu je pak trvalá důvěra a spokojené dítě, což je nezbytné pro jeho následující zdravý vývoj. Za pomoci rituálů matka může lépe zvládat každodenní péči o svoji ratolest. Ať už jde o péči o tělo miminka nebo o uspokojení jeho základních potřeb. Matka může z obyčejné očisty při přebalování udělat radostnou péči, jelikož při tomto procesu má možnost si s dítětem povídat, mazlit se s ním nebo ho masírovat. Podobné možnosti má matka například i při koupeli. Velmi důležité je, aby měla matka, případně otec, z této činnosti radost, protože dítě vnímá náladu rodičů velmi intenzivně a rychle jí přebírá. Kojení dítěte je další možností, při které může matka utvořit další rituál. Dříve bylo zvykem kojit dítě někde v odlehleém koutě či pokoji, dítě mělo matku jen pro sebe a zároveň matka věnovala čas při kojení pouze svému dítěti. Postupně se od tohoto zvyku upustilo a dítě je přikládáno k prsu kdykoliv projeví náznak své potřeby. Kaufmannová-Huberová připustila, že způsob kojení osamotě byl částečně oprávněně považován za pruděrní, nicméně tiché setkání matky s dítětem bylo ku prospěchu oběma.²⁶

Kaufmannová-Huberová popsala ve své knize příběh jedné matky konající pravidelně rituál u svého dítěte. Šlo o rituál, kdy matka každý večer usedla k dětské

²⁴ Srov. KAUFMANNOVÁ-HUBEROVÁ, G. *Děti potřebují rituály*, s. 9-10.

²⁵ Tamtéž, s. 13.

²⁶ Srov. Tamtéž, s. 13-14.

postýlce a modlila se. Tím si teprve opravdu uvědomovala, že své dítě dostala od Boha jako dar, který smí doprovázet kus cesty do života. Pak také pochopila, že nemusí přebírat všechnu zodpovědnost za svoji malou ratolest, protože cítila, že je zabudována do Božího plánu. Kaufmannová-Huberová dodala, že by bylo prospěšné, kdyby na tento rituál rodiče přistoupili, protože pak by netrpěli přehnanými pocity viny, pokud by s dítětem neprobíhalo vše tak, jak si přáli.²⁷

1.5 Shrnutí

Dodržování rituálů je v lidech zakořeněné už od nepaměti. Každá společnost se vyznačuje odlišnou kulturou, liší se náboženstvím, zvyklostmi a obyčejí, předáváním tradic a prováděním rituálů. U některých obřadů se stávalo, že se mísilo i několik rituálů najednou. Rituály byly vykonávány především z preventivních důvodů, hrály významnou roli při zajištění ochrany a bezpečí člověka. Obřady spojené s narozením dítěte patří do kategorie přechodových rituálů, které podrobně popsal a vysvětlil Arnold Van Gennep. Existuje však ještě další pohled na přechodové rituály dodržované v minulosti, jimiž se zabýval Victor Turner, který prováděl svoji studii mezi africkými kmeny a díky tomu mohl navázat na Gennepovu teorii přechodových rituálů. Přechodové rituály měly za úkol v první řadě usnadnit proces změny nebo jiného významného životního zlomu. Novodobý pohled na rituály nabízí Petra Kunze, která upozorňuje na důležitost rituálů i v současném životě. Koncepce rituálů dle Kaufmannové-Huberové ozřejmuje fakt, že rituály provázejí člověka od narození a pomáhají řídit jeho kroky v obtížných situacích.

Každodenní rituály, které si vytváříme v běžném životě, jsou pro člověka neméně důležité, jelikož významně přispívají k jeho psychické rovnováze a podstatně ovlivňují somatické zdraví jedince.

Všichni čtyři autoři se shodují na tom, že rituály člověku pomáhají, každý rituál má svůj průběh pevně daný a podléhá určitým pravidlům. Autoři jsou ve shodě rovněž v názoru, že určité prvky chování se při uskutečňování některých rituálů opakují.

Ačkoliv se smysl rituálů postupně vytrácí vlivem změny životního stylu charakterizovaného pragmatismem, účelovostí a novými jistotami, některé rituály se přesto stále zachovaly a jsou předávány dalším generacím. Musí však reagovat na změnu doby a dále se vyvíjet. Posilování významu rituálů je jednou z možností, jak

²⁷ Srov. KAUFMANNOVÁ-HUBEROVÁ, G. *Děti potřebují rituály*, s. 16.

pozitivně ovlivňovat rodinnou soudržnost, upevňovat rodinné vztahy, ale také poskytnout pocit stability, zázemí a bezpečí pro jednotlivce.

2 Rodina

Teprve narozením prvního potomka vzniká rodina a je to také první model společnosti, se kterým se dítě setkává a od něhož přejímá vzory chování, zvyky, obyčeje, ale také například víru, názory a postoje. Zakládání rodiny a výchova dítěte též úzce souvisí se společenským postavením jedinců, se zařazením do společenské vrstvy. Od toho se odvíjí fungování rodiny, výchova dětí i předávání životního stylu a hodnotového systému. „*Při osvojování společenského hodnotového systému není dítě a mladý jedinec pasivní, ale působí v tomto procesu jako aktivní subjekt.*“²⁸ Dítě si osvojuje mateřský jazyk jako základní prostředek komunikace a kromě toho se učí mnohým dovednostem, na které se připravuje postupně. O rodině nelze říct, že má vždy stejnou strukturu, existuje mnoho typů rodinného uspořádání s různým seskupením lidí. Ať už se jedná o věk, pohlaví, počet osob, bydliště a další demografické položky, každá rodina má svá specifika. Každá rodina má svůj životní styl, zastává svůj způsob výchovy a každá předává své tradice, zvyky a hodnoty, jenž jsou ovlivněny dobou a společností, ve které se rodina pohybuje.

Rodina existuje od dávných věků, je základní jednotkou každé společnosti a svůj význam má zejména pro udržení lidstva. Hlavním úkolem rodiny je bezesporu výchova a péče o dítě. Rodina je nepostradatelnou institucí, ve které dochází k propojení generací, k vzájemné úctě, soudržnosti a vzájemné podpoře. Prostřednictvím rodiny se dítě začlení do kultury a společnosti, ve které vyrůstá.²⁹

Z hlediska křesťanství byla rodina brána v minulosti jako pevná, doživotní instituce, v níž sezdaní manželé byli jednou pro vždy spojení, a jejich svazek byl nezrušitelný. Postupem doby však pevnost rodiny dostávala trhliny a manželství bylo pojato jako občanská smlouva. Rovněž začaly narůstat rozvody a taktéž se zvýšil počet opakovaných manželství.³⁰

²⁸ SAK, P. Proměny české mládeže, s. 38.

²⁹ Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 9.

³⁰ Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*, s. 22.

2.1 Rodina našich předků

System v rodinách našich předků, někdy označovaný jako starý demografický režim, je možné označit jako křehký, velmi citlivý a vnímavý vůči výkyvům ekonomického vývoje. Struktura obyvatelstva 16. až 18. století byla velmi zranitelná, starý režim se nedokázal náležitě bránit přírodním jevům, byl sužován hladomory, epidemiemi a válkami. Navzdory velké mortalitě neboli úmrtnosti, jež byla znakem křehkosti tehdejší společnosti, udržovali naši předci reprodukční systém. Silná manželská plodnost byla naopak znakem vitality. Záměrná regulace plodnosti, jež se stala v moderní společnosti samozřejmostí je něčím novým, naprosto odlišným od tradičního způsobu chování. Tradiční společnost kontrolu plodnosti dozajista také znala, rozdíl mezi starým a novým demografickým režimem je však dohled nad reprodukcí v plném rozšíření a ve stálosti porodů. Děti se rodily v rodinách našich předků převážně do rodin svázaných a posvěcených sňatkem. Tehdejší počet dětí se pohyboval v průměru okolo pěti až šesti dětí na jednu rodinu, ačkoliv ženy měly okolo osmi porodů. Průměrný věk u posledního porodu matky byl okolo čtyřicátého roku.³¹

Ve všech oblastech Čech a Moravy dosahovala úmrtnost kojenců do jednoho roku značné výše. Po celé 18. století umíralo 40 % dětí a v některých případech byla dokonce překročena i hranice poloviny. Pouze dvě třetiny dětí se dožily prvního roku života, avšak skoro polovina dětí umírala do prvního měsíce života, přičemž téměř polovina hned v prvním týdnu. U chlapců byla poporodní úmrtnost přibližně o desetinu vyšší, nežli u dívek.³²

Rodina v tradičním slova smyslu nepředstavovala jen rodiče, děti a příbuzné. V 16. až 18. století se setkáváme s latinským termínem *familia*, jenž označoval spíše dům, domácnost či hospodářství. Do rodiny tehdy patřila hlava domácnosti, to znamená hospodář, sedlák či chalupník, jeho žena, děti, příbuzní i nepříbuzní, spadaly sem všechny osoby, které spočívaly pod jednou střešou. Ať už to byli čeledníci, učni nebo služebné, všichni patřili do rodiny a spadali pod pravomoc hospodáře a hospodyně, kteří zastávali zároveň rodičovskou autoritu.³³ V tradičních rodinách bylo zvykem, že výběr partnera do manželství vybírali rodiče za své děti, tím byla zajišťována stabilita

³¹ Srov. HORSKÝ, J.; SELIGOVÁ, M. *Rodina našich předků*, s. 12-17.

³² Srov. MELKESOVÁ, M. *Křtiny a úvod ve venkovském prostředí raného novověku*, in *Historický obzor*, roč. 14, s. 270.

³³ Srov. HORSKÝ, J.; SELIGOVÁ, M. *Rodina našich předků*, s. 17-21.

společnosti. Rodiče brali ohled na společenské postavení, majetek a dobré mravy potenciálního partnera jejich ratolesti.³⁴

V Evropské společnosti bylo možné vyzorovat dva základní typy historického utváření rodiny. Pro severozápadní oblast byl typický relativně vysoký věk při prvním sňatku a navíc sňatek nebyl dostupný všem, určitá část obyvatelstva zůstala mimo svazek manželský. Jihovýchodní část Evropy byla charakteristická naopak nízkým věkem při sňatku, který byl obecněji dostupnější. Severozápadní systém domácností byl takzvaně jednoduchý, oproti tomu systém jihovýchodní měl výrazně komplikovanější vazby. Tyto rozdíly nebyly smazány ani přechodem k moderní společnosti a dodnes jsou v některých oblastech jižní a jihovýchodní Evropy viditelné.³⁵

Prvním kritériem, které rozlišovalo tyto dva typy utváření rodin, byl počet osob žijících v jedné domácnosti. Jestliže průměrný počet osob byl například v Toskánsku 4,2 na jednu domácnost a v Čechách 6,5 osob, v Pobaltí byl průměr 12,1 až 18,8 osob. Počet osob v rodinách byl ovšem ovlivněn rovněž společenským postavením a z toho plynoucím rozdílným počtem služebnictva. Pokud pomineme šlechtické rodiny, kde průměrný počet osob dosahoval až do několika desítek osob, v rodinách významných obchodníků byl průměrný počet 8 osob, v rodinách selských okolo pěti osob a v rodinách domkářů byl dokonce jen 3,5 osoby na jednu rodinu.³⁶

Druhým kritériem pro rozlišení byl způsob utváření rodiny z hlediska příbuzenských pout mezi členy rodiny či domácnosti. V Čechách velikost rodiny velmi ovlivňoval počet čeledínů a podruhů, kteří ve většině případů nebyli příbuzní pokrevně. Rozdíl byl taktéž v počtu a uspořádání manželských párů v jedné domácnosti. Ať už se jednalo o páry, z nichž každý patřil k jiné generaci, nebo to byly páry z jednoho pokolení.³⁷

Rozdíl mezi západní a východní Evropou nebyl pouze ve velikosti rodiny a příbuzenství. Další odlišností byla patrilinearita, výrazná zejména ve východní Evropě. V Čechách se majetek také dědil po mužské linii, ale na statek mohl přijít i muž. Výraznou odlišností byla neolokalita, typická spíše pro západní Evropu, jelikož v rodinách východní Evropy se téměř nevyskytovala. A posledním zřetelným rozdílem bylo dělení majetku. Zatímco rodiny západní zpravidla odmítaly dělení majetku a preferovaly takzvané jednonástupnictví, východní rodiny byly více kolektivistické

³⁴ Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*, s. 21.

³⁵ Srov. HORSKÝ, J.; SELIGOVÁ, M. *Rodina našich předků*, s. 25.

³⁶ Srov. Tamtéž, s. 27.

³⁷ Srov. Tamtéž, s. 29-30.

a tak majetek někdy skončil v rukách obce, která jej pak přerozdělovala. Vývoj české rodiny odpovídal spíše rodinám západního charakteru.³⁸

2.2 Rodina let 1948 – 1989

Díky novému politickému uspořádání ve státě, jenž se snažilo omezit tradiční strukturu společnosti, se po roce 1948 začínal měnit vztah mezi rodinou a státem. Řada rodin byla rozbita, protože někteří z členů rodiny byli odsouzeni z politických důvodů, jiní byli donuceni emigrovat. Rovněž bylo pozastaveno soukromé podnikání, což pro některé rodiny znamenalo ztrátu ekonomického zázemí. Změny probíhaly také v oblasti péče o děti, kdy stát přebíral podstatnou část výchovy o mladou generaci. Vznikala nová zařízení pro velmi malé děti, jimiž byly jesle či mateřské školky. To bylo výhodou pro emancipované, pracující ženy, které často marně usilovaly o splnění všech nahromaděných úkolů v zaměstnání i domácnosti. Přes určité zásahy do výchovy si byl stát vědom toho, že bez rodin se neobejde a přiklonil se k názoru, že rodina je základ státu.³⁹

Rodina v tomto období stále více vystupovala jako spotřební jednotka společnosti, ačkoliv zůstávala základní buňkou z hlediska své výchovné a reprodukční funkce. Změnila se sociální funkce rodiny, jenž spočívala v zařazování členů rodiny do sociální struktury společnosti a v jejich adaptaci do tehdejšího systému. Také ekonomická funkce rodiny dosáhla jistých změn, přesto zde byla patrná snaha sloužit jako základ pro rozvíjení osobnosti.⁴⁰

Vzhledem k omezeným možnostem pracovního uplatnění, ke skrovným šancím na lepší společenské postavení, či k velmi omezeným možnostem poznávání cizích zemí, se často rodina stala jediným cílem životní dráhy jedince. To se odrazilo také na věku vstupu do manželství a na brzké reprodukci. Československo spadalo mezi země s nejnižším věkem vstupu do manželství. Časné sňatky a brzké zakládání rodin byly běžnou zvyklostí, ostatně byly podporovány společenskými tlaky, sociální politikou i zákonnými úpravami. Staří mládenci či neprovdané ženy byli spíše výjimkou a terčem nejrůznějších společenských útlaků a útoků.⁴¹

³⁸ Srov. HORSKÝ, J.; SELIGOVÁ, M. *Rodina našich předků*, s. 31-35.

³⁹ Srov. KOVAŘÍK, J.; ŠMOLKA, P. *Současná rodina*, s. 3.

⁴⁰ Srov. BRABLCOVÁ, V. a kolektiv, *Manželství, rodina a rodičovství*, s. 107.

⁴¹ Srov. KOVAŘÍK, J.; ŠMOLKA, P. *Současná rodina*, s. 9 – 11.

Střední Evropa byla spojována s tradičním rozdělením rolí, to znamená s patriarchálním uspořádáním, kdy muž jako živitel rodiny míval zpravidla vyšší vzdělání, příjem a společenské postavení a úctu a respekt v rodině. Naopak žena zastávala roli ochránkyně tepla rodinného krbu, která zajišťuje zázemí, pečuje o domácnost a stará se o výchovu dětí. Ve dvacátých letech 20. století se tento stav začal měnit, zejména role otce byla otřesena v základech, jelikož otec už nebyl schopen uživit rodinu a postupně se u mužů vytrácely vlastnosti, kterými by mohli ženám imponovat. Krok za krokem se vytrácela rozhodnost, iniciativa, manuální dovednost, podnikavost a další. Ženy navíc získávaly vyšší vzdělání, stávaly se více samostatnými a nezávislymi a tím také docházelo k přerozdělování rolí v rodině.⁴²

Následkem hospodářské krize ve třicátých letech 20. století nastal první pokles porodnosti. Během druhé světové války a v poválečném období se úroveň plodnosti zvýšila, ovšem s novým politickým režimem v letech padesátých začala opět pozvolna klesat. Začátkem sedmdesátých let nastal baby-boom díky několika faktorům. Vysoké počty narozených dětí byly zapříčiněny tím, že rodily převážně ženy ze silných poválečných ročníků a navíc vláda učinila dlouho odkládaná opatření pro zvýšení porodnosti. Koncem let sedmdesátých však začala úroveň plodnosti opět klesat. Přesto se hranice porodnosti držela nad hranicí dvě děti na jednu ženu.⁴³

Ačkoliv byla rodinná výchova a pevná vazba mezi rodičem a dítětem upřednostňována před kolektivní výchovou, rodinné tradice a svátky ustupovaly a do popředí vstupovaly spíše svátky státní, jako například 1. Máj, Mezinárodní den žen, Svátek práce a mnohá další. Snahou komunistického režimu bylo vytlačit církev ze společnosti, proto se také upozadily veškeré svátky a tradice spojené s křesťanstvím a vykonávaly se pouze výjimečně. Svatební obřady se přestaly vykonávat v kostele, ale probíhaly na městských či obecních úřadech, rovněž křtiny téměř zanikly a místo tohoto obřadu se začalo provádět vítání občánků.

⁴² Srov. KOVAŘÍK, J.; ŠMOLKA, P. *Současná rodina*, s. 11 – 12.

⁴³ Srov. RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě*, s. 56.

2.3 Období po revoluci

Nové poměry ve státě vyvolaly nutné změny v zavedeném životním stylu. Stát a jeho politický systém, který dosud přejímal zodpovědnost za své občany, se po převratu v listopadu roku 1989 změnil a lidé tak získali svobodu a zároveň možnost vlastního rozhodování spolu s patřičnou mírou zodpovědnosti.⁴⁴

Vztahy v rodině díky převratu dosáhly jistých změn. Vlivem určitých faktorů ubývaly problémy v oblasti profese, manželství či rodičovství. Postupně se totiž začal zvyšovat věk vstupu do manželství, čímž ubývalo kumulace závažných životních startů.⁴⁵ Průběh životní dráhy člověka je spojen s určitým sociálním očekáváním, které předznamenává to, jak má vypadat správné časování a pořadí životních událostí a jaké role přísluší určitému věku. Etapa životního startu se pojí s obdobím mladé dospělosti, kdy mladí lidé ukončují studium, nastupují do svého prvního zaměstnání, stěhují se od rodičů, vstupují do svých prvních partnerských soužití a zakládají rodinu. S poklesem sňatečnosti a plodnosti po roce 1989 se rozšířily alternativní formy partnerského soužití a významně začala narůstat mimomanželská plodnost.⁴⁶

Počet živě narozených dětí mimo manželský svazek se pohyboval ještě v osmdesátých letech na hodnotě 10 000 živě narozených dětí za rok, avšak v polovině devadesátých let již stoupl počet na 15 000 ročně. Velký pokles zaznamenal rovněž počet živě narozených dětí v manželském svazku, který činil v osmdesátých letech v průměru 130 000 za rok a v polovině devadesátých let počet klesl na hodnotu 96 000 živě narozených dětí ročně. Počet sňatků, který se ještě v letech 1980 pohyboval mezi 80 – 90 000 ročně, od roku 1990 postupně klesal a v roce 1995 dosáhl hodnoty 54 000. Zároveň se začal zvyšovat věk vstupu do manželství. Jestliže byl v osmdesátých letech věk u mužů v průměru 24 let a u žen 21 let, v polovině devadesátých let věk vstupu do prvního manželství stoupl u mužů v průměru na 26 let a u žen na 24 let.⁴⁷

„Demografický režim bývalé společnosti reálného socialismu, charakteristický časnými sňatky a porody, krátkými meziporodními intervaly a celkovou vyšší plodností, odezněl a začal být nahrazován novým režimem, pro nějž je typická nízká sňatečnost, porod v pozdějším věku a snižování porodů vyššího pořadí.“⁴⁸

⁴⁴ Srov. KOVAŘÍK, J.; ŠMOLKA, P. *Současná rodina*, s. 13.

⁴⁵ Srov. Tamtéž, s. 38.

⁴⁶ Srov. CHALOUPKOVÁ, J. *Proměny rodinných a profesních startů*, 14.

⁴⁷ Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 41-42.

⁴⁸ KOCOURKOVÁ, J. RABUŠIC, L. *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný*, s. 7.

Kulturní vzorce zděděné z období komunismu výrazně napomohly k tomu, že se lidé odnaučili samostatnosti a odpovědnosti a naučili se spoléhat na stát. Také ztracená vzájemná důvěra mezi lidmi a ztížené příležitosti spontánního sdružování výrazně přispěly k rozkolu občanského společenství, které se jen těžko dá znovu obnovit.⁴⁹

Přesto i v tomto období ženy kladly větší důraz na dodržování rodinných tradic, svátků, významných událostí a výročí, muži dávali přednost spíše důležitým záležitostem rodiny, jež byly spojené s penězi, většími výdaji či způsobem trávení dovolené. Běžný provoz domácnosti zůstával v naprosté většině na ženách.⁵⁰

2.4 Rodina v současnosti

Dnešní moderní společnost je charakteristická zásadní změnou, jež se vyznačuje prolínáním soukromého a veřejného života rodiny. Změnily se formy partnerského soužití, narůstá jejich četnost, změnilo se chápání hodnot a došlo ke změnám v reprodukčním chování, které se vyznačuje tím, že dlouhodobě klesá porodnost. Oblast veřejného života se potýká především se změnami na trhu práce. Ženy mají stejné možnosti na trhu práce jako muži a chtějí využít všechny příležitosti, které se jim naskytnou. Tím se ovšem dostávají do rozporu hodnoty rodiny a dítěte s hodnotami, které se týkají profesního uplatnění.⁵¹ Životní starty dospívajících jedinců se posouvají do pozdějšího věku a některé se vůbec neuskuteční. „*V souvislosti se změnami na pracovním trhu, prodlužováním studia i se změnami rodinného chování a proměnami hodnotových orientací sociologové poukazují na to, že se proces vstupu do dospělosti významně proměňuje.*“⁵² Díky prodlužování délky studia či snižování věku při založení rodiny nemusejí být faktory určující hranici přechodu do dospělosti univerzální. Například stačí, aby mladý člověk ztratil práci nebo se rozešel se svou životní partnerkou či partnerem. V takovém případě je možné, že se musí opět vrátit k rodičům, i když jen přechodně a hranice dospělosti se posouvá zpět. S přibývajícím počtem individualizace životního stylu může být zpochybňován význam vstupu do partnerského soužití či vstupu do rodičovství. Mladí lidé zakládají rodiny o několik let později, než tomu bylo před dvaceti lety. Důvodů je hned několik. Mění se časování životních událostí, které je důsledkem změněných hodnot ve společnosti a rozšiřují se možnosti,

⁴⁹ Srov. HAMPLOVÁ, D.; ŠALAMOUNOVÁ, P.; ŠAMANOVÁ, G. *Životní cyklus*, s. 34.

⁵⁰ Srov. KOVAŘÍK, J.; ŠMOLKA, P. *Současná rodina*, s. 35.

⁵¹ Srov. SIROVÁTKA, T.; HORA, O. *Rodina, děti a zaměstnání v České společnosti*, s. 9.

⁵² CHALOUPKOVÁ, J. *Proměny rodinných a profesních startů*, 25.

kteře se před mladými lidmi otevírají. Důležitým aspektem jsou především ekonomické vlivy, jež jsou spojené s výdaji vynakládanými na výchovu dítěte, s neuspokojivými podmínkami bydlení a s požadavky kladenými na udržení zaměstnání či kariéry. Tyto jevy se doplňují a prolínají.⁵³

Jak již bylo zmíněno, v současné době se zvyšuje věk lidí uzavírajících sňatek. Platí to zejména u vyšších společenských vrstev, jelikož zde hraje roli studium a u žen navíc užívání antikoncepce. Nicméně v nejnižších společenských vrstvách také vzrůstá věk při sňatku a začíná se zvyšovat počet mužů či žen žijících celoživotně nesezdaných. Často lidé žijí v přechodných párech a jejich děti se rodí mimo manželství. Zároveň klesá počet sňatků, které se uskutečňují na základě nevěstina těhotenství. V dnešní době ženy převážně užívají antikoncepci, proto pokud dojde k otěhotnění, jde většinou o plánovaný stav. Otěhotnění před dvacátým rokem je více pravděpodobné u žen z nižších společenských vrstev. Odlišný přístup mají ženy také při kojení, paradoxně ženy z vyšších společenských tříd kojí mnohem déle, než ženy z tříd nižších. Zajímavý je také počet dětí, který se taktéž odvíjí od zařazení do společenské třídy. Zatímco ještě v devatenáctém století měly převážně bohaté rodiny více dětí, na začátku dvacátého století se situace obrátila a rodilo se více dětí v chudých rodinách. Postupně docházelo ke snižování počtu dětí ve všech rodinách a dnes najdeme více dětí spíše v menšinových skupinách. Na sociální třídě závisí rovněž přítomnost otců při porodu, je prokázáno, že větší účast náleží otcům s vyšším vzděláním.⁵⁴

Přes všechny rozdíly a odchylky zůstává u většiny rodin stejný rámec rodinného cyklu, který postupuje od sňatku, přes narození dítěte a jeho předškolním a školním obdobím, až po odchod dítěte z domova.⁵⁵ „*Rodinný cyklus vlastně představuje neustálé předávání a přebírání přesně definovaných rolí různými členy rodiny, kteří jsou k jejich výkonu určeni, ale i uchovávání tradic a stereotypů za předpokladu biologické reprodukce rodiny.*“⁵⁶

Výchovný styl v rodinách je do jisté míry ovlivněn věkem a osobnostní strukturou rodičů. Mladší rodiče mají k dětem a k jejich potřebám blíže, než rodiče starší. Generační odstup se projevuje zejména v dospívání dítěte.⁵⁷ V tradiční společnosti byly vztahy určovány zejména partnerskými a rodičovskými povinnostmi, kdežto v současné

⁵³ Srov. CHALOUPOKOVÁ, J. Proměny rodinných a profesních startů, 26.

⁵⁴ Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*, s. 100-101.

⁵⁵ Srov. MAŘÍKOVÁ, H. *Proměny současné české rodiny*, s. 67.

⁵⁶ MAŘÍKOVÁ, H. *Proměny současné české rodiny*, s. 67.

⁵⁷ Srov. HINTNAUS, L. *Člověk, rodina, smysl a funkce rodiny*, s. 48.

době je jediným kritériem čistého vztahu vztah sám. Pokud vztah přestane fungovat, pozbývá smyslu a může být ukončen. Čistý vztah, který je oproštěný od veškerých povinností, přináší do života jedinců pouze nejistotu a zmatek. Partnerský vztah má vytvářet prostředí jistoty a bezpečí, proto potřebuje jisté „tradiční záruky“, to znamená veřejné uznání svazku, vzájemnou konverzaci a každodenní společné rituály.⁵⁸

V současné době se často hovoří a píše o krizi rodiny a zvěstuje se brzký konec dosavadních rodinných pout a vazeb, i přesto většina lidí stále považuje rodinu jako samozřejmost, jako místo, kde se odehrává náš každodenní život. Rodinu lze charakterizovat jako kulturní útvar, který je spojením lidské přirozenosti s určitými kulturními hodnotami. Tato formace je určena dobově specifickým systémem hodnot a ovlivněna přírodně ekonomickými podmínkami a kulturními podmínkami.⁵⁹

2.5 Shrnutí

Přechodové obřady či rituály úzce souvisí s rodinou a s životem v rámci rodinného společenství. V průběhu staletí se rodina přetvářela, měnila se její struktura a vnitřní řád, postupně se měnilo seskupení lidí v rodině a zásadní změnou prošel rovněž její význam.

Rodiny našich předků se vyznačovaly velkou soudržností, kde značný vliv měl hospodář neboli hlava rodiny. Do tohoto společenství se počítalo celé osazenstvo žijící pod jednou střechou. Ač se velikost rodiny v různých částech Evropy lišila, děti se rodily převážně do svazků manželských. Dítě narozené svobodné ženě bylo považováno za porušení dobrých mravů. Lidé se brali pro zachování či rozšiřování majetku a pro udržování a pokračování rodu. Výběr partnera zajišťovali pro své děti převážně rodiče. Velmi se dbalo na dodržování tradic a rituálů potřebných k zajištění bezpečného žití.

Po roce 1948 se rodinné uspořádání začalo měnit zejména vlivem nového politického systému. Tradiční patriarchální uspořádání se postupně vytrácelo, snížil se také počet dětí v rodinách. Původní průměrný počet 5. – 6. dětí na jednu rodinu spadl průměrný počet jen na dvě děti. Krok za krokem byly vytlačovány rodinné tradice a postupně byly upozaděny také dříve významné církevní křtiny, jež nahrazoval světský obřad vítání občánků.

⁵⁸ Srov. HAMPLOVÁ, D.; ŠALAMOUNOVÁ, P. ŠAMANOVÁ, G. *Životní cyklus*, s. 32.

⁵⁹ Srov. HORSKÝ, J.; SELIGOVÁ, M. *Rodina našich předků*, s. 5-6.

Období po roce 1989 zaznamenalo další změny v rodinném soužití, nejenže poklesla porodnost, snížil se rovněž počet sňatků a do popředí se začaly dostávat nové formy partnerských svazků. Stále častěji se objevovala dříve odsuzovaná mimomanželská plodnost, svobodné matky přestaly být výjimkou a změnil se také celkový pohled na tyto ženy, jenž přestaly být odsuzovány veřejností a staly se běžnou součástí nového společenského uspořádání.

Rodina v současnosti dostala značných změn, dlouhodobě klesá počet narozených dětí, od manželství se upouští, lidé spolu žijí bez smlouvy, rituálů a bez uzavření sňatku. Přibývá počet rozvodů a naopak stoupá počet lidí žijících single. Změnil se rovněž hodnotový systém člověka. Ženy mají stejné příležitosti v oblasti práce jako muži a tím se dostává do sporu hodnota rodiny s hodnotou pracovní kariéry. Prodlužuje se délka věku při založení rodiny, otěhotnění před dvacátým rokem je spíše ojedinělé, neboť v dnešní době je narození potomka převážně plánovaným počinem. Přesto majoritní část lidí považuje rodinu za důležitou a samozřejmou součást svého života.

3 Přejchod k rodičovství

Vztah k rodičovství během století prošel zásadními změnami. Vynálezem antikoncepce přestalo být rodičovství přirozeným údělem ženy, ale začalo se odvíjet od jejího rozhodnutí. Právě žena provádí volbu nad tím, kdy a kolik dětí bude mít. Toto rozhodnutí se promítá jak v rodině, tak ve společnosti. Současná společnost je charakteristická nízkou porodností a stále se zvyšujícím věkem matek.⁶⁰

Každá rodina prochází různými vývojovými fázemi, mezi nimiž vždy probíhá období přechodu. V rodinném cyklu patří mezi nejvýznamnější období přechod k rodičovství. Tento přechod charakterizují čtyři znaky:

Prvním znakem je silný kulturní tlak, jemuž podléhá zejména žena. Od ženy se očekává mateřství, a pokud dítě nemá, naráží na nevyslovenou otázku, zda dítě nechce nebo jej mít nemůže. Pokud se žena rozhodne přerušit těhotenství, ocitá se ve stresu už jen ze samotného rozhodnutí a navíc je pod nátlakem kultury, která nesouhlasí s odmítáním mateřství. V případě nábožensky založených křesťanů taková žena provádí smrtelný hřích. Druhým znakem je přechod, k němuž dochází mimoděk, čili v období, kdy může být dítě počato neplánovaně. Toto bylo v Čechách časté obzvláště ve druhé polovině dvacátého století. V této době byla každá druhá nevěsta těhotná. S obnovou kapitalismu se vrací tradiční hodnoty a počet těhotných nevěst klesl na polovinu. Třetím znakem je přechod k mateřství, který je nezrušitelný. Jakmile se jednou žena rozhodne pro mateřství, není cesty zpět. Dítě se nedá vrátit ani vyměnit za jiné. Čtvrtým znakem je znak zlomový. Těhotenství ženu sice postupně připravuje na mateřství, ale pouze po stránce fyziologické, nikoli po stránce sociální. Během těhotenství probíhají u budoucí matky určité představy a iluze o miminku, které se však s jeho narozením rozplynou. Pro některé matky nastává fáze šoku. Dítě, které tu dosud nebylo, najednou tu je a s ním mnoho dalších starostí a povinností. Některé matky, obzvláště ty vzdělanější, se snaží o dokonalost v péči o své dítě. Snaha však leckdy končí frustrací a pocity vlastní nedostatečnosti.⁶¹

Vztah mezi rodiči a dítětem vzniká již před narozením. Již plod reaguje na matčino tělo, vnímá její pohyby, emoce a slyší tlukot matčina srdce. Stejně tak matka cítí pohyby plodu ve svém těle a díky pohybům může dlouho před narozením vytušit temperament svého dítěte. Průběh porodu není stresem jen pro matku, ale také pro dítě.

⁶⁰ Srov. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*, s. 124.

⁶¹ Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*, s. 149-152.

V dnešní době existuje více variant porodů, provádí se pokusy s porody do vody se stejnou teplotou jako voda plodová, porodní sály se zatemňují a ztišují, aby šok pro narozené dítě byl co nejmenší. Vypracovávají se postupy, které by měly pomoci ženám od bolestí, přibývá počet porodů v domácnostech a přítomnost otců u porodu je dnes již běžnou záležitostí. Dřívější systém v porodnicích, kdy se oddělovaly matky od dětí, je v současnosti kritizován a považován za chybu. Dnes je doporučován co nejčastější kontakt obou rodičů s dítětem, protože příznivě působí na psychický i zdravotní stav dítěte.⁶²

3.1 Socializace dítěte

Narozené dítě je na matce zcela závislé, je odkázáno na její péči a podléhá matčině suverenitě. Postupně se tento vztah rozšiřuje i na otce. Závislostí dítěte vzniká povinnost rodičů starat se o své dítě. Rodičovství s sebou nese jistou míru autonomie, která však nemůže zůstat neregulována z několika důvodů. Za prvé: dítě, zejména narozené dítě, je fyzicky i psychicky křehké a bezbranné. Za druhé: ne všichni rodiče mají schopnost poznat, co je pro jejich dítě nejlepší, někteří rodiče mohou dítě svými mentálními a sociálními limity dokonce poškozovat. Za třetí: někdy rodiče vnímají své dítě jako prostředek pro uskutečnění svých projektů. A za čtvrté: každé společenství má zájem na tom, aby v ní vyrůstali jedinci, kteří jsou vychováni k hodnotám, jež jsou slučitelné s její vnitřní integritou.⁶³

V naší kultuře je možné vysledovat dvě koncepce rodičovské autonomie. Prvním pojetím je tradiční koncepce, která rodičům skýtá právo a povinnost předávat dítěti jejich hodnotový systém a představu o správném životě. Rodiče sami rozhodují, jaké hodnoty a postoje společnosti dětem předají. Tato koncepce posiluje sílu rodiny, ale je autoritářská. Druhým pojetím je koncepce liberální, která předpokládá, že rodiče své děti nebudou pokud možno vůbec ovlivňovat ve volbě hodnot a při vytváření představ o správném životě. Úkolem rodičů je pomoci dítěti v rozšiřování poznání, ale volbu nechat na něm, aby si samo vybralo, co bude pro jeho život nejlepší.⁶⁴

Pro vstup dítěte do života a pro jeho výchovu jsou velmi důležité rituály, pro dítě jsou jakýmsi pevným základem, o který se mohou opřít při setkání s novými, neznámými situacemi.

⁶² Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 66-67.

⁶³ Srov. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*, s. 132.

⁶⁴ Srov. Tamtéž, s. 133.

Rituály předávané v rodině či ve společnosti lze považovat za součást procesu socializace a při nedostatečně zvládnuté socializaci dítěte, ztrácí jedinec schopnost vstupovat do běžných interakcí s druhými členy dané společnosti. Zároveň společnost bez socializace není schopna předat své základní normy a hodnoty následující generaci a rozpadá se. Rituál je jeden z nejdůležitějších společenských procesů zajišťujících fungování společnosti a také rodiny jako takové.⁶⁵

⁶⁵ Srov. KELLER, J. *Úvod do sociologie*, s. 37-40.

4 České křesťanské zvyklosti, tradice a rituály spojené s narozením dítěte v Čechách a na Moravě v období 17. – 20. století

Tato kapitola přesunuje pozornost na rituály spojené s narozením dítěte a jejich dodržování v českých rodinách v dobách minulých. Rituály byly v té době úzkostlivě dodržovány, neboť poskytovaly ochranu a zároveň přinášely lidu jistotu.

V některých ryze křesťanských rituálech lze najít prvek, který je svým původem prastarý, většinou pohanský. Protože zatvrzelost a neochota lidí měnit zažitě způsoby byly leckdy velmi silné, přijala katolická církev raději tyto pradávne obyčeje za své, aby proti nim mohla bojovat, leč marně. Z tohoto důvodu jsou lidové zvyky a obyčeje v českých i moravských zemích směsicí pohanských prvků, doplněných prvky naivní víry, ale i zábavy a bezbřehé rozpustilosti. Postupem doby se rámeček lidových zvyků a obyčejů nepatrně proměňoval a křesťanský prvek začal převládat. Výrazný posun byl v období husitských válek, kdy odpor husitů proti rozmařilosti katolické církve paradoxně pomohl posílit duchovní rozměr života v českých zemích. Po třicetileté válce na to pak katolická církev navázala a v rámci rekatolizace českého lidu dovršila proměnu mnoha svátků od rozpustilých zábav ke střídmé oslavě, často spojené s půstem.⁶⁶

Pro moderního člověka jsou způsoby našich předků při prožívání mezních životních okamžiků někdy dosti nepochopitelné. Dnešní člověk málokdy rozumí některým zvykům a obyčejům, jež byly součástí života našich předků a směřovaly k naplňování ucelenosti potřeb člověka. Některé obřady a obyčeje spojené s narozením dítěte přežívají do dnešních dnů, protože stále existuje potřeba určité skupiny lidí vykonávat úkony posvátného nebo svátečního charakteru. Tyto rituály lze označit jako jedny ze stmelujících faktorů lidové kultury, jež se významně podílely na udržování a přenosu kulturní paměti. Jejich pomocí byla vytvořena zvláštní neopakovatelná forma sdílení společenských hodnot a sociokulturních vztahů. V naší společnosti se při obřadech spojených s narozením dítěte dominantně prosazovaly oficiální rituály katolické církve, která pomocí gest víry, křtu a dalších úkonů přijala dítě do svých řad a zasvětila ho vzkříšení v Kristu.⁶⁷

⁶⁶ Srov. VONDRUŠKOVÁ, A. *České zvyky a obyčeje*, s. 18.

⁶⁷ Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 12-16.

Hlavním úkolem rituálů spojených s narozením dítěte bylo ochránit dítě a matku před hrozbami, případným nebezpečím a před zlými, tajemnými démony. Tyto rituály zahrnují pověrečné představy, obřady, obyčeje, zákazy a příkazy, které předurčují chování matky od těhotenství až po ukončení šestinedělí. Mnoho těchto úkonů vycházelo z magicko-náboženského základu. Závazné byly zejména ty, jenž měly rozhodovat o budoucnosti dítěte, ať už to bylo první ukázání otci, první koupel nebo například první vyjití z domu. Poté přicházely rituály, které měly napomoci k přijetí a uznání novorozence jako právoplatného člena rodiny, obce a církve. Do této skupiny rituálů patří rovněž rituály spojené s ukončením šestinedělní izolace matky a znovuvvedení ženy do společnosti.⁶⁸

Odedávna vykonávaly veškeré činnosti spojené s narozením dítěte porodní báby. Ony byly nositelkami a udržovatelkami tradičních obyčejů a zvyků spjatých s narozením dítěte. Jejich funkce vyžadovala znalost vedení porodu, ale také ovládnutí rituálů, které pomohly matce a dítěti přežít. Porodní báby měly za úkol položit základy dobré budoucnosti dítěte.⁶⁹

4.1 Obřady probíhající v těhotenství

Těhotenství je zlomové období v životě ženy a její rodiny spojené s očekáváním nového života, ale také s obavami před nebezpečím, které se v těhotenství vyskytuje. Tato kapitola představuje obřady a rozličné úkony, které bylo nutné dodržet pro zdravý vývoj plodu, pro jeho ochranu a ochranu jeho matky.

Pro vstup do tohoto ženina období nabízí Milena Lenderová záznam radostných pocitů nastávající matky v jednom deníku těhotné ženy z roku 1859. „*Budu matkou. Já matkou! Sním o ručičkách, které se budou klást okolo mého krku. O hlásku, který mne celý den jako hudba bude vyprovázet. O mladé duši, kterou horoucně už teď miluju. Sním o budoucnosti. Ona je přede mnou jako plný souzvuk, harmonická, čirá, vrhnu se jí z rozkoší do náručí. Já budu matkou!*“⁷⁰

První známkou těhotenství je už odjakživa vynechání menstruace, avšak některé příručky z raného novověku upozorňovaly na to, že tento symptom není zcela spolehlivý a udávaly některé další příznaky těhotenství jako například bolesti hlavy, závratě, bolesti a tvrdnutí prsou nebo střídání nálad. Příručky z 19. století přidaly ještě

⁶⁸ Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 21-22.

⁶⁹ Srov. Tamtéž, s. 61.

⁷⁰ LENDEROVÁ, M.; RÝDL, K. *Radostné dětství?*, s. 55.

bolesti zubů, pálení žáhy, únavu či ospalost, pocit silněji tlukoucího srdce, nechutenství a možné vidění přeludů. Až do konce 19. století nebylo možné určit těhotenství dříve, než v druhé polovině ženina jiného stavu. Porodní báby a lékaři do té doby diagnostikovali těhotenství teprve až na základě pohybů plodu a slyšitelnosti jeho srdečních ozev. Vaginální vyšetření bylo používáno pouze v krajních případech, výhradně na přání budoucí matky. Vyšetření bylo prováděno porodními babičkami bez rukavic za pomoci umyté a ohřáté ruky, ukazováčkem potřeným sádlem, máslem nebo olejem. Podrobné vnitřní vyšetření náleželo jen lékaři.⁷¹

Těhotenství bylo dříve bráno jako stav výjimečný, stav přechodový, při kterém se žena ocitla v nebezpečí. Vázalo se k němu mnoho pověr a předsudků, jejichž podstatou byla ochrana plodu a jeho správný vývoj v matčině těle. Protože se předpokládalo, že těhotná žena je po celou dobu vystavena působení tajemných, možná až zlých sil, byla zpravidla vyloučena ze společnosti. Z hlediska magického, byla v některých archaických kulturách taková žena označena za nečistou a často byla vypovězena do zvláštní chýše či příbytku, kde zůstávala po celou dobu těhotenství až do porodu nebo dokonce do ukončení šestinedělí.⁷²

Mateřství bylo považováno za stav pozeňnaný a posvátný, ovšem v lidové mluvě byl často tento stav pojmenován různě. Objevovaly se takové výrazy, jako například *bude chovat, čeká rodinu nebo chodí s outěžkem* a podobně. Názvy těhotné ženy byly velmi rozmanité, záleželo na oblasti, ve které žena žila. Na Valašsku o ženě čekající dítě říkali, že *chodí s velkým nebo hrubým životem*, na Hané jí označovali za *samodruhou*, na Brněnsku takovou ženu nazývali *nabouranou*, na Olomoucku popisovali, že je žena *naplněná Duchem svatým*, na Ostravsku, prohlašovali, že se *najedla fíků* a v okolí Prahy se mluvilo o tom, že jí *nasolil bůček*.⁷³

Po celou dobu těhotenství musela budoucí matka respektovat všechna nařízení, dodržovat veškeré příkazy a zákazy. Tato preventivní opatření měla tři důvody. Za prvé zachovat těhotnou v dobré fyzické kondici, za druhé dbát na zdravý vývoj plodu a za třetí pečovat o prsa, aby narozené dítě našlo pokrm, ke kterému bylo přírodou odkázáno.⁷⁴

Budoucí matka se musela vyvarovat všech nepříjemných pocitů a emocí, vystříhat se leknutí, strachu a vyhýbat se nelibým pachům a určitým druhům jídla. Těhotná žena

⁷¹ Srov. LENDEROVÁ, M.; RÝDL, K. *Radostné dětství?*, s. 34.

⁷² Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 35.

⁷³ Srov. Tamtéž, s. 36.

⁷⁴ Srov. LENDEROVÁ, M.; RÝDL, K. *Radostné dětství?*, s. 38.

se musela ochraňovat před takzvaným uhranutím, tedy před pohledem cizího člověka, dále nesměla pohlédnout na ošklivé nebo nebezpečné věci, měla zakázáno dívat se do ohně nebo na bouřku a rovněž nemohla spatřit určitá zvířata. Všechna tato omezování měla ochránit očekávané dítě před fyzickými či psychickými anomáliemi. Pokud například budoucí matka spatřila nenadále zajíce, byla velká pravděpodobnost, že se narodí dítě se „zaječím pyskem“, jestliže asistovala při vrhu selátek, mělo se narodit dítě se „sviňským rypákem“, pakliže pohlédla do ohně, byla velká pravděpodobnost, že se jí narodí zrzavé dítě.⁷⁵ Z preventivních důvodů těhotné ženě nebylo doporučeno chodit na poutě, na jarmarky a veřejná shromáždění, nesměla chodit také do hospody, neboť tam její přítomnost vyvolávala bitky a zlo mezi lidem.⁷⁶

K péči o nastávající matku patřilo pouštění žilou, které mělo pomoci od škodlivých látek a používalo se při nevolnostech, onemocnění, nechutenství, návalech, ale také z preventivních důvodů. Ještě na počátku 19. století patřil tento způsob léčby k oblíbeným praktikám, později ho nahradilo přikládání pijavic či baněk.⁷⁷

Jako prevence potratu a jako lék proti nepříjemným stavům v těhotenství se využívalo bylin. Podávalo se jich v hojné míře a také v různých formách. Dělal se odvary, čaje, sirupy, obklady, oleje, podávaly se pilulky, čípky nebo se používala metoda podkuřování dýmem z pálených bylin. Bylinné recepty se také hojně používaly při omdlávání, pocení, nechutenství, nadýmání či zácpě nebo při bolení zubů. Velkou oblibu si získala pivoňka. Některé ženy využívaly různé amulety z drahých kamenů, jež byly považovány za univerzální všelék s hojivými účinky. Oblíbený byl lapis, používaly se rovněž korály, korund, achát, ametyst, karneol či safír, jež si těhotné ženy zavěšovaly na krk, na břicho nebo se drcené podávaly v jídle.⁷⁸

Těhotným ženám nebyly doporučovány některé druhy potravin rovněž z ochranných příčin. Pokud by budoucí matka snědla jahody v den sv. Jana Křtitele, narodilo by se mlsné dítě, kdyby snědla chléb, narostla by dítěti velká hlava a jestliže by snědla rybu, dítě by nemluvilo. Nařízení stran výživy se lišila podle oblastních zvyklostí. Někde měla naopak mimořádné výsady, příkladem může být Valašsko, kde se nastávající matce nesmělo upírat žádné jídlo, ani ryba a dokonce ani hrozen, který si

⁷⁵ Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 37.

⁷⁶ Srov. VÁCLAVÍK, A. *Luhačovské zálesí: Příspěvky k národopisné hranici Valašska, Slovenska a Hané*, s. 316.

⁷⁷ Srov. LENDEROVÁ, M.; RÝDL, K. *Radostné dětství?*, s. 37.

⁷⁸ Srov. LENDEROVÁ, M.; KOPIČKOVÁ, B.; BUREŠOVÁ, J.; MAUR, E. *Žena v Českých zemích od středověku do 20. století*, s. 209.

směla utrhnout v době zrání, kdy to bylo všeobecně striktně zakázáno.⁷⁹ Navíc se v dřívějších dobách věřilo, že nenarozené dítě vyjadřuje své potřeby stran jídla prostřednictvím chutě těhotné ženy. Jestliže se jeho chuti nevyhoví, bude v břiše matky trpět. Podle požadavku na jídlo se daly odhadnout povahové rysy dítěte. Časté chutě na zvěřinu předurčovaly příchod statečného chlapce, naopak chutě na sladké dávaly tušit narození dívky s krásnými líčky.⁸⁰ Narození děvčete předznamenávaly také skvrny na obličejí těhotné ženy nebo špičaté břicho. Naopak narození chlapce dávaly tušit široké boky nastávající matky nebo její tmavé prsní bradavky. Velmi oblíbeným zvykem bylo točení snubním prstenem na niti, kdy ze směru bylo možné usoudit pohlaví dítěte.⁸¹

Hluboko do 20. století se většina těhotných žen nadále snažila vyhnout nepříjemným, či dokonce děsivým vizuálním vjemům, nechodila na pohřby, nepřekračovala hroby, nedívala se na mrtvé, nehleděla do plamenů a respektovala těhotenské chutě.⁸²

Moderní pohled na těhotenství přinesla doba osvícenství, která znamenala převrat ve vývoji evropského myšlení. Mateřství se stalo v českých zemích společenskou hodnotou. Pokud se matce narodilo zdravé dítě, znamenalo to utvrzení jejího ženství a jisté povznesení ve společenském postavení. Začaly se dodržovat zásady zdravé životosprávy, mezi něž patřila střídmost v jídle, pohyb na čerstvém vzduchu nebo čtení literatury o těhotenství a porodu ve francouzském nebo německém jazyce. Významný posun byl v pohledu na všeobecnou vzdělanost, taktéž se začalo dbát na zlepšení hygienických, bytových a vyživovacích podmínek, které měly vliv na snížení dětské úmrtnosti.⁸³

Počátkem 19. století byla snaha prosadit porodnictví jako vědní obor, ovšem nebyla to jednoduchá cesta, jelikož lékaři začali uplatňovat jiná pravidla a doporučení v době těhotenství, než bylo dosud zvykem. Lékařská věda odmítala koncepci gravidity jako choroby a určila nová, moderní kritéria pro nastávající matky. Oproti dosavadním příručkám a lidovým moudrostem, lékaři doporučovali těhotným ženám jíst

⁷⁹ Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 39.

⁸⁰ Srov. FIALA, L. *Z dějin porodnictví III*. [online]. Mladá fronta © 2014. [cit. 25. 10. 2014]. Dostupné na [www: <http://zdravi.e15.cz/clanek/mlada-fronta-zdravotnicke-noviny-zdn/z-dejin-porodnictvi-iii-459170>](http://zdravi.e15.cz/clanek/mlada-fronta-zdravotnicke-noviny-zdn/z-dejin-porodnictvi-iii-459170).

⁸¹ Srov. ŠOTOLOVÁ, M. *Tradiční zvyky při narození dítěte před rokem 1945 a nyní v Jižních Čechách*, in FROLEC, V. *Čas života*, s. 78.

⁸² Srov. LENDEROVÁ, M.; KOPIČKOVÁ, B.; BUREŠOVÁ, J.; MAUR, E. *Žena v Českých zemích od středověku do 20. století* s. 214.

⁸³ Srov. LENDEROVÁ, M.; RÝDL, K. *Radostné dětství?*, s. 36-37.

dle chuti, vynechat pouze tučná a těžko stravitelná jídla. Dřívější přesvědčení, že nastávající matka musí jíst za dva, lékaři striktně zamítali, jelikož zastávali názor, že přejídání vede k nadměrné velikosti plodu a následným k obtížnostem při porodu. Rovněž lékaři zamítali destiláty, ale pivo a víno v mírném množství doporučovali.⁸⁴

Péče o nastávající matku zahrnovala výběr vhodného těhotenského oblečení. Na přelomu 18. a 19. století byl doporučován model propagující šaty přestřižené pod ňadry s našasenou sukni vpředu. Tyto šaty byly pohodlné, v oblibě však nezůstaly dlouho, brzy se ženy začaly šněrovat zpět do korzetů, které zdůrazňovaly ženskost, nezajišťovaly však těhotné ženě dosti pohodlí. Lékaři proti tisícím korzetům velmi bojovali, považovali je za nevhodný a zdraví ohrožující. Rovněž lékaři nedoporučovali kruhové podvazky, které zabraňovaly správnému krevnímu oběhu na dolních končetinách. Naopak podporovali nošení spodních kalhotek, ač to nebylo tehdy zvykem, dále nosit sukni tak, aby netísnila břicho a chodit v botách se širokým podpatkem. Lékařům nešlo o vzhled budoucích matek, nýbrž o zdraví.⁸⁵

Hygienické podmínky pro těhotné ženy nebyly příliš uspokojivé, jelikož až do druhé poloviny 19. století nebyla tělesná čistota samozřejmostí. Ačkoliv byly doporučovány nastávajícím matkám teplé koupele, mohly si je dovolit pouze ženy zámožných rodin. Zásobování vodou bylo tehdy značně omezené, voda se do domu musela nejprve donést, vana byla připravena v přístřešku zároveň s ohřátými hrnci a nahřátým prostěradlem. Kromě koupelí bylo doporučeno pravidelné omývání bradavek a dvorců střídavě teplou a studenou vodou spojené s jemnou masáží pro dobře připravené prsy pro kojení.⁸⁶ Ulehčenou situaci měly prosté venkovanky, které obzvláště v létě využívaly vodu v přírodě. Nezastupitelné místo zaujímaly pro hygienu zejména městských žen lázně veřejné, jejichž provozovatelé musely občas poskytnout možnost očisty i chudému lidu.⁸⁷

⁸⁴ Srov. LENDEROVÁ, M.; RÝDL, K. *Radostné dětství?*, s. 39.

⁸⁵ Srov. Tamtéž, s. 39-40.

⁸⁶ Srov. Tamtéž, s. 41.

⁸⁷ Srov. LENDEROVÁ, M.; KOPIČKOVÁ, B.; BUREŠOVÁ, J.; MAUR, E. *Žena v Českých zemích od středověku do 20. století*, s. 203.

4.2 Rituály doprovázející porodní bolesti, porod a narození dítěte

Obřady spojené s narozením dítěte existují od pradávna a skoro každá společnost je měla dokonale propracované. Příchod nového člověka znamenal vstup nového člena do společnosti, jemuž bylo zapotřebí udělit sociální totožnost.⁸⁸

Podrobně se přechodovými rituály zabýval zejména již zmiňovaný Arnold Van Gennep (viz kapitola 1.1), který vysvětloval rituály jako sociální události pomáhající člověku vykročit do nové etapy jeho života.

4.2.1 Porodní bolesti a porod

Porodní bolesti neodmyslitelně k porodu patří, nenaznačují nemoc ani poranění, nýbrž signalizují brzký příchod dítěte na svět.⁸⁹ O ženě, které nastaly porodní bolesti, se říkalo, že jí nastala *těžká hodinka*, *chystá se do postele* nebo že se *rozvalila*. Označení mělo mnoho variant, odlišovalo se podle oblastí stejně jako pojmenování ženy těhotné. *Kamna se nám bourají*, tento slovní obrat byl typický na Plzeňsku, *bourat kachle* či *rozbořit se*, bylo slangové označení rodící ženy v Praze a naopak na Moravě oznamovali o rodičce, že *šla do Říma*.⁹⁰

Porodní bába byla povolána ihned, jakmile začaly rodičce porodní bolesti. Na větších místech s tím nebyl žádný problém, protože báby měly většinou vytvořenou vlastní klientelu. Pokud byla rodící žena z vesnice nebo samoty, musela za ní bába jít i několik kilometrů pěšky. Na vesnicích se většinou neplatilo penězi, ale naturáliemi. V některých rodinách byla bába dobře pohoštěna, dostala peníze a ještě si domů nesla potraviny, od chudých rodin často nedostala vůbec nic. Ještě za první republiky se porodní báby odměňovaly tímto způsobem. Často jí byl slíben honorář po uzdravení rodičky, ale nakonec nedostala nic. Jestliže se narodila holčička, bylo bábě navíc občas vyčítáno, že nebude komu předat hospodářství.⁹¹

Při prvních porodních bolestech bylo rodičce doporučováno přecházet po místnosti, sedět, jíst a pít, aby se posilnila. Na žízeň měla žena pít limonádu, šumivé nápoje nebo malinovou šťávu, protože ochladí a uklidní.⁹²

⁸⁸ Srov. LENDEROVÁ, M.; RÝDL, K. *Radostné dětství?*, s. 19.

⁸⁹ Srov. Tamtéž, s. 42.

⁹⁰ Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 45.

⁹¹ Srov. Tamtéž, s. 69-70.

⁹² Srov. LENDEROVÁ, M.; RÝDL, K. *Radostné dětství?*, s. 45.

Porodu se obávaly téměř všechny ženy bez rozdílu sociálního postavení. Nebylo divu, jelikož uspokojení nad početím a těšení se na dítě bylo doprovázeno obavami z bolestí a nepříjemností, jež někdy těhotenství doprovázely, ale rovněž z nelehkého úkolu matky dostat všem povinnostem s narozením dítěte spojených. Radost z příchodu vytouženého dítěte na svět překryla zpravidla veškeré pocity před porodem a nelibý prožitek bolesti.⁹³

Porod se odehrával v domácím prostředí a většinou byl záležitostí žen. U porodu byla porodní bába, případně nějaká další starší zkušená žena, jelikož příchod dítěte na svět byl velice intimní záležitostí.⁹⁴ Přítomné ženy měly za úkol uklidňovat rodičku, radit jí, jak má dýchat a tlačit, otíraly jí pot a dávaly napít. Porod byl velmi nebezpečným aktem, neboť ne vždy probíhal bez komplikací. Mužům byl zpravidla vstup do místnosti, kde jeho žena rodila a dítě přicházelo na svět, odepřen.⁹⁵ Ovšem s příchodem osvícenství se změnil názor na přítomnost otců u porodu a jejich přítomnost byla naopak brána za prospěšnou, pro matku uklidňující a tudíž doporučována.⁹⁶

Ještě na počátku novověku vládlo mezi lidem přesvědčení, že se dítě rodí na svět „*ve velkém nepořádku*“. Proto se sotva narozenému dítěti musela ihned narovnat hlavička, natáhnout ruce i nohy a nehtem na malíčku přetrhnout uzdička pod jazykem, aby se dítě mohlo normálně vyvíjet a nezůstalo němé. Při tomto zákroku docházelo často k zánětům a někdy dokonce k vykrvácení.⁹⁷

Při protahovaném porodu a při přenášení plodu se k uspíšení porodu používaly nejrůznější prostředky. Doporučovala se teplá lázeň, napařování či podkuřování, protože se věřilo v očišťující a ochranou moc ohně, kouře a vody. Občas se přistoupilo k pití odvarů z různých bylin a někdy bylo doporučováno pití většího množství kořalky. Byly i takové rady jako čichání k smrdutým věcem nebo k páleným vlasům. Rodící ženě se rozplétaly vlasy, rozvazovaly se všechny uzle na oděvu a otevíraly se všechny zámky v domě. Ochranný význam mělo také přikládání ostrých a železných předmětů

⁹³ Srov. LENDEROVÁ, M.; RÝDL, K. *Radostné dětství?*, s. 56.

⁹⁴ Srov. Tamtéž, s. 57.

⁹⁵ Srov. FIALA, L. *Z dějin porodnictví III*. [online]. Mladá fronta © 2014. [cit. 25. 10. 2014]. Dostupné na [www: <http://zdravi.e15.cz/clanek/mlada-fronta-zdravotnicke-noviny-zdn/z-dejin-porodnictvi-iii-459170>](http://zdravi.e15.cz/clanek/mlada-fronta-zdravotnicke-noviny-zdn/z-dejin-porodnictvi-iii-459170).

⁹⁶ Srov. LENDEROVÁ, M.; RÝDL, K. *Radostné dětství?*, s. 57.

⁹⁷ Srov. VAN DÜLMEN, R. *Kultura a každodenní život v raném novověku I. (16. – 18. století)*, s. 86.

pod lože rodičky, které měly být nápomocny při dalších magických úkonech spojených s narozením dítěte.⁹⁸

Snahou církve bylo vymýtit tyto zvyky a obyčeje a vtisknout jim křesťanský význam. V některých případech byla církev úspěšná a nové zvyky obohacené o křesťanský prvek pak vydržely do dalších staletí. Typickým příkladem magických obřadů pohanského původu, jež byly později propojeny s křesťanským obsahem, byly porodní pásky. Pásky, stužky nebo nitě si lidé ovazovali kolem těla, protože měly ochranný charakter před nemocemi či smrtí. V některých oblastech se rodiče kladly pod polštář modlitební knihy, jinde se tam dávala bylina svízel, jež podle legendy byla v seně, ve chlévě, kde se narodil Kristus. Všeobecně rozšířeným zvykem bylo pověsit rodící ženě nad postel svatý obrázek, jenž měl napomoci při překonávání bolesti. Velký význam měl obraz Panny Marie, považované u křesťanských založených národů za ochránkyni rodiček. Jedním z dalších příkladů propojení pohanských zvyků s křesťanstvím byla víra, že bude mít žena lehký porod, když na Velký pátek překročí potok. Někde bylo zvykem dávat rodičce napít svěcené vody s rozdrcenými skořápkami od vajec. V jiných oblastech se například doporučovalo ženě před porodem uklidit světnici, upéct chléb a vyprat.⁹⁹

Při porodu pomáhaly křesťanské modlitby, které se přidávaly k zařikávání. Porodní bába udělala rodičce kříž na čelo, třikrát obešla lože a říkala: „*Já bába po Bohu, co mohu, pomohu, co nemohu, ponechám Pánu Bohu.*“¹⁰⁰ Na pomoc Boha spoléhaly porodní báby po celé 19. století. V té době se věřilo, že porodní bolesti jsou trestem za dědičný hřích. Průběh porodu byl v rukách Božích, jen na Bohu záleželo, zda žena porodí dítě zdravé, nemocné či mrtvé, jen na Bohu záviselo, zda přežije sama matka.¹⁰¹

Někteří zastávali názor, že „*hodné a nábožné ženy*“ bolesti trpělivě snášejí a mnohá z nich ani nehlesne, naopak „*ženy rozmazlené a zhýčkané*“ křičí a dělají povyk, že to někdy není k vydržení. Jiní měli oprávněně za to, že porodní bolesti jsou signálem postupujícího porodu a vedou ženy k porodní aktivitě, výsledek je pak pozitivní.¹⁰²

K porodu bylo zvykem volat porodní báby, pro lékaře bylo posíláno pouze ve výjimečných případech. V minulosti okolo 14. a 16. století ženy rodily v sedící poloze ve speciální porodní stoličce, kterou pokaždé porodní bába s sebou přinesla.

⁹⁸ Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 45.

⁹⁹ Srov. Tamtéž, s. 45-47.

¹⁰⁰ Srov. Tamtéž, s. 47.

¹⁰¹ Srov. LENDEROVÁ, M.; RÝDL, K. *Radostné dětství?*, s. 42.

¹⁰² Srov. LENDEROVÁ, M.; KOPIČKOVÁ, B.; BUREŠOVÁ, J.; MAUR, E. *Žena v Českých zemích od středověku do 20. století*, s. 216.

Od tohoto způsobu se později upustilo. V 19. století a počátkem 20. století rodící žena ležela v rovné poloze s hlavou podloženou tak, aby si stlačila krk a nevytlačila si „vole“. Při komplikovaném porodu byla ženě podkládána křížová oblast zad polštářem nebo hadry.¹⁰³ Jelikož téměř všechny porody byly vykonávány doma, bylo třeba připravit vše předem. Především bylo zapotřebí vybrat vhodnou místnost vybavenou nezbytným nábytkem, s přiměřeně tvrdou postelí opatřenou nepropustnou podložkou. Pokoj musel být čistý, světlý a klidný. Přivolaná porodní bába musela nejprve zjistit polohu plodu a zvážit, zda porod zvládne zajistit sama, bez lékaře.¹⁰⁴ V případě, že došlo ke komplikacím během porodu, podle situace skončil úmrtím novorozeněte, matky, případně obou. Jestliže plod v děloze nebo v porodních cestách během porodu zemřel a matka nepodlehla krvácení nebo jiným komplikacím, snažila se porodní bába dokončit porod pomocí různých nálevů, napařováním těla rodičky či prováděním bylinných koupelí. Pokud nedošlo ke spontánnímu porodu i po těchto procedurách, snažila se bába plod z těla matky vytáhnout. Nástřih hráze v té době ještě nebyl znám, nepoužívaly se ani porodnické kleště. Císařský řez prováděl lékař a to pouze tehdy, když se zachraňovalo dítě z umírající nebo mrtvé matky.¹⁰⁵

4.2.2 Narození dítěte

Narození dítěte bylo vždy velkou událostí, neboť znamenalo naplnění sňatku. Být plodný bylo nezbytné k tomu, aby žena či muž mohli užívat plné úcty a všech práv. Bezdětnost byla považována za Boží trest, který byl člověku uložen za jeho dřívější hříchy. Mít děti bylo tehdy naprostou samozřejmostí, ale také záměrem. Celý průběh porodu byl naplněn obavami, jelikož všichni dobře věděli, že je porod pro matku i dítě velkým rizikem spojeným se smrtelným ohrožením. Přežití bylo považováno za Boží dar. Vzhledem k hrozcím nebezpečím se porodu nenechával volný průběh, ale naopak se dělalo všechno proto, aby porod proběhl zdárně a aby přežila matka i její dítě.¹⁰⁶

¹⁰³ Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 47.

¹⁰⁴ Srov. LENDEROVÁ, M.; RÝDL, K. *Radostné dětství?*, s. 44.

¹⁰⁵ Srov. FIALA, L. *Z dějin porodnictví III*. [online]. Mladá fronta © 2014. [cit. 25. 10. 2014]. Dostupné na [www: <http://zdravi.e15.cz/clanek/mlada-fronta-zdravotnicke-noviny-zdn/z-dejin-porodnictvi-iii-459170>](http://zdravi.e15.cz/clanek/mlada-fronta-zdravotnicke-noviny-zdn/z-dejin-porodnictvi-iii-459170).

¹⁰⁶ Srov. VAN DÜLMEN, R. *Kultura a každodenní život v raném novověku I. (16. – 18. století)*, s. 84-85.

„Býval zvyk, když mělo přijít dítě na svět, tak sa mu nic, ale zhola nic nechystalo, ani peřinka, ani žádné oblečení. Říkaly staré ženy, že když má dítě nachystané oblečení nebo cokoliv, že rádo umře nebo sa mrtvé narodí.“¹⁰⁷

Důležitou úlohu sehrála porodní bába při první manipulaci s dítětem. Musela dodržovat přesné postupy při první koupeli, jež byla obřadním úkonem, dávat dobrý pozor při oblékání novorozence, aby do pravého rukávu nedala omylem levou ruku, jelikož by dítě bylo levák, nesměla položit hlavičku novorozence proti dveřím, jinak by zemřelo.¹⁰⁸

Po narození dítěte bylo prvním úkolem porodní báby podvázání pupeční šňůry. Dále se babička musela přesvědčit, zda novorozeně dýchá, případně bylo třeba odstranit zbytky plodové vody z jeho úst.¹⁰⁹ Čistou, ohřátou vodou, nejlépe borovou vodou vyčistila novorozenci oči. Později se k čištění očí používal jednaprocentní roztok dusičnanu nebo octanu stříbra jako prevence proti hnisavému sekretu v očích, který tížil zejména děti matek nakažených kapavkou.¹¹⁰ Poté následovala první koupel. Porodní bába přinesla necky, které často musela nejprve umýt od těsta. Děvčátko se mělo koupat v míse, ze které se jídávalo, aby vyrostlo do krásy. U chlapce to nebylo nutné, neboť převládalo mínění, že je chlapec vzácný hned od narození.¹¹¹ Do necek nebo do vaničky s vodou se vkládaly různé předměty, mohly to být mince, trocha slámy, sůl nebo klíč, případně do vody bába třikrát plivla.¹¹²

„Oblékne-li se novorozenému dítěti první košilka z nového plátna: dítě to mnoho šatů trhá; patří tedy první košilka za starého plátna.“¹¹³ Proto po koupeli porodní bába zabalila dítě do hadru nebo staré sukně a položila jej do kolébky či do postýlky. Matku očistila, podložila ji suchým pytle, kolem břicha porodní bába matku stáhla plachtou a nechala ji v klidu ležet. Tři hodiny po porodu nesměla matka spát, jelikož by mohla vykrvácet. K dalším povinnostem porodní báby patřilo prohlédnutí placenty, zda vyšla celá. K jejímu vypuzení se používaly různé prostředky. Doporučovalo se rodičce foukat

¹⁰⁷ POPELKA, P. *Narození člověka na moravských Kopanicích*, in FROLEC, V. *Čas života*, s. 121.

¹⁰⁸ Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 71.

¹⁰⁹ Srov. LENDEROVÁ, M.; RÝDL, K. *Radostné dětství?*, s. 45.

¹¹⁰ Srov. Tamtéž, s. 94.

¹¹¹ Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 49.

¹¹² Srov. LENDEROVÁ, M.; RÝDL, K. *Radostné dětství?*, s. 94.

¹¹³ PAVELKA, P. *Pověry a zvyky z okolí Nové Říše na Moravě*, Český lid XII. 1903. [online]. Národní ústav lidové kultury © 2008-2012. [cit. 20. 11. 2014]. Dostupné na [www: <http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid12/index.htm>](http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid12/index.htm).

do láhve, silně kašlat nebo pít teplou pálenku, rady byly poskytovány podle kraje nebo oblasti.¹¹⁴

Placentě se už ve středověku přisuzovaly léčivé účinky, které měly o to větší působení, byla-li žena prvorodička. Plodové lůžko se používalo proti lupence a bradavicím, využívalo se rovněž při padoucnici a psotníku. U novorozenců se ještě na konci 19. století potírala placentou mateřská znaménka novorozenců, aby zbělela. Krom toho se jí přisuzovaly ochranné účinky. Někde se zakopávala do hnoje a jinde se umístila do zahrady pod stromy, aby chránila dům před neštěstím.¹¹⁵

Oddělování pupeční šňůry od placenty se ve starších dobách provádělo obřadním způsobem. Tento proces symbolizoval přerušování posledního kontaktu matčina těla s dítětem a jeho vstup do nového života. Tehdy se věřilo, že pupeční šňůra ochrání před uříknutím a člověk, který jí nosí stále při sobě, bývá bohatým a chytrým. Z tohoto důvodu se s pupeční šňůrou zacházelo stejně jako s plodovým lůžkem, podle lidové tradice měla léčivé účinky a navíc nosila štěstí.¹¹⁶

*„Porodní bába byla první osobou, která oznamovala příchod dítěte, zprostředkovávala jeho první sociální kontakt s prostředím, v němž se ocitlo, a předávala je otci.“*¹¹⁷ Její počínání bylo bedlivě sledováno, neboť se věřilo, že první chvíle novorozeného dítěte zásadním způsobem ovlivní jeho další život. Porodní bába musela vykonat správně všechny rituály a obyčeje, jež zabezpečovaly ochranu novorozence a podpořily jeho řádný vývoj. Sem tam nastaly situace, kdy bába musela provést nějaké úpravy na novorozenci, například vylomit zoubek, plivnout do očí, dýchnout do úst, podstříhnout blanku na podrostlém jazýčku nebo odstranit šestý prst či jiný nežádoucí výrůstek. Následkem jejího nekvalifikovaného ošetření vzniklo mnoho tělesně i psychicky defektních dětí.¹¹⁸

*„Přes postupující racionalizaci se v péči o novorozence po celé 19. století udržovaly četné postupy, které moderní pediatrie co nejrozhodněji odmítla.“*¹¹⁹ Ještě koncem 19. století vládlo mezi lidem přesvědčení, že osud narozeného dítěte závisí na předpovědi Sudiček. Tyto bytosti bývaly zřídka vidět, pakliže je někdo spatřil, hrůzou ochrnul a nehnul se z místa. Proto byly představy o Sudičkách různé, většinou byly popisovány jako bílé, éterické bytosti nebo také jako hodné babičky, které

¹¹⁴ Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 49.

¹¹⁵ Srov. Tamtéž, s. 50.

¹¹⁶ Srov. Tamtéž, s. 50.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 70.

¹¹⁸ Srov. Tamtéž, s. 70.

¹¹⁹ LENDEROVÁ, M.; RÝDL, K. *Radostné dětství?*, s. 94.

při určování osudu držely v rukách svíce a ty po jeho vyřknutí zhasly. Výroky Sudiček se týkaly tří základních oblastí. První výrok se vztahoval k počtu let, sdělil, jak dlouho bude dítě žít. Druhý měl spojitost s jeho stavem, určil, zdali bude dítě chudé nebo bohaté. A poslední předpověď měla stanovit, jakou smrtí sejde ze světa. Z tohoto důvodu se lidé snažili naklonit si Sudičky k příznivým výrokům tím, že jim nachystali dary. Například na Strakonicku a Hořovicku se Sudičkám prostíral stůl hned první noc po narození dítěte. Přichystal se chléb, sůl a nůž, aby se mohly Sudičky pohostit a poté v klidu a spokojenosti určit dítěti dobrý osud. V jiných krajích se Sudičkám připravoval kolovrat a nůžky, protože se věřilo, že Sudičky osud předou, přičemž nit' znamenala délku lidského života.¹²⁰

„*Víra v existenci nadosobní síly, předem určující běh lidského života, kterou nelze překonat, měla dávné mytické kořeny. Přesto se v lidové tradici praktikovaly při narození dítěte obyčejně s cílem zabezpečit mu zdraví a žádoucí vlastnosti, předurčit či ovlivnit jeho budoucnost.*“¹²¹ Mezi nejstarší obyčejně patří švihnutí dítěte višňovou větvičkou, jenž prováděl otec s příkazem, aby se dítě netoulalo, poslouchalo a bylo dobrým hospodářem. Toto bylo zvykem na Moravě. Podobný obyčej byl na Hořicku, tam plácli dítě ihned po narození po zadečku, aby bylo hodné a poslušné. Významnou úlohu v lidové tradici měl stůl, který zastával ochrannou pozici. Kdo se schoval pod stolem, na toho nemohli zlí démoni, protože byl pod ochranou dobrého domácího „bůžka“. Dítě se kladlo pod stůl z důvodu zajištění dobrých vlastností. Mělo být pak sebevědomé, chytré, nemělo se toulat a být plačtivé. Rituálnost tohoto aktu zajišťovala porodní bába různými průpovídkami. Na Poděbradsku prohlásila: „*Budiž od ničeho k něčemu! Pán Bůh Tě požehnej!*“ Na Třebíčsku novorozence pokřižovala a přivítala jej slovy: „*Vítám Tě na tento boží svět ve jménu Otce, Syna a Duchu svatého, amen.*“¹²² V jižních Čechách musel záhy po narození pochovat a pokřižovat dítě sám otec, a rovněž při této příležitosti poděkovat matce a oba dva políbit.¹²³

Obyčejů spojených s narozením dítěte byla celá škála. Z některých dalších lze uvést balení dítěte do kožichu, aby mu narostly kudrnaté vlasy, mazání novorozence medem, aby ho měli lidé rádi, vkládání oblázků do uší, aby dítě dobře slyšelo, balení do starých hadrů, aby bylo dítě šetrné a oblíbené. Dodržoval se rovněž zvyk, který zakazuje brát

¹²⁰ Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 52-53.

¹²¹ Tamtéž, s. 53.

¹²² Srov. Tamtéž, s. 54.

¹²³ Srov. ŠOTOLOVÁ, M. *Tradiční zvyky při narození dítěte před rokem 1945 a nyní v Jižních Čechách*, in FROLEC, V. *Čas života*, s. 80.

novorozenci míru, aby nezemřelo, dítě se nesmělo překročit, aby mohlo vyrůst a mnohé další.¹²⁴ Zajímavý zvyk měli ve Křtěnově, kde muži stříleli za vsí z pušek, pokud se narodil syn, aby měl v životě štěstí. V této oblasti praktikovaly ještě dalšího zvyku, když přišel muž do hostince oznámit narození svého dítěte, kamarádi mu uřezali na oděvu veškeré knoflíky, aby se mu za ně nechytaly nudle ze slepičí polévky, kterou žena dostávala do kouta.¹²⁵

Důležitou roli v lidové tradici sehrála červená barva, která symbolizovala obnovu a ochranu života. Dítěti se dávala kolem ručky červená tkanička nebo korálky, aby ochránily dítě před uhranutím. Kromě červené pentličky se dával do peřinky růženc, ten ochraňoval dítě před můrou a polednicí.¹²⁶

Životní osud dítěte a jeho povahové vlastnosti závisely na okolnostech při porodu a na vzhledu dítěte. Například se věřilo, že dítě porostlé chloupky při narození, bude bohaté, dítě s dlouhými prsty bude krást a mělo-li dítě zaťaté pěti, usuzovalo se, že bude šetrné. Jestliže na dítěti po narození zůstala plodová blána, dítě bylo předurčeno k tomu, aby bylo velmi šťastné, neobyčejně nadané a nezranitelné. Plodové bláně se přisuzovala kouzelná moc, proto se dítěti někde dávala pod levou paži na prvních devět dní nebo u dítěte zůstávala do první koupele.¹²⁷

Povahu a osud života dítěte předurčovaly astrologické jevy a dvanáct nebeských znamení. Planety měly velký význam pro životní dráhu dítěte už ve 13. století a zájem o budoucnost dítěte pomocí astrologie vytrval až do 18. století. Staré, pohanské prvky se mísily se středověkou astrologií a s křesťanským náboženstvím. V lidových kalendářích a pranostikách v období 16. až 17. století byla uváděna symbolika šťastných a nešťastných dnů, které byly spojovány s astrologickými jevy. Také dny v týdnu předznamenávaly osud dítěte. Narodilo-li se dítě v pátek, nemělo vyrůst nebo mělo brzy zemřít. Toto předurčení se přerušilo jedině tehdy, když nechali rodiče dítě pokřtít v neděli. Neděle byla považována za šťastný den a dítě narozené v tento den mělo být šťastné, čistotné a lidé ho měli mít rádi. Úterý dnem šťastným nebylo, protože dítě narozené v tento den mělo mít sklony ke krádežím. Dítě narozené na Nový rok mělo být šťastné, ale někde naopak nešťastné, protože se v tento den oběsil Jidáš. Jestliže se dítě narodilo na Hromnice, znamenalo to, že ho zabije hrom, když se

¹²⁴ Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 54.

¹²⁵ Srov. ŠOTOLOVÁ, M. *Tradiční zvyky při narození dítěte před rokem 1945 a nyní v Jižních Čechách*, in FROLEC, V. *Čas života*, s. 80.

¹²⁶ Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 55.

¹²⁷ Srov. Tamtéž, s. 56-57.

narodilo na Svatého Valentýna, mělo dostat padoucnici a pokud se dítě narodilo na Květnou neděli, mělo rozumět mluvě květin.¹²⁸

Důležitost pro povahu či osud měla hodina narození dítěte. Nejšťastnější mělo být dítě narozené ráno, protože v tu dobu se slunce opíralo do okna.¹²⁹ Dítě narozené dopoledne mělo mít život lehký, narozené v poledne mělo být hladové, odpoledne čiperné a po půlnoci nepřineslo nic dobrého a na všechno mělo mít dost času. Kromě hodiny měl velký význam také měsíc a další okolnosti při narození. Když se narodilo dítě na začátku měsíce, mělo si uchovat dlouho mládí a mělo být požehnáno více dětmi. Narodilo-li se dítě v květnu, mělo brzy zešedivět, v březnu mělo být čerstvé jako zajíc. Za bouře narozené dítě mělo mít bouřlivý život, za větru mělo být hašteřivé a za slunečného počasí mělo být veselé.¹³⁰ V některých oblastech bylo v rodině zvykem při narození dítěte zasadit ovocný strom, který pak pilně ošetřovali, neboť věřili, že pokud se daří stromku, dítě dobře poroste.¹³¹

Křesťanské vlivy jsou viditelné například ve víře, že dítě, které bude jako první pokřtěné na Bílou sobotu nebo před Velikonocemi, bude šťastné. Zrovna tak se věřilo, že příliš plačící novorozenec při křtu nebo úvodu přináší špatné znamení, neboť ruší posvátný úkon a boží požehnání.¹³²

Některé předpovědní rituály konané v době narození dítěte dokázaly rozpoznat povahu, případně budoucí povolání dítěte. Při první koupeli, po návratu ze křtu nebo před odchodem k církevnímu úvodu se kladly do blízkosti dítěte různé předměty a podle toho, na co sáhlo nebo kterým směrem otočilo hlavičku, se soudilo, kým dítě bude. Peníz znamenal bohatství, hadřík chudobu, kniha moudrost, sekera dobrého hospodáře, koláč velkého jedlíka, růženec zbožnost, kleště dobrého řemeslníka a karty předurčovaly karbaníka.¹³³

I přesto, že existovaly předpovědní rituály, jež se vázaly k narození dítěte a předurčovaly jeho osud, lidová víra byla nakloněna k tomu jej zvrátit nebo alespoň oddálit rozmanitými úkony. Ať už se rituálům a obyčejům věřilo či nevěřilo, přinášely

¹²⁸ Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 57-59.

¹²⁹ Srov. VÁCLAVÍK, A. *Luhačovské zálesí: Příspěvky k národopisné hranici Valašska, Slovenska a Hané*, s. 320.

¹³⁰ Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 59-60.

¹³¹ Srov. BARTOŠ, F. *Naše děti*, s. 10.

¹³² Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 60.

¹³³ Srov. Tamtéž, s. 60.

naději ve štěstí, zdraví a úspěch a pomáhaly tak lidu k pocitu jistoty a bezpečí v situaci, nad kterou prostý člověk neměl kontrolu.¹³⁴

4.3 Poporodní rituály

Rituály konané po porodu měly z pohledu lidové víry velmi významnou funkci, jelikož matka i novorozenec byli stále v nebezpečí před zlomocnými silami. Rituály tak zajišťovaly potřebnou ochranu oběma. Jejich ohrožení trvalo celých šest neděl po porodu a bylo ukončeno teprve se znovuuvedením matky do společnosti.

4.3.1 Ochrana šestinedělky

Po porodu nastalo pro ženu období trvající šest týdnů, kdy byla stále ještě považována za nečistou, byla odloučena od společnosti a musela se podrobit dalším příkazům a omezením. Strach z tajně přivolaných nemocí a zlých duchů byl velký, proto se proti tomuto zlu bojovalo pomocí různých amuletů, talismanů či svatých obrázků.¹³⁵ Po celý čas šestinedělí byla rodička izolována i s novorozencem na lůžku v koutě místnosti a tento kout nesměla opustit. Tato část místnosti byla oddělena koutní plachtou, která se používala k účelům zaopatření bezpečí a ochrany.¹³⁶

„Nedělce (koutnici, položnici) jest celých šest neděl vybyti v koutě za plachtou. Okolo postele, kteráž stojí v koutě jizby, zavěsí se „putirami“ (přeskami ze šňůrek) na hřebíky v trámech plachta, dole krajkami vroubená a prostředkem žlutým (někde červeným) hedvábím bohatě vyšíváná, tak zvaná koutnica. Kdyby té plachty neměla, přišly by divy ženy a zaměnily by jí dítě. Šla-li by do šesti neděl — což vlastně činiti nemá — s dítětem na pole, musí v tu plachtu dítě omotati, sice by jí je divy ženy sebraly.“¹³⁷

Koutní plachta měla také hygienické a estetické poslání, neboť poskytovala matce dostatek soukromí, do kterého směla vstoupit pouze porodní bába. Celý prostor byl ještě před porodem pokropen svěcenou vodou, do lemu koutní plachty byly zašity různé předměty, například česnek, kousek chleba, koláč nebo svěcená křída. Ochranný účinek

¹³⁴ Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 61.

¹³⁵ Srov. MELKESOVÁ, M. *Křtiny a úvod ve venkovském prostředí raného novověku*, in *Historický obzor*, roč. 14, s. 274.

¹³⁶ Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 107-109.

¹³⁷ BARTOŠ, F. *Kout dle obyčejů a pověr lidu moravského*, Český lid II. 1893. [online]. Národní ústav lidové kultury © 2008-2012. [cit. 25. 10. 2014]. Dostupné na [www: <http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid02/texty/0016-0018.htm>](http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid02/texty/0016-0018.htm).

zvyšovala výšivka na koutní plachtě v červené barvě. Pod polštář se rodiče dával nůž, česnek, růženec či kancionál, do plachty nebo pelesti se zapichovaly zkřížené jehly, nože nebo šídla a do rohu postele se kladly kleště, nůžky, kosy a další kovové předměty. Celý tento rituální proces doprovázela modlitba, jež posilovala ochranný účinek.¹³⁸

Ženě v šestinedělí obvykle nosily kmotry nebo ženy z nejbližší rodiny do kouta vařenou slepici, kořalku a další potraviny. Například cukr, cikorku, zrnkovou kávu, koláčky, nudle nebo kroupy.¹³⁹ Nošení „do kouta“ plnilo více funkcí. Vedle posílení zesláblé ženy znamenalo ještě ekonomický přínos, zejména v nemajetných rodinách a také ušetřilo šestinedělku od vaření. Návštěvy u rodičky působily současně jako významný prostředek společenské komunikace. Žena, jež přivedla na svět dítě, se stala důležitou osobou skupiny, a proto jí byla určitou dobu prokazována nadprůměrná pozornost.¹⁴⁰ Krom toho přinášené potraviny byly znakem majetnosti těch, kteří ji zajišťovali. Proto byly posílány takové druhy a množství potravin, které měly obdarovávanou šestinedělku a její rodinu na veřejnosti co nejdéle reprezentovat.¹⁴¹

Obava z uhranutí a víra ve zlé síly tajemných mocností v období šestinedělí byla mezi lidem velmi silná a proto měla rodička u sebe neustále červenou stužku a snažila se vyhýbat ostrým pohledům. Pod hlavou měla žena evangelium, aby jí pomohlo ochránit před strašidly a večer vykrápěla kout svěcenou vodou, aby zamezila přístupu zlého ducha a divoženkám, jež by jí mohly vyměnit dítě. K mimořádně účinným magickým prostředkům patřila metla, která dokázala odvrhnout a vymítit zlo.¹⁴²

Přestože účinnost pověr spojených s narozením dítěte během 19. století slábla, rituály v období šestinedělí se udržely nejdéle. Neotřesitelné přesvědčení o zranitelnosti rodičky i dítěte zůstalo a lidé nadále věřili, že jsou oba ohroženi zlými silami. Žena šestinedělka nesměla opouštět uzavřený prostor zejména v poledne, před východem a po západu slunce, v tuto dobu byla démonická stvoření obzvlášť nebezpečná.¹⁴³ Navíc společenská izolace byla preventivním opatřením proti přírodním katastrofám. Pokud se žena v šestinedělí ukázala na poli, ve vsi či na dalších veřejných místech, mohla přivodit bouři, krupobití, povodeň, požár, úhyn dobytka a další možné katastrofy.¹⁴⁴

¹³⁸ Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 107-109.

¹³⁹ Srov. POPELKA, P. *Narození člověka na moravských Kopanicích*, in FROLEC, V. *Čas života*, s. 122.

¹⁴⁰ Srov. LENDEROVÁ, M.; KOPIČKOVÁ, B.; BUREŠOVÁ, J.; MAUR, E. *Žena v Českých zemích od středověku do 20. století*, s. 211.

¹⁴¹ Srov. MELKESOVÁ, M. *Křtiny a úvod ve venkovském prostředí raného novověku*, in *Historický obzor*, roč. 14, s. 275.

¹⁴² Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 109.

¹⁴³ Srov. LENDEROVÁ, M.; RÝDL, K. *Radostné dětství?*, s. 45.

¹⁴⁴ Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 110.

Oddělení matky a dítěte nejen od společnosti, ale také od zbytku rodiny mělo rovněž důvod racionální, přineslo oběma potřebný klid. Sejmutím koutní plachty se z lůžka šestinedělky opět stalo lóže manželské.¹⁴⁵

Hygienické návyky během šestinedělí byly z dnešního pohledu značně tristní. Žena se po celou dobu šesti neděl nesměla mýt, měnit si spodní prádlo, ani větrat peřiny. Nesměla se ani česat, vlasy musely zůstat rozpuštěné.¹⁴⁶ Zdraví a život tak ohrožovala všudypřítomná špína, ke které navíc přispívaly znečištěné pleny, jež se praly jen občas, znečištěný slamník a zřídka kdy měněné ložní prádlo.¹⁴⁷

Pokud byla šestinedělka nucena opustit kout, musela učinit některá opatření. Jít ven mohla jen v doprovodu muže nebo alespoň někoho s mužskou čepicí na hlavě. Sama si musela hlavu chránit bílým šátkem, čepicí nebo plachtou a do střevíců musela dát slámu z lůžka, případně si hodit hadr pod nohy. Těmito kroky chránila nejen sebe, ale také své okolí. Jelikož byla považována za nečistou, nesměla vstoupit na trávu, neboť by ji spálila, nesměla se dotknout stromu, protože by přestal rodit. Nemohla vykonávat práci na poli, na zahradě, ani v domácnosti a nemohla sahat na žádné věci či předměty, protože by poté nosily smůlu.¹⁴⁸ Kdyby šestinedělka nedbala ochranných postupů před opuštěním kouta, vystavila by své dítě nebezpečí uhranutím nebo hrozilo, že dítě vymění obávaná divoženka, ale také by ohrozila dům, neboť by mohl být postižen ohněm či jiným neštěstím.¹⁴⁹ Dokud žena po porodu neprošla očistným rituálem, zůstávala s novorozeným dítětem v nebezpečí. Odloučení ze společnosti ukončil teprve církevní úvod konaný v kostele. Návratem do společnosti ztratily nečisté síly nad matkou moc.¹⁵⁰

19. století přineslo do porodnictví mnoho změn. Z přesvědčení o nečistotě šestinedělky zůstal nakonec jen zdravotně preventivní význam. Lékaři upozorňovali na dodržování čistoty, jež byla podmínkou správné životosprávy ženy po porodu. Všechny příručky určené porodním bábám nabádaly k co nejpřísnější čistotě všeho, co šestinedělku obklopuje. Zatímco učebnice pro lékaře se zabývaly spíše porodními změnami po fyziologické stránce, příručky určené porodním bábám byly zaměřené na praktické rady. Porodní bábě bylo striktně nařízeno mít ruce vždy čisté

¹⁴⁵ Srov. LENDEROVÁ, M.; RÝDL, K. *Radostné dětství?*, s. 45-46.

¹⁴⁶ Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 111.

¹⁴⁷ Srov. LENDEROVÁ, M.; KOPIČKOVÁ, B.; BUREŠOVÁ, J.; MAUR, E. *Žena v Českých zemích od středověku do 20. století*, s. 210.

¹⁴⁸ Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 112.

¹⁴⁹ Srov. VÁCLAVÍK, A. *Luhačovské zálesí: Příspěvky k národopisné hranici Valašska, Slovenska a Hané*, s. 320.

¹⁵⁰ Srov. LENDEROVÁ, M.; RÝDL, K. *Radostné dětství?*, s. 46.

a dezinfikované. Po porodu měla bába přestlat postel a převléknout rodičku. Oproti předchozím radám, které doporučovaly udržovat šestinedělku v teple, nové příručky radily k častému větrání místnosti, kde bylo umístěno lůžko, a nabádaly k rozumnému přikrytí ženy. Pokud byl v pokoji cítit nepříjemný pach, doporučovaly příručky pokropit podlahu octem nebo ponechat nádobku s octem na kamnech. Po porodu měla bába zůstat u ženy tři až čtyři hodiny a kontrolovat její zdravotní stav. Dřívější rady o tom, že rodička nesmí po porodu usnout, aby při spánku nevykrvácela, byly nově považovány za špatné a naopak se začalo doporučovat, aby si nedělka odpočinula a budit se nesměla, aby nabrala dostatek sil. Porodní bába chodila v prvních dnech na kontroly dvakrát denně, postupně stačila jen jedna návštěva denně, pokaždé šestinedělku prohlédla, vyšetřila a ošetřila. Lékařská pomoc byla volána jen v nejnnutnějším případě. Názory na to, jak dlouho má žena po porodu strávit na lůžku nebyly jednotné. Některé příručky doporučovaly sedm až devět dní, jestliže byla žena zdravá, jiné dávaly doporučení dvou týdnů a další vyloženě varovaly před předčasným opuštěním lůžka. Dodržovat tato doporučení mohly jen ženy, které měly k dispozici služku, chůvu či jinou osobu, jež byla schopná zastoupit je v povinnostech. Ostatní ženy si nemohly dovolit setrvat na lůžku déle, než bylo nezbytně nutné, jelikož na ně čekala práce v domácnosti a ve většině případů se musely velmi rychle zapojit do práce v hospodářství, na poli nebo v továrně.¹⁵¹

4.3.2 Ochrana novorozence

Stejně jako byla důležitá izolace a ochrana ženy v šestinedělí, zrovna tak významná byla ochrana novorozence. Musel být ochráněn před uhranutím nebo napadením mřou, případně matce hrozilo, že jí vlastní dítě za cizí vymění divoženka, klekánice nebo jiná démonická bytost. Uhranutí mohlo být způsobeno pohledem nebo slovem, které přivolalo různé zlo. Proto matka nerada ukazovala své dítě cizím lidem, a pokud k tomu přece jen došlo, musel dotyčný člověk dítě pokřizovat a říct *Pánbůh požehnej, ať to nezakřiknu*. V některých krajích se dítě nesmělo ukázat vůbec, jelikož hrozilo, že oslepne. Novorozenci zakrývali celý obličej červeným šátkem, v pozdější době dávaly matky do kočárku záclonky. Ochranou funkci měly také bílé šátky, kterými byla na Šumavě zakrývána okna, aby matku s dítětem neuhranul zlý duch. Později tímto způsobem na Luhačovicku oznamovali narození dítěte. Jako ochrana před nebezpečím

¹⁵¹ Srov. LENDEROVÁ, M.; RÝDL, K. *Radostné dětství?*, s. 46-47.

sloužil svčcenou vodou vykropený kruh kolem postele a žehnutí křížem při každém koupání a přebalování.¹⁵²

Hrůzná představa napadení dítěte mûrou sužovala rodiny ještě na počátku 20. století. Lidé věřili, že jde o ženský přízrak, který se v noci vkrade do domu v podobě stébla, pířka, bílého stínu, bílé kočky nebo jiného zvířete. Na spící novorozeně tato obluda nalehla, tlačila a dusila, někdy sála krev z prsou a poté se bradavky zanítily. Mûra byla někdy spojována s upíry a podobnými bytostmi. Mûrou se mohl stát i sám novorozenec, pokud se narodil se zuby, se srostlým nebo hustým obočím. Proměnu dítěte v mûru mohla zavinit také jeho matka, jestliže opustila během šestinedělí kout v době poledního zvonění, když překročila práh kostela před úvodem nebo dítě odstavila a po čase jej opět začala kojit. Kmotři mohli zapříčinit rovněž proměnu novorozence v mûru, jestliže se na dítě při křtu špatně podívali. Lidé se proti mûře chránili nejrůznějšími prostředky. Uplatňovala se zejména magická síla slova, gesta, tajemných symbolů a znaků, mezi něž patřilo malování muřích nohy svčcenou křídou na dveře, postel či kolíbkou, mazání dětských prsíček kolomazí nebo sypání máku před dveře světnice. Někde se dávalo před dveře otočené koště nebo se překrývala klíčová dířka použitou plínkou, aby se tudy mûra nemohla protáhnout. Obecně se doporučovalo bojovat proti mûrám štědrostí. Pokud bylo v domě nachystané jídlo, kousek másla, mléko, chléb či hrách, mûra vzala všechno jídlo a dítě nechala v kolébce spát. Věřilo se, že mûry jsou nešťastné bytosti, které v noci ve spánku opouští své tělo a různě se proměňují, ale štědrostí a dobrotou se ukonejší.¹⁵³

*“Člověk takový prý nemá o tom ani potuchy, že chodí mûrou, a není radno a milosrdno mu to říkat, neb se vlastnost ta pokládá za nešťestí. Není mu to také nikde — pokud jsem zvěděl — zazlíváno, není nenáviděn, jako spíše litován a jen trochu obáván, aby snad z vědomého nepřátelství nevědomě v noci jako mûra zlost svou na nepřítel si nechladil. Zvlášt' více pověřčiví hledí s takovým dobře vyjítí.”*¹⁵⁴

Záměna dítěte divoženkami, klekánicí, hastrmanem nebo nějakou jinou démonickou bytostí, která novorozence sebere z kolébky, nastrčí tam škaradé a neduživé dítě, patřila mezi nejrozšířenější temné představy. V některých oblastech převládalo mezi lidem mínění, že se záměna týká jen dětí nepokřtěných nebo se tak děje

¹⁵² Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 114.

¹⁵³ Srov. Tamtéž, s. 115-117.

¹⁵⁴ BAŤHA, B. *Mûra v podání lidu na Benešovsku*, Český lid XXX. 1930. [online]. Národní ústav lidové kultury © 2008-2012. [cit. 25. 10. 2014]. Dostupné na [www: <http://www.nulk.cz/ek-obsah/ceskylid/html/knihy/ceskylid30/index.htm>](http://www.nulk.cz/ek-obsah/ceskylid/html/knihy/ceskylid30/index.htm).

jen dětem, jejichž matka dosud neprošla úvodem. Takové děti se nazývaly hanlivě, podle místa to byl například *podhozenec*, *podvrženec*, *podhodek*, *srastek*, *škrček*, *divous*, *věštík*, *měchurka*, *spratek*, *nestatek* nebo také *zmetek*, *spratek*, *zásnět*, *ženská koule* či *zlé břemeno*. Takové dítě mělo většinou velkou hlavu, příliš velké oči, tenké údy, vyznačovalo se zakrslým vzrůstem, nemluvalo, ale bylo neklidné, divoké až zlé, nenasyté, plačtivé a stále chorobné. Lidé věřili, že takové dítě přichází jako boží trest za zlé skutky rodičů, nebo jsou důsledkem uhranutí matky, případně prokletí rodičů. Pravou příčinou tohoto postižení byly špatné hygienické poměry, nedostatek lékařské péče, ale také alkoholismus a časté uzavírání sňatků mezi příbuznými. Mnohé matky měly strach z posměchu za to, že přivedly na svět postižené, nedobře vypadající dítě a samy přispívaly k šíření pověsti o jeho výměně. Celá staletí však panoval názor, že jsou to děti divoženky a ďábla, které byly matce podhozeny jako trest za špatné opatrování.¹⁵⁵

Příběhy, pověsti a pověrečné povídky o uhranutí, o mŕách, divoženkách a zaměněných, podhozených dětech, ale také o nebezpečí ohrožující šestinedělku a novorozence, tvořily velmi bohatý vypravěčský repertoár a byly nepostradatelnou součástí při besedách, draní peří, vaření povidel a při dalších podobných sešlostech. S postupným zanikáním těchto setkání se příběhy přestaly vyprávět a zůstaly jen ve vzpomínkách nejstarší generace.¹⁵⁶

S příchodem osvícenství došlo k narušení rituálů spojených s narozením dítěte. Postupně byly rituály upozaděny a nahrazovány racionálním přístupem, který upřednostňoval zachování a chránění lidského života v jeho nejzranitelnějším a nejkřehčím období, při porodu a těsně po něm. Přejít na profesionální přístup s lékařským dohledem u porodu odsunul zbytky rituálů do světa pověr, pořekadel a přísloví.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 115-117.

¹⁵⁶ Srov. Tamtéž, s. 118.

¹⁵⁷ Srov. LENDEROVÁ, M.; RÝDL, K. *Radostné dětství?*, s. 19.

4.4 Křest dítěte

Křestní obřad byl považován za první a nejpotřebnější svátost, v níž se člověku odpouští dědičný hřích a uděluje se mu posvěcující milost. Teprve pokřtěné dítě se stávalo dítětem Božím a součástí křesťanského společenství, proto byl křest označen za nejdůležitější z přechodových rituálů spjatých s narozením dítěte.¹⁵⁸

Křest byl pokládán za trvalou pečeť svátosti, která ovlivňuje budoucnost křtěného dítěte a dává mu možnost křesťanského života. Tato iniciační svátost byla označena jako začátek duchovní cesty, jenž je vstupní branou k ostatním svátostem.¹⁵⁹ Rituály a obyčeje provázející narození dítěte plnily, vedle ochranného a očištného poslání, i sociálně a právně zařazující funkci směřující také k obřadovému přijetí novorozence do rodiny, ke stanovení jeho sociálního statusu a k začlenění do společnosti.¹⁶⁰ Pokud by tehdy dítě nebylo pokřtěno, znamenalo by to pro něho vyvržení ze společnosti. Jestliže nemusela pokřtít dítě porodní bába v případě nutnosti, bylo zvykem provádět křestní obřad v kostele. Teprve tímto rituálním aktem byla zažehnána těžká nebezpečí, která se objevila v okamžiku narození.¹⁶¹

Křest z nouze se prováděl u slabých dětí, u kterých hrozilo nebezpečí, že nepřežijí, ale také u nemanželských dětí. Bylo k tomu zapotřebí svěcené vody, ale když nebyla po ruce, použila se například i polévka. Důležité bylo dítě pokřtít, nežli zemře. Někdy se křtilo dítě i přesto, že nejevilo hned po porodu známky života, porodní bába raději předstírala, že dítě ještě žije. Činila tak ze strachu před obviněním ze špatného vedení porodu. Dalším důvodem pokřtění byla snaha rodičů nedovolit, aby dítě odešlo na věčnost nepokřtěné. Naopak nemajetní rodiče si často přáli označit dítě jako zemřelé, mrtvě narozené, aby nemuseli platit výlohy spojené s církevním pohřbem.¹⁶²

Křest zajišťoval narozenému dítěti základ k dobrému životu, ovlivnil celý jeho budoucí život ve společnosti, příznivě dítě nasměroval a poskytl mu možnost, aby vedlo křesťanský život. Rituály spojené s křestním obřadem měly dítě ochránit od všech zlých

¹⁵⁸ Srov. LENDEROVÁ, M.; RÝDL, K. *Radostné dětství?*, s. 95-96.

¹⁵⁹ Srov. MELKESOVÁ, M. *Křtiny a úvod ve venkovském prostředí raného novověku*, in *Historický obzor*, roč. 14, s. 263.

¹⁶⁰ Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *K společenskému významu rodinných obřadů a obyčejů*, in FROLEC, V. *Čas života*, s. 47.

¹⁶¹ Srov. VAN DÜLMEN, R. *Kultura a každodenní život v raném novověku I. (16. – 18. století)*, s. 89.

¹⁶² Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 65-66.

duchů a tím také uvolnit cestu k úspěšnému životu dítěte.¹⁶³ „*Přijetí svátosti bylo proto vnímáno nikoli jako pouhý obřad církve, ale jako součást péče o štěstí dítěte.*“¹⁶⁴

Zajímavostí byl tehdejší způsob vybírání jména pro dítě, který měl zcela zvláštní význam. Dítě dostalo jméno buď po jednom z rodičů, nebo po jednom z kmotrů, což vyjadřovalo snahu o soudržnost rodiny. Mohlo také dostat jméno některého svěťce, a to zejména takového, kterému byl zasvěcen jeden den v roce, pod jeho ochranu bylo pak dítě svěřeno. V té době však už dávání jmen podléhalo módním vlnám, které byly výrazně ovlivněny momentálními společenskými vzory. Výjimečně nebylo ani dávání stejného jména více dětem, aby alespoň některé z nich pokračovalo v rodinné tradici.¹⁶⁵

Ke šťastnému životu dítěte nemělo přispět jen udělené jméno při křtu, součástí této strategie byl rovněž výběr kmotrů. Žádost o kmotrovství obvykle lidé rádi přijímali, jelikož dokládala a posilovala jejich společenskou prestiž. Kmotrové většinou pocházeli z vyšších společenských vrstev, než rodiče narozeného dítěte, tudíž se dítěti otevírala možnost postoupit ve společenské hierarchii o stupeň výše.¹⁶⁶ Úloha kmotrů jako přímých svědků legitimního narození dítěte a jejich význam pro další život dítěte včetně materiální podpory se měnila postupně v souvislosti se společenskými a ekonomickými změnami, které pronikaly až do struktury rodinných vztahů.¹⁶⁷

Pro české země byla v 17. století stanovena církevními zákony přesná charakteristika osoby kmotra, kde základním předpokladem byla katolická morálka. Jelikož se měl kmotr stát pro dítě vzorem, který bude svým chováním a způsobem chování předkládat dítěti vzor správného křesťana, nemohl být vybrán z řad nevěřících či kacířů. Kmotrem nemohlo být také dítě mladší 14. let, které dosud nepřijalo svátost oltářní. Kmotrem však nemohl být ani mnich, opat či jeptiška, přijetí této role měli zakázáno.¹⁶⁸ „*Svazek kmotrovský jest po názoru Chodů velmi pevný. Kmotrojci jsou si navzájem jako nejbližší příbuzní. Kmotry kupují křtěníci jisté části oděvu, zpravidla košili, kterou smí křtětec obléci nejprve jen po tři Boží hody za sebou, klobouk s kytkou, šátek na krk, děvčeti šátek na hlavu, fěrtuch a rukávce. U kmotrů smí dítě jísti a vésti si jako doma. Za to musí dítě ctíti kmotry a poslouchati jako samy rodiče. Křtětec nesmí*

¹⁶³ Srov. VAN DÜLMEN, R. *Kultura a každodenní život v raném novověku I. (16. – 18. století)*, s. 89.

¹⁶⁴ MELKESOVÁ, M. *Křtiny a úvod ve venkovském prostředí raného novověku*, in *Historický obzor*, roč. 14, s. 262.

¹⁶⁵ Srov. VAN DÜLMEN, R. *Kultura a každodenní život v raném novověku I. (16. – 18. století)*, s. 89-90.

¹⁶⁶ Srov. Tamtéž, s. 90.

¹⁶⁷ Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *K společenskému významu rodinných obřadů a obyčejů*, in FROLEC, V. *Čas života*, s. 48.

¹⁶⁸ Srov. MELKESOVÁ, M. *Kmotrovství ve venkovském prostředí raného novověku na základě výzkumu chýnovské farnosti*, in *Historická demografie* 27, s. 72.

*ani svatby strojiti, aby kmoter nepozval, třebas té doby sám i celý rod jeho s kmotry spory nebo hněvy měl. Kdyby prý spadl najednou otec a kmotr do vody, má křtěnec napřed vytáhnouti kmotra.*¹⁶⁹

Dříve bylo dítě křtěno většinou na druhý den nebo jen pár dní po narození. Ke křtu chodívali kmotři, porodní bába a někdy otec, ale matka jít k obřadu nikdy nesměla, protože musela dodržet šestinedělí.¹⁷⁰ Novorozené dítě bylo ke křestnímu obřadu obvykle zabalené v povijanu, vystrojeno do slavnostnějšího oděvu, který byl součástí výbavy většiny nevěst. Do peřinky se často zastrkával kousek chleba, jenž sloužil k zahánění psotníku a nečistých sil.¹⁷¹ Během obřadu spočívalo křtěné dítě na rukou hlavního kmotra, jímž byl zpravidla pro chlapce muž a pro dívky žena. Druhý kmotr mohl držet žnouce svíci, která osvěcovala duši křtěnce.¹⁷² Kněz byl povinen uvést do záznamů o křtu pouze dva kmotry, ovšem běžně se jich tehdy účastnilo i sedm.¹⁷³ Zavedením matrik a později i znevážením církevního pojetí kmotrovství jako duchovního příbuzenství došlo k oslabení sociálně právní závaznosti kmotrovství, což se projevilo i ve výběru kmotrů.¹⁷⁴

První část křestního obřadu začínala již před kostelem, jelikož nepokřtěné dítě ještě nebylo součástí církve. Účastníci tedy čekali na příchod kněze, který se nejprve zeptal na pohlaví dítěte, zda nebylo již pokřtěno a jak se dítě bude jmenovat.¹⁷⁵ Pokud kněz zjistil, že bylo dítě již jednou pokřtěno, měl za úkol prověřit, zda bylo užito správného způsobu křtu s křestní formulí. Shledal-li správný postup, o němž nebylo pochyb, doplnil jen pouze některé modlitby a obřady, ale v žádném případě nekřtil znovu, jelikož křest udělený i mimo společenství církve je platný a nesmí se opakovat.¹⁷⁶

Teprve po zjištění potřebných informací přistoupil kněz k vykonání slavnostního křestního obřadu. Katolický křestní rituál začínal exorcismem, jenž měl působit vymanění se z moci zla, které pak ztratí nad křtěncem svou moc. Trojím vdechnutím

¹⁶⁹ HRUŠKA, J.F. „*Křtiny dou!*“ Český lid V. 1896. [online]. Národní ústav lidové kultury © 2008-2012. [cit. 20. 11. 2014]. Dostupné na www: <<http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid05/index.htm>>.

¹⁷⁰ Srov. ADAM, A. *Liturgika: křesťanská bohoslužba a její vývoj*, s. 160.

¹⁷¹ Srov. MELKESOVÁ, M. *Křestní obřad a úloha kmotra v polovině 17. století*, s. 88.

¹⁷² Srov. MELKESOVÁ, M. *Kmotrovství ve venkovském prostředí raného novověku na základě výzkumu chýnovské farnosti*, in *Historická demografie 27*, s. 70.

¹⁷³ Srov. MELKESOVÁ, M. *Křtiny a úvod ve venkovském prostředí raného novověku*, in *Historický obzor*, roč. 14, s. 264.

¹⁷⁴ Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *K společenskému významu rodinných obřadů a obyčejů*, in FROLEC, V. *Čas života*, s. 48.

¹⁷⁵ Srov. MELKESOVÁ, M. *Křestní obřad a úloha kmotra v polovině 17. století*, s. 88.

¹⁷⁶ Srov. MELKESOVÁ, M. *Křtiny a úvod ve venkovském prostředí raného novověku*, in *Historický obzor*, roč. 14, s. 266.

nebo fouknutím na obličej dítěte měl být novorozenec vyproštěn z poddanství satanovy říše. Křtenci se tak zaručila přítomnost Ducha svatého, kterému se měl stát pokřtěný chrámem. Kněz poté naznačil na čele dítěte kříž na znamení ochrany proti zlým mocnostem a vyjádření povinnosti vyznávat do konce života víru v ukřižovaného Krista. Přijetí křtěného pod ochranu a péči církve symbolizovalo následné vkládání rukou společně s modlitbou. Církev pak měla zabezpečit udělování požehnání po celý život křtěnce a jeho uvedení do království nebeského. Poté se vkládala do úst novorozence posvěcená sůl, tím bylo naznačováno, že vírou a milostí boží bude ušetřen od „*hniloby*“ hříchu. Následně uchopil kněz levý konec štoly (dlouhý pruh látky, který nosí katolický kněz při některých obřadech) a položil ho na křtěncovy prsty, tím jej uvedl z království hříchu do království božího. Všichni účastníci se pak odebrali ke křtitelnici doprovázeni modlitbou. Druhá část křestního rituálu představovala zřeknutí se hříchu a prostřednictvím kmotrů příslibení plnění závazků vůči církvi. Vlastní křest probíhal trojím litím svěcené vody na hlavičku křtěnce společně s pronášením závazné formule (podrobně viz kapitola 5.5 Křestní obřad dítěte).¹⁷⁷ Původně se rituál křtu prováděl trojitým ponořením křtěnce do vody, jelikož uzavření hladiny nad hlavou křtěného symbolizovalo smrt a poté znovuzrození, kdy křtěný spolu s Kristem umíral a následně spolu s ním vstával z mrtvých.¹⁷⁸ Křestní nádrž byla přirovnávána nejen ke hrobu, ale také k děloze. Ke hrobu, v němž žadatel o křest uzavírá svůj pozemský život a k děloze, kde je počat k věčnému životu.¹⁷⁹ Později se tento akt zredukoval na polévání hlavy křtěnce. Po vlastním křtu kněz následně pomazal křtěné dítě na temeni hlavy a na prsou svatým křížem. Po svátostném pomazání zažehnul kněz svíci symbolizující Krista, jenž pokřtěného osvětil. Křestní obřad byl ukončen modlitbami a závěrečným požehnáním.¹⁸⁰

Po křestním obřadu následovala slavnostní hostina, na níž rodiny obětovaly mnoho peněz.¹⁸¹ Křestní hostina byla slavností pro kmotry, porodní bábu a celé široké příbuzenstvo. Zámožní měšťané přizvali několik kmotrů a kmoter a vystrojili bohatou hostinu, na které se pořádalo několik druhů masa, zapilo se kvasem a oslavilo tancem. Na venkově se rovnou z kostela chodívalo do hospody, kam se chodilo „*děťátku umývat nohy*“. Tam se slavilo a vyprávělo mnoho historek o tom, že někdy veselá společnost

¹⁷⁷ Srov. MELKESOVÁ, M. *Křestní obřad a úloha kmotra v polovině 17. století*, s. 81.

¹⁷⁸ Srov. Tamtéž, s. 81.

¹⁷⁹ Srov. ELIADE, M. *Iniciace, rituály, tajné společnosti*, s. 193.

¹⁸⁰ Srov. MELKESOVÁ, M. *Křestní obřad a úloha kmotra v polovině 17. století*, s. 89.

¹⁸¹ Srov. VAN DÜLMEN, R. *Kultura a každodenní život v raném novověku I. (16. – 18. století)*, s. 90.

ztratila dítě cestou. Slavnostní hostina se lišila v jednotlivých oblastech nejen podle zámožnosti rodiny, ale také podle místních tradic a podle toho, zdali šlo o první dítě, zvláště-li pak o chlapce. Ke křtinám se připravovalo také speciální pečivo s různými názvy, jež se odlišovaly podle dané oblasti. Připravovaly se koblihy, boží milosti, koláče, buchty nebo bábovky a cestou z kostela se přihlížejícím rozdávalo drobné pečivo.¹⁸²

„Každá kmotra dala novokřtěnci do vínku zlatku, aby bylo bohaté nebo nebylo žádostivé peněz. Pak se sedalo ke stolu. Zatím, nežli přinesli jídla, připíjelo se pivo, které jim otec džbánem za džbánkem podával. Mezi tím si kmotři plnili dýmky a pilně kouřili. Když přišlo jídlo, mezi každým jídlem vykouřili kmotři po dýmce tabáku. Nejprve přišla polévka s nudlemi, po té hovězí maso s bílou omáčkou, tak zvaným křenem a kynuté knedlíky, hodně veliké. Pak byla kaše z pšana (prosa), hodně maštěná, sypaná perníkem. Po té přinesena omáčka z „prižlíku“, pak zase černá omáčka na hovězí maso s hrozkami, sladká a kyselá. Pak přišlo vepřové maso vařené a švestková omáčka k němu. Potom přineseny pečeně: vepřová, telecí a hovězí a konečně šišky a listy.“¹⁸³

4.5 Úvod šestinedělky

Narození dítěte nebylo v katolické církvi spojeno pouze s obřadem křtu, významnou roli zastával rovněž takzvaný úvod. Zatímco první obřad se týkal výlučně novorozence, druhý byl vyhrazen pouze matce.¹⁸⁴

Ukončením šestinedělí rodičky se rušilo její odloučení ze společnosti, ale také dodržování různých omezení a povinností, které žena měla během těhotenství, doby porodní a poporodní.¹⁸⁵ Teprve úvodním obřadem se mohla žena znovu plně zařadit do rodinného a společenského dění, včetně sexuálního života.¹⁸⁶ Izolaci matky bylo nutné zakončit potvrzovacím rituálním aktem, jehož výsledkem byla očista ženy. Očistný rituál probíhal již v době před přijetím křesťanství za pomoci magie vody

¹⁸² Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 99-102.

¹⁸³ KELLNEROVÁ, A. *Staré zvyky z mého mládí v okolí Domažlic*, Český lid I. 1892. [online]. Národní ústav lidové kultury © 2008-2012. [cit. 20. 11. 2014]. Dostupné na [www: <http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid01/index.htm>](http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid01/index.htm).

¹⁸⁴ Srov. MELKESOVÁ, M. *Křtiny a úvod ve venkovském prostředí raného novověku*, in *Historický obzor*, roč. 14, s. 274.

¹⁸⁵ Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 129.

¹⁸⁶ Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *K společenskému významu rodinných obřadů a obyčejů*, in FROLEC, V. *Čas života*, s. 48.

a ohně. Proudem vody si matka a porodní bába navzájem polévaly ruce, oheň byl použit na vykuřování celého domu, tím se očistila nejen žena, ale také celý dům. Očista se prováděla rovněž zrním, jež nejprve sypala bába na ruce rodičky pro očistění duše před hříchem a poté rodička sypala zrní na ruce báby, aby jí bába očistila od ženiny nečistoty.¹⁸⁷

Křesťanská církev vytvořila vlastní obřad, který se konal v kostele a stal se dominantním aktem, jenž uzavíral období šestinedělí. Úvod probíhal ve znamení symbolické duchovní očisty a iniciace šestinedělky, jehož cílem bylo odpuštění, poděkování a požehnání.¹⁸⁸

Žena v šestinedělí se nesměla zúčastňovat bohoslužeb, měla zakázáno vstoupit do kostela, dokud se nepodrobila církevnímu úvodnímu obřadu. Jestliže by tento zákaz porušila, její dítě by se stalo mŕmou. Svobodným matkám byl úvod odepřen, proto se většinou snažily vmísit se mezi provázející ženy a obejít s nimi oltář, aby získaly očistu. V některých oblastech musela svobodná matka stát před kostelem, zdravít příchozí a prosit je, aby se za ní lidé modlili. Úvod požadovaly rovněž matky, jejichž dítě v průběhu šestinedělí zemřelo, k obřadu pak nesly svinutou koutnici místo dítěte v povijanu. Kněz musel uvést i šestinedělku zemřelou. Učinil tak při pohřbu a její rakev pak obešla porodní bába s dítětem v náručí, čímž se předešlo případného strašení nebožky.¹⁸⁹

Z ekonomického důvodu se postupně doba do úvodu zkracovala, a to zejména v rodinách, kde ženino ulehnutí znamenalo oslabení rodiny o výkonnou pracovní sílu.¹⁹⁰ Nicméně ženy v šestinedělí musely stále dodržovat obřadní zákazy týkající se chození do společnosti. Pokud se tedy žena šestinedělka přece jen na veřejnosti ukázala, vystavovala se všeobecné nenávisti, lidé jí nadávali a hrozili.¹⁹¹

„Úvod byl vždy v neděli. V sobotu před ustanoveným dnem poslala šestinedělka starou ženu po vesnici, aby pozvala bez rozdílu všechny ženy, ať byla chudá nebo bohatá, aby zítra ji šli doprovodit do kostela a potom měly hody (ženské hody). Stará žena, která chodila zvat, dostala na každém místě kus chleba.“¹⁹²

¹⁸⁷ Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 129.

¹⁸⁸ Srov. Tamtéž, s. 129.

¹⁸⁹ Srov. Tamtéž, s. 131.

¹⁹⁰ Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *K společenskému významu rodinných obřadů a obyčejů*, in FROLEC, V. *Čas života*, s. 48.

¹⁹¹ Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 132.

¹⁹² KELLNEROVÁ, A. *Staré zvyky z mého mládí v okolí Domažlic*, Český lid I. 1892. [online]. Národní ústav lidové kultury © 2008-2012. [cit. 20. 11. 2014]. Dostupné na [www: <http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid01/index.htm>](http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid01/index.htm).

Ukončení izolačního období bylo umocněno obyčejně konanými po cestě do kostela a zpět. Cílem bylo posílit očistu matky a ochranu matky i dítěte, ale zároveň bylo záměrem symbolické potvrzení ukončení izolace matky ve smyslu sociálním a společenském. V některých oblastech se před dveře domu stavěl pytel, někde dávali pod práh domu hrnek se svččenou vodou, na pokličku dávali žhavé uhlí, nad dveře zapíchli nůž a jinde dávali na práh modlitební knížku. Před odchodem z domu polila porodní bába rodičku a celý průvod výluhem z bylin smočených ve svččené vodě. Žena si před cestou do kostela měla přetřít obličej podolkem nebo si naprskat na nehty a vytřít si tím oči a vykročit pravou. Tyto úkony byly účinnou ochranou před uhrnutím. Po cestě do kostela se matka nesměla ohlížet, nikam zacházet a moc mluvit, aby bylo dítě tiché a drželo se doma. V kostele svítily svíce a jejich plamen byl bedlivě sledován. Tehdy se věřilo, že pokud by svíce během obřadu zhasla, matka i dítě by do roka zemřely. Dalším nebezpečím bylo potkat při cestě na obřad pohřební průvod, pakliže by ho matka spatřila, dítě by onemocnělo.¹⁹³

K očistnému obřadu nešla nikdy žena šestinedělka sama, pokaždé ji doprovázela porodní bába, kmotry a další ženy. Doprovodem se prokazovala pocta ženě, a čím víc žen šestinedělku doprovázelo, tím větší byla její vážnost a oblíbenost. Úvod znamenal přijetí matky do společenství ostatních žen, jež byly samy matkami.¹⁹⁴ Protože byla matka dosud považována za „nečistou“, nesměla do kostela vstoupit sama, proto spolu s dítětem a kmotrami čekala venku nebo v předsíni kostela. Teprve poté přišel ke vstupním dveřím v doprovodu ministranta kněz, žena před ním poklekla a kněz ji pokropil svččenou vodou, přitom se pomodlil a ženě požehnal.¹⁹⁵

Úvodní obřad mohl být slavný nebo obyčejný. Pokud doprovázela ženu pouze kmotra, která nesla dítě ke křtu, proběhl jen úvod obyčejný. Tento úvod se zpravidla konal ve všední den a kněz byl oblečený do krátkého bílého obřadního roucha zvaného rochetka. Slavný úvod sloužil kněz ve vyšívaném liturgickém plášti zvaném pluviál, obřad se konal většinou v neděli za přítomnosti kmoter a ostatních žen, které dostaly nové svíčky, s nimiž doprovodily šestinedělku kolem oltáře.¹⁹⁶

K úvodu patřil sváteční oděv pro šestinedělku, k němuž patřila obřadní plachta zvaná úvodnice, do níž se zčásti zabalilo i dítě. Úvodnice bývaly nezbytnou součástí

¹⁹³ Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 132.

¹⁹⁴ Srov. Tamtéž, s. 133.

¹⁹⁵ Srov. MELKESOVÁ, M. *Křtiny a úvod ve venkovském prostředí raného novověku*, in *Historický obzor*, roč. 14, s. 275.

¹⁹⁶ Srov. POPELKA, P. *Narození člověka na moravských Kopanicích*, in FROLEC, V. *Čas života*, s. 123.

výbavy a dívky si je ručně vyšivaly. Každý rok však směly vyšít jen část plachty, aby zbytek dokončily až před svatbou. Úvodní plachty byly vyšívány motivy s ochranou, plodonosnou a prosperitní funkcí. Významnou roli sehrály při svatebním obřadu, ale také při pohřbu, kdy se zesnulá žena do plachty zabalila a vložila do rakve.¹⁹⁷

Svátečně oblečen byl také novorozenec, byl vystrojen do šatů stejných jako ke křtu. Matka si pod úvodnici vzala šaty svatební nebo šaty, které dostala darem od kmoter. Porodní bába měla za úkol večer před obřadem pozvat ženy k úvodu a tyto ženy se pak shromáždily ráno před odchodem v domě šestinedělky, kde dostaly pohoštění.¹⁹⁸

Cestou z kostela si měla matka s dítětem třikrát sednout na kámen a dát mu napít, aby ho nebolely zuby. Jinde nesměla matka vůbec promluvit a po návratu domů ihned na dítě dýchnout, aby brzo mluvilo. Na zpáteční cestě vdané ženy zdravily matku a volaly na ní slova *pěkně vítám z Říma*, podávaly jí ruku a dítě žehnaly křížem.¹⁹⁹

Hostina následovala i po návratu z kostela a byla vyhrazena především ženám. Návrat k rodině a do společnosti byl oslavován více bujaře a mnohem veseleji, nežli křtiny, jelikož byl porod spojován ještě v 19. století s vážným ohrožením matčina života. Proto úvodní hostina připomínala hostinu svatební a někdy vedla až k zadlužení rodiny. Zpravidla tuto hostinu provázela hudba, tanec, masitá jídla a alkohol, navíc se všem hostům rozdávalo tradiční pečivo. Pekly se trdelníky, boží milosti, věnečky, košíčky nebo koláče, podle zvyklosti kraje, v němž se úvodní hostina konala. Zvláštní pozornost byla věnována bezdětným ženám, kterým zkušené ženy radily, necht' si kousek výslužky dají pod levou paži.²⁰⁰

„Když se slaví u nedělky úvod, odřežou plachtu koutnici, a babka ji hodí přítomné ženě neplodné na hlavu, potom jejímu mužovi. Za to napomíná nedělka: „U samých hřebíků ty niti uřežte, ať neležím zase do roka v koutě!“ Na Hradištsku utírají se plachtou všichni pozvaní ženáci. Na Hané visívala plachta na hůlkách. Na úvodě babka ty hůlky prodávala přítomným ženám, škádlíc jmenovitě mladé ženy, aby si je koupily, by se jim brzy dostalo radostí mateřských.“²⁰¹

¹⁹⁷ Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 133-134.

¹⁹⁸ Srov. Tamtéž, s. 134.

¹⁹⁹ Srov. Tamtéž, s. 133.

²⁰⁰ Srov. Tamtéž, s. 135-136.

²⁰¹ BARTOŠ, F. *Kout dle obyčejů a pověr lidu moravského*, Český lid II. 1893. [online]. Národní ústav lidové kultury © 2008-2012. [cit. 25. 10. 2014]. Dostupné na [www: <http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid02/texty/0016-0018.htm>](http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid02/texty/0016-0018.htm).

V některých oblastech byly hostiny menší, obzvlášť v případech, kdy už proběhly bohaté křtiny. Postupně se počet hodovníků zmenšoval a mnohde se pro nedostatek prostředků uctila pouze porodní bába.²⁰²

Úvodní tkané plachty zvané také „*úvodnica*“, někde „*odívačka*“, „*oděza*“ nebo „*dlhý ručník*“, původně používané jako přehoz přes svatební roucho, jež zcela zakrylo bohatou krojovou výzdobu šatů, se postupně stávaly věci spíše zvykovou a reprezentační, nežli záležitostí náboženskou. V důsledku proměn celého způsobu života, upadala i formální výzdoba úvodnice. Pracné ruční vyšívání se nahrazovalo červenou tovární stuhou a kovovými cetkovými lemy.²⁰³ Časem se úvod začal spojovat se křtem a u katolíků byl oficiálně zrušen II. vatikánským koncilem.²⁰⁴

4.6 Od babictví k porodnictví

Porod byl celá staletí v české historii výhradně ženskou záležitostí, oficiální medicína se porodnictvím prakticky nezabývala, lékaři se k činnosti ohledně porodů nepřipravovali.²⁰⁵ Lékařskou praxi ve středověku vykonávali především klerici, kteří ji prováděli jako součást své duchovní praxe. Vměšovat se do porodnictví bylo proti jejich náboženskému přesvědčení. Pro lékaře bylo nedůstojné zabývat se krvavými a nečistými úkony, které navíc církev zakazovala, protože byly vyhrazeny lazebníkům, ranhojičům a porodním bábám. Až do 16. století se k obtížnému porodu volali jen ranhojiči, jež měli v tomto směru nepatrné znalosti.²⁰⁶

Ženy nejprve při porodu pomáhaly a poté navazovaly na dlouholetou praxi a zkušenosti svých předchůdkyň, od nichž přebíraly ověřené prostředky a praktiky k vedení porodu a následnému ošetření matky i dítěte. Nápomocí jim byly znalosti přírodního léčitelství, ale také využívaly pověr a magických úkonů, které měly zabezpečit ochranu matky i dítěte. Pro tyto jejich praktiky byly v dávné minulosti porodní báby církví odsuzovány a považovány za tajemné až čarodějné osoby.²⁰⁷ Často jim bylo přičítáno uzavření smlouvy s ďáblem, kterému se staraly o přísun nepokřtěných novorozenců, byly v podezření z přípravy pochybných lektvarů, do nichž měly přidávat kousky dětských tělíček, někdy byly hanlivě označovány jako

²⁰² Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 140.

²⁰³ Srov. VÁCLAVÍK, A. *Výroční obyčeje a lidové umění*, s. 14-15.

²⁰⁴ Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 140.

²⁰⁵ Srov. LENDEROVÁ, M.; RÝDL, K. *Radostné dětství?*, s. 22.

²⁰⁶ Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 62-63.

²⁰⁷ Srov. Tamtéž, s. 63.

andělíčkářky a občas byly nařknuty z uhranutí dobytka. Navzdory těmto přečinům byly porodní báby žádané, protože je společnost potřebovala.²⁰⁸

Zlom nastal až s příchodem osvícenství, kdy bylo porodnictví povýšeno z řemesla vykonávaného porodními bábami na vědecký obor lékařské fakulty. Zde byla porodním bábám a jejich asistentkám přednášena anatomie a v roce 1748 bylo babičkám dokonce nařízeno podrobit se zkouškám u krajského fyzika. V roce 1753 byl vydán Generální zdravotní plán pro české země, který byl prvním obsáhlým opatřením, v němž byly zakotveny základní principy porodnictví. Stanovoval požadavky pro porodní báby, nabádal k čestnému chování, zakazoval pití vína a jiných alkoholických nápojů, nařizoval přivolat lékaře při komplikovaném porodu, obzvláště přísně zakazoval jakékoliv předčasné vypuzování plodu a podávání léků rodičce i dítěti. Generální zdravotní plán byl ukončen přísahou, jíž skládaly porodní báby před světskou i církevní vrchností. Tato přísaha se týkala křtu při ohrožení života dítěte a křtu z nouze, který porodní báby prováděly ještě počátkem 20. století.²⁰⁹

V 19. století se začaly zřizovat vyučovací kurzy na zvýšení kvalifikace porodních bab. Absolventky mohly poté vykonávat praxi po celém rakouském mocnářství. Ovšem staré venkovské ženy, jež měly hluboce zakořeněné tradiční zvyky a obyčeje a svou praxi vykonávaly pomocí starých praktik, nemohl změnit krátkodobý kurz. Přestože záměrem těchto kurzů bylo pozvednout úroveň porodní a novorozenecké péče, mnoho porodních bab zůstávalo neškolených. Bylo to způsobeno také tím, že nebyla vysoká úroveň jejich vědomostí a často byla překážkou jazyková bariéra.²¹⁰

Na venkově ještě v první polovině 19. století přetrvával zvyk povolat k porodu zkušenou sousedku, příbuznou nebo ženu, která neměla potřebný diplom, ale jako porodní bába vystupovala.²¹¹

Do babických škol chodilo mnoho žen z těch nejchudších poměrů, byly však i nějaké výjimky. Například Johanna Antonie Ješutová z Bystřice u Benešova, která složila úspěšně zkoušky na univerzitním kurzu a následně dvaadvacet let praxe asistovala u dvou a půl tisíce porodů. Tato žena se těšila velmi dobré pověsti a byla vyhledávanou porodní bábou i u zámožných rodin, přestože ona dávala přednost spíše

²⁰⁸ Srov. LENDEROVÁ, M.; RÝDL, K. *Radostné dětství?*, s. 59.

²⁰⁹ Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 65-66.

²¹⁰ Srov. Tamtéž, s. 67.

²¹¹ Srov. LENDEROVÁ, M.; RÝDL, K. *Radostné dětství?*, s. 63.

rodinám chudým. Ve svém domě poskytovala dočasný útulek několika rodičkám ocitnuvších se v nelehké životní situaci, ať už to byly tulačky nebo svobodné matky.²¹²

Ještě ve druhé polovině 20. století se k porodům volala pouze porodní bába. Lékař byl povolán jen ve výjimečných případech a většinou se dostavil již k mrtvému novorozenci. Dítě často přišlo o život při dlouhotrvajícím porodu, kdy se bába bála zavolat lékaře, protože by utrpěla její pověst. Neškolené porodní báby důsledněji dbaly na zavedené rituály okolo porodu, které sice lidé stále vyžadovali, ale někdy by více prospěla odborná pomoc.²¹³

Ačkoliv v té době již byla práce porodních bab uznávána a považována za důstojnou, nebyla nikterak dobře placena. Sociální postavení těchto žen bylo velmi slabé až do období první republiky, přesto zaujímaly v domě rodičky nezastupitelnou roli. Dohlížely na správný průběh porodu, staraly se o matku i dítě a léčily ostatní děti z rodiny. Někdy musely zaopatřit celou domácnost, rodině vařily, uklízely, ale také obstarávaly dobytek. Kromě toho porodní báby poskytovaly psychickou podporu a mladým, nevyzrálým matkám předávaly zkušenosti zejména z oblasti pohlavní výchovy.²¹⁴

Počet bab byl velmi rozličný, odvíjel se od lokality, kde porodní báby působily. Například v Praze provozovalo tuto činnost počátkem 20. století 261 bab, zatímco v Olomouci v roce 1884 vykonávalo tuto funkci pouhých 34 bab a do roku 1918 jejich počet výrazně klesl a zůstalo jich jen 15. V jižních Čechách bylo o porodní báby dobře postaráno, na schwarzenberském panství Hluboká byla školená bába téměř v každé vsi, v pramenech se uvádí celkem 37 bab pouze na tomto panství. Jiné zdroje naopak uvádí počet obyvatel na jednu porodní bábu. Kupříkladu v Chrudimi byla počítána jedna bába na 1499 obyvatel, v Hradci Králové na 1163 obyvatel a v Náchodě na 773. Rozdíl byl i mezi jednotlivými obcemi, ve Zbečniku v náchodském okrese měla jedna bába pod patronátem 2018 obyvatel, zatímco v Životíně na Mělnicku jich měla pouze 150. Pokud vezmeme v patrnost, že se v českých zemích v letech 1830-1880 rodilo 38-39 dětí na 1000 obyvatel, nezdá se být počet porodních babiček vysloveně nízký.²¹⁵

Porodní báby zaujímaly ve své době nezastupitelné místo. Profesionální zkušenosti si předávaly v rodové hierarchii, která pokračovala s patřičnou hrdostí a snahou o perfektní výkon. S růstem odborné úrovně porodních bab docházelo k zániku

²¹² Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 67.

²¹³ Srov. Tamtéž, s. 67.

²¹⁴ Srov. Tamtéž, s. 68-69.

²¹⁵ Srov. LENDEROVÁ, M.; RÝDL, K. *Radostné dětství?*, s. 66-67.

mnohých obyčejů a praktik, přesto zůstávaly tradičním přírodně-léčitelským způsobům věrné.²¹⁶

Přítomnost lékaře u porodu byla naprostou výjimkou. Lékaři se dlouho vyhýbali úkonům, při kterých bylo nezbytné pracovat s krví. Tato činnost patřila pouze chirurgům a ranhojičům. Pakliže musel být přítomen chirurg u porodu, šlo zpravidla o porod komplikovaný, kdy bylo nutné provést císařský řez nebo porod pomocí kleští. Často k těžkému porodu volali vojenského ranhojiče. Chirurg porodník byl v 18. století v českých zemích přítomen nejprve ve šlechtickém prostředí. Nutno dodat, že tehdejší chirurg porodník byl roven nynějšímu zdravotníku bakaláři se vzděláním podobným, jako měly porodní báby, jež oběma profesím nařídila legislativa osvícenského vzdělání. Proto mezi nimi vládl konkurenční boj, v němž báby chránily stud rodičky před pohledy cizího muže, a chirurgové hájili matku před neodbornými zásahy bab. V roce 1753 byl zaveden nový titul magistr porodnictví, přesto stále převládalo na pražské univerzitě zkoušení porodních bab, protože mužů hlásících se k tomuto oboru bylo velmi málo. V té době porodnictví nebylo oborem, který by se těšil úctě v odborné oblasti. Například v jižních Čechách, konkrétně v Táboře, byli v první polovině 19. století pouze dva graduovaní ranhojiči a porodníci a dva působili v Nových Hradech.²¹⁷

Prvním významným porodníkem byl Jan Melič, který v roce 1781 získal titul magistra filozofie potřebného k zápisu na medicínu a o rok později se stal magistrem porodnictví. V roce 1787 založil soukromou vzdělávací instituci, kam najal porodní báby, lékaře, koupil nástroje a léky. Po celé Praze nechal rozhlásit, že každá chudá vdaná žena se může obrátit na doktora Meliče a zdarma porodit v jeho ústavu. Žena musela být vdaná, aby porodnice neměla špatnou pověst. Ve svém ústavu Melič přednášel medikům a porodním bábám a brzy si získal popularitu. Díky úspěchu mohl zanedlouho zřídit ambulantní ústav pro nemocné ženy a děti, který opět spojil s výukou. Za svou péči nepožadoval žádné peníze, naopak pacientkám chodícím na pravidelné kontroly zaplatil za každou prohlídku 30 krejcarů a za každý porod vedený medikem dostala rodička 2 krejcarey. Onemocněla-li žena v těhotenství nebo po porodu, měla léky i ošetření zdarma ona i její dítě. V roce 1792 provedl Melič ve spolupráci s chirurgem Jesešem Vrabcem první úspěšný porod císařským řezem, kdy přežila matka i dítě. Za svou práci v oboru porodnictví získal pochvalný dekret od zemského gubernia

²¹⁶ Srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 71.

²¹⁷ Srov. LENDEROVÁ, M.; RÝDL, K. *Radostné dětství?*, s. 76-78.

a zároveň byl osloven lékařskou fakultou, aby se stal učitelem praktického porodnictví.²¹⁸

Oficiálně první porodnická klinika byla otevřena 4. srpna 1803 v Praze u Apolináře. Všechny nově vzniklé porodnice v monarchii musely mít dva vchody, veřejný a tajný. Tajný vchod byl zřízen pro rodičky, které potřebovaly zůstat v anonymitě, poněvadž domů odcházely zpravidla bez dětí. Maximální kapacita lůžek pro rodící ženy čítala padesát lůžek a pro děti byl počet lůžek dvojnásobný. Vedení porodnice se ujal Jan Melič, ale pro neshody v profesorském sboru tři roky po svém nástupu odstoupil a katedra dostala vedení nové, které však za ním nesporně zaostávalo jak po odborné, tak po lidské stránce. Protože porodů přibývalo, porodnice nestačila a musela být přistavěna. Přístavba byla povolena až roku 1824, počet lůžek tak vzrostl na dvojnásobek.²¹⁹

Stabilizace a rozvíjení porodnictví ještě neznamenalo běžnou přítomnost lékaře u porodu. Zámožné rodiny měly svého lékaře, který pomáhal novorozencům na svět, ovšem u méně majetných rodin zasahoval pouze v případech ohrožení matky či dítěte. Nezbytná tedy byla spolupráce porodní báby a lékaře, ale ne vždy se to dařilo. Někdy se bába komplikovaný porod snažila zvládnout sama a lékařská pomoc byla dožádána pozdě. Lékaři byli voláni k takovým případům, kde bylo nutné použít nástrojů, taktéž při obrácené poloze plodu, při silném krvácení nebo při neodloučení placenty. Ačkoli se postupně přítomnost lékaře při porodu v zámožných rodinách rozšiřovala, do většiny domácností docházela nadále porodní bába. Rodiny povolávající lékaře k porodu si tak zajistily potvrzení slušného sociálního postavení, lékař byl totiž až čtyřikrát dražší než porodní bába.²²⁰

Od dvacátých let 20. století začali porodníci systematicky očerňovat porodní báby a asistentky, což sice nebylo oprávněné, ani zdůvodnitelné, za to však efektivní. Zpočátku byly nemocniční porody výsadou bohatých, později se šířily mezi široké vrstvy obyvatelstva. Současně začalo vznikat zdravotní pojištění a porod se postupně přesouval z domácího prostředí do nemocnic, čímž se z něj stala věc veřejná. Porodní asistentky si začaly pořizovat poradny a některé byly zaměstnány v porodnicích. Až do šedesátých let 20. století byly porodnice spojeny s gynekologickým pracovištěm a lékař byl sice v dosahu, ale porod stále vedla porodní asistentka. V šedesátých letech

²¹⁸ Srov. LENDEROVÁ, M.; RÝDL, K. *Radostné dětství?*, s. 79-81.

²¹⁹ Srov. Tamtéž, s. 81.

²²⁰ Srov. Tamtéž, s. 85-86.

20. století byla porodní asistentka přejmenována na ženskou sestru a změnil se princip péče. V porodnicích rodilo 95% žen a vedení porodu převzali lékaři. Porodní asistentka neboli ženská sestra ztratila některé kompetence a některé jí přibyly, například dostala do péče navíc gynekologicky nemocné pacientky.²²¹

Ve druhé polovině 20. století se lékaři začali domnívat, že sterilita je důležitější než tělesný pocit bezpečí a tak společné lůžko matky s dítětem bylo odděleno. Matka po porodu byla uložena na pokoji s ostatními matkami a jejich děti ukládány do postýlek na samostatném novorozeneckém pokoji. K matkám byly přinášeny pouze na jídlo a na večerní koupel. Určitou dobu byla prosazována umělá strava před mateřským mlékem a matkám bylo doporučováno, aby svá dítěta nechala plakat, jelikož si dítě trénuje plíce a posiluje hlasivky. Nebylo doporučováno ani brát při pláči dítě do náručí, protože by ho rozmazlily.²²²

V té době nebylo zvykem, aby byl u porodu přítomen otec, jeho asistence byla dokonce z hygienických důvodů striktně zakázána. Otec mohl docházet pouze pod okna porodnice, kde mu bylo dítě ukázáno. Samozřejmě pouze za oknem na krátký okamžik a většinou z vyššího patra, takže otec stěží poznal matku.

Rituály a obyčejové tradice spojené s narozením dítěte se postupně vytrácely díky reálnému vysvětlování všech neznámých faktů. Napomohla tomu všeobecná vzdělanost a informovanost s vyspělým zdravotnictvím. Udržely se pouze osvědčené obyčejové tradice s dlouholetou praxí, mnohé se uchovaly s tím, že jsou vžité, ale už se na ně nevěří.²²³

Přesunem porodů do nemocnic na porodnická oddělení se sice péče o rodící ženy zprofesionalizovala, nicméně odcizil se lidský přístup, tento stav ve většině případů trvá do dnešních dnů. Těhotná žena je stále brána jako pacientka a porod jako operační zákrok. Ještě před třiceti lety považovalo porodnictví novorozence za nic necítící uzlíček a porodníci na nich běžně prováděli i komplikovanější operace bez jakéhokoliv znecitlivění. Dnes je již naštěstí známo, že plod i novorozenec jsou již vyvinuté duševní bytosti, schopné reakcí a komunikace.²²⁴

Po roce 1990 byl v porodnicích zaveden takzvaný systém rooming in, což znamenalo umístění novorozence do pokoje k matce. Dnes je tento přístup běžným

²²¹ Srov. MAREK, V. *Nová doba porodní*, s. 71-72.

²²² Srov. Tamtéž, s. 79.

²²³ Srov. TARCALOVÁ, L. *Narozeninové obyčeje v životě lidu na Uherskohradištsku*, in FROLEC, V. *Čas života*, s. 115.

²²⁴ Srov. MAREK, V. *Nová doba porodní*, s. 27.

jevem v každé porodnici, jeho zavedení však začínalo postupně otevřením jednoho pokoje, pak teprve se pokoje začaly uzpůsobovat a krok za krokem měnit dle nových požadavků.

5 Současnost

Tato kapitola představuje zásadní zlom v dějinách, kdy bychom jen stěží hledali opodstatnění pro rituály spojenými s narozením dítěte, jejichž základním principem byl zejména ochranný charakter. V současné době, díky velkému pokroku v medicínské oblasti, již není narození dítěte zahaleno tajemstvím a nepodléhá tak velkému nebezpečí. Díky dostupným informacím o všech okolnostech spjatých s narozením dítěte došlo postupně u veřejnosti k objasnění mnohých, dříve nejasných záležitostí a rituály pomalu ztrácely svoji opodstatněnost. Tradice a obřady se postupně považovaly za přežitě či dokonce nežádoucí.

Počínaje padesátými lety a zejména pak v letech osmdesátých 20. století bylo snahou tehdejšího politického systému tradiční rituály zcela vymýt a některé nahradit novými, moderními obřady. Tato snaha se naštěstí nepodařila zcela vyplnit a v současnosti se některé dříve zatracované rituály opět pomalu vrací. Ovšem nikoli již v takové míře, v jaké byly prováděny v minulosti.

„Rituální zvyklosti spojené s příchodem na svět se mění – a je to změna dost podstatná: nic se totiž neslaví. Snad to svědčí o tom, že jak se neustále zvětšuje počet lidí, narůstají i vzdálenosti mezi námi.“²²⁵

5.1 Těhotenství

Těhotenství je v dnešní době popisováno jako období ženy, které začíná početím a končí porodem. Je vysvětlováno jako stav, který provází mnoho změn v mateřském organismu, jež souvisí se zajištěním vývoje a výživy plodu, s přípravou na porod a na kojení. Těhotenství je líčeno jako jiný stav ženy, který se projevuje různými subjektivními i objektivními příznaky.²²⁶ Ženský organismus prochází výraznými změnami, jež byly v minulosti obestřeny tajemstvím. Dnes jsou všechny změny s jistotou popsány v odborné literatuře a v různých příručkách či časopisech určených nastávajícím maminkám. Tito průvodci podávají podrobné informace o změnách v těhotenství od samého počátku až po ukončení šestinedělí. Detailně popisují vývoj plodu a veškeré změny těhotné ženy týden po týdnu.

²²⁵ FULGHUM, R. *Od začátku do konce*, s. 115.

²²⁶ Srov. MACKŮ, F. ČECH, E. *Porodnictví*, s. 24.

Na rozdíl od dob minulých lze těhotenství s jistotou určit již v prvních dnech po vynechání menstruace. Těhotenský test zvládne každá žena doma, nežli vykročí k lékaři. Jde o jednoduchý výkon, kde se dá pomocí papírového proužku a vzorku moči určit, zda je žena skutečně těhotná či nikoliv.

Postupem doby se z porodnictví stal lékařský obor. Současné těhotné ženy již nenavštěvuje porodní bába, ale každá budoucí matka má nárok na odbornou lékařskou péči, tudíž sama vyhledá ženského lékaře, ke kterému pak pravidelně dochází na kontroly po celou dobu těhotenství.

Jestliže bylo ještě v 19. století možné potvrdit těhotenství až ve druhé polovině ženina jiného stavu, v současné době dokáže lékař stanovit těhotenství pomocí ultrazvukového vyšetření již v pátém týdnu, kdy je možné rozpoznat v děložní dutině plodový váček. V šestém týdnu lze prokázat srdeční akci a v sedmém týdnu je možné spatřit počínající pohyby embrya. Kromě ultrazvukového vyšetření lékař provádí těhotenské testy spočívající v odběru krve a moči.²²⁷ Hned při první návštěvě u lékaře je žena podrobena celkovému fyzickému vyšetření, včetně vyšetření prsů a pánve, dále je ženě změřena výška, váha, krevní tlak, pulz, teplota a frekvence dýchání. Pro prevenci komplikací v těhotenství je potřeba sestavit komplexní osobní anamnézu těhotné ženy. Po vyšetření a vyhodnocení všech testů by měl lékař poskytnout nastávající matce informace týkající se stravy, celkové hygieny, cvičení a sexuální aktivity. Další návštěvy u lékaře zahrnují kontrolu krevního tlaku, hmotnosti, moči, vyšetření břicha, poslech srdečního tepu plodu a měření rostoucí dělohy. Až do porodu chodí budoucí matka na pravidelné prohlídky.²²⁸

Zatímco hygienické podmínky ještě ve druhé polovině 19. století nebyly příliš vyhovující a tělesná čistota nebyla zcela běžným jevem, dnešní doba klade na hygienu velký nárok. Hygiena těhotenství představuje soubor zásad zdravého způsobu života, které mají zabezpečit zdraví nastávající matky a zajistit dobré podmínky pro normální vývoj plodu. Těhotná žena má být obklopena klidným a pozitivním prostředím, má hodně pobývat na čerstvém vzduchu, odpočívat a vydatně spát. Výživa těhotné ženy by měla být pestrá s menším poměrem tuků a sladkostí, obohacena o větší množství ovoce a zeleniny. Zvýšenou pozornost by měla nastávající matka věnovat chrupu, jelikož kazivost bývá v těhotenství vyšší. Tělesná čistota je již každodenní součástí denního režimu, jež by měla těhotná žena udržovat koupelemi v nepříliš teplé vodě, ale raději

²²⁷ Srov. MACKŮ, F. ČECH, E. *Porodnictví*, s. 30-31.

²²⁸ Srov. EVANS, N. *Těhotenství a porod od A do Z*, s. 218.

sprchováním. Oděv těhotné ženy by měl být vzdušný, volný, aby nikde neškrtil, zrovna tak obuv by měla být volná a pohodlná, na nízkém podpatku. Dále je nastávající matce doporučováno vystříhat se intenzivní aktivní sportovní aktivitě, chránit se před otřesy a pády, vyvarovat se jakýchkoliv vysilujících výkonů a omezit cestování. Těhotná by měla pečovat o své prsy pravidelným omýváním bradavek pomocí mýdla a jemného kartáčku. Pohlavní styk by měl být omezen již v prvních měsících a v posledních třech měsících není doporučován vůbec. Systém cviků, který je pro těhotné ženy vypracován, má zlepšit jejich celkovou kondici, podpořit látkovou výměnu, povzbudit krevní oběh, zabránit jednostrannému zatěžování některých svalů a kloubů a připravit je k porodu nácvikem správného dýchání a relaxace. Podpůrné cviky se ženy učí v prenatalních neboli předporodních poradnách, kde pracují školené porodní asistentky nebo rehabilitační pracovnice. Tyto jednoduché cviky může pak každá nastávající matka cvičit doma. Před obavou a strachem z porodu pomáhají přípravné porodní kurzy. Jejich součástí je psychická příprava těhotné, která má odstranit strach z porodu, obavy o dítě a naopak navodit pozitivní postoj k porodu, vzbudit důvěru v možnosti léčebné péče a podnítit pocit bezpečí. Jelikož většina žen rodí ve zdravotnickém zařízení, jedním z cílů psychické přípravy je získat důvěru budoucí rodičky v toto prostředí a seznámit jí s ním. Pokud bude u porodu otec, je nezbytné připravit psychicky i jeho. Další součástí porodních kurzů je příprava fyzická, která je stejně tak důležitá jako příprava psychická. Spočívá v provádění těhotenských cviků, v nácviku správného dýchání, učení účinného tlačení při porodu a v nácviku uvolňování.²²⁹

5.2 Porodní bolesti a porod

Období těhotenství je zakončeno porodem, jehož spouštěcí mechanismy dosud nejsou zcela známé. Pravděpodobně existuje mnoho faktorů ovlivňující vyvolání porodu. Porod zpravidla začíná tehdy, jestliže je plod dostatečně zralý pro přežití mimo matčino lůno a současně jeho velikost umožňuje hladký průchod matčinou pánví. Za normálních okolností se tak děje mezi 38. až 42. týdnem po poslední matčině menstruaci.²³⁰

Z dnešního lékařského pohledu je porod rozdělen na tři části. První doba porodní začíná porodními bolestmi, je označena jako otevírací, jelikož u ženy dochází k pravidelným děložním stahům a posléze k úplnému otevření porodnické branky.

²²⁹ Srov. MACKŮ, F. ČECH, E. *Porodnictví*, s. 31-37.

²³⁰ Srov. LEIFER, G. *Úvod do porodnického a pediatrického ošetřovatelství*, s. 143.

Druhá doba porodní se nazývá vypuzovací, protože v této době dochází k sestupu plodu rozvinutými porodními cestami. Ve třetí době porodní se čeká na vypuzení lůžka.²³¹

Porodní bolesti jsou přirozenou součástí normálního porodu, protože podněcují dělohu ke stahům v přirozené intenzitě a přirozených intervalech.²³² Už porodní báby se snažily o tišení porodních bolestí a tím usilovaly o ulehčení porodu nastávající matky. S vývojem porodnické lékařské péče došlo k rozmachu užívání utišujících léků.

Stupeň vnímání bolesti je u každé rodící ženy individuální, a také na schopnosti matky, jak dokáže reagovat na průběh porodu. Proto se dávají léky, které pomáhají nastávající matku uklidnit a dále léky na uvolnění kontrakcí. Léky používané k tišení bolesti však nesmí tlumit porodní proces a poškodit plod.²³³ Stres těhotné ženy a časté lékařské zásahy přispívají k traumatickému porodu a tím napomáhají ke zdravotním a psychickým komplikacím budoucího dítěte.²³⁴

Mezi nejmodernější a nejúčinnější metody ovlivňující bolesti za porodu patří v současné době epidurální anestézie. Tato metoda znečitlivuje pomocí léků zavedených do páteřního kanálu oblast od břicha po kolena. Je velmi oblíbená, jelikož je využitelná i v případě císařského řezu a vyžaduje menší dávku anestetik.²³⁵

Na druhou stranu zastánci alternativních přístupů porodu epidurální anestézii odmítají, jelikož zastávají názor, že použitím anestetik se celý proces přeruší a ve svém důsledku se tím zpomalí nebo zastaví normální průběh porodu.²³⁶ Proto raději upřednostňují náhradní prostředky k tlumení bolesti během porodu. Patří mezi ně relaxační techniky, které se těhotné ženy učí v již zmiňovaných předporodních kurzech. Dále to může být inhalace směsi oxidu dusného s kyslíkem, která se vdechuje obličejovou maskou, je velmi účinná a neškodná. Jedinou nevýhodou je občasná nevolnost kvůli gumové masce na tváři. Mezi další alternativní způsoby tlumení porodních bolestí patří takzvaná transkutánní elektrická nervová stimulace pomáhající již během první doby porodní, kdy jsou rodičce na záda připevněny elektrody připojené k malému přístroji. V některých porodnicích je velmi oblíbenou metodou aromaterapie, v tomto případě se používá k relaxaci a uvolnění levandulový olej. Jiným pomocníkem

²³¹ Srov. MACKŮ, F.; ČECH, E. *Porodnictví*, s. 69.

²³² Srov. MAREK, V. *Nová doba porodní*, s. 248.

²³³ Srov. MACKŮ, F. ČECH, E. *Porodnictví*, s. 82.

²³⁴ Srov. MAREK, V. *Nová doba porodní*, s. 239.

²³⁵ Srov. EVANS, N. *Těhotenství a porod od A do Z*, s. 37.

²³⁶ Srov. MAREK, V. *Nová doba porodní*, s. 96.

může být vodní lázeň, jež může porodní bolesti účinně ztlumit. Tato metoda je však omezena pouze na ženy s nekomplikovaným porodem.²³⁷

V současné době je v mnoha porodnicích povoleno ženám při porodním procesu přecházet po místnosti, jelikož se tím porod urychluje. Pohyb pomáhá odpoutat se od myšlenek na další kontrakci a žena si tak může ulevit vlastními prostředky. V některých porodnicích dávají přednost sprše a posedávání na gymnastickém míči. Lékaři během porodu většinou podporují polohu vleže, protože mohou lépe vidět hlavičku, avšak mnoho matek dává přednost porodu v dřepu nebo v jiné méně obvyklé poloze.²³⁸

5.3 Narození dítěte

Ihned po narození je důležitý úzký kontakt matky s dítětem, jelikož první hodina po porodu je tím nejkritičtějším okamžikem, zejména při rozvoji schopnosti milovat. V jejich tělech se totiž vytváří ještě neustálený hormonální systém a právě v tomto čase jsou ve speciální hormonální rovnováze, která se již nikdy nezopakuje.²³⁹ Výzkumy prokázaly, že pokud se umožní matce bezprostředně po porodu chovat a kojit své dítě, přijímá jej mnohem láskyplněji a jejich vztah je pevnější. Matka si může přát přiložit dítě k prsu ihned po porodu, a rovněž může požádat, aby se pupečník přerušil teprve ve chvíli, kdy v něm přestane pulzovat krev. Pokud se pupečník přeruší příliš brzy, může to vyvolat určité problémy v krevním oběhu novorozence a někteří odborníci zastávají názor, že to může mít na dítě neblahý psychický dopad.²⁴⁰ Tělesný kontakt matky s novorozencem je doporučován tedy i z důvodů psychologických, protože podněcuje jejich vzájemné setkání a dítěti poskytuje důležitý pocit bezpečí.²⁴¹

Novorozence je třeba po porodu ošetřit. Pokud se dítě narodí v porodnici, je označeno štítkem, který se připevňuje na zápěstí, na němž je číslo shodné s číslem, kterým je označena matka. Dětská sestra nebo porodní asistentka poté provede očistnou koupel a ošetří pupečník, u kterého dotáhne podvaz, odezinfikuje a sterilně jej překryje. Novorozenec je pak zvážen, změřen a ještě jednou označen jménem napsaným na stehno. Důležité je ošetření očí, jež prováděly už kdysi porodní báby proti zánětu

²³⁷ Srov. LONG, M. *Rodinná encyklopedie medicíny a zdraví*, s. 621.

²³⁸ Srov. Tamtéž, s. 628.

²³⁹ Srov. MAREK, V. *Nová doba porodní*, s. 200.

²⁴⁰ Srov. LONG, M. *Rodinná encyklopedie medicíny a zdraví*, s. 629.

²⁴¹ Srov. MAREK, V. *Nová doba porodní*, s. 236.

spojivek. Ze stejných důvodů se vykapávají oči novorozenci i dnes, za použití jiných roztoků, jako například Ophthalmo-Septonex.²⁴²

Po ošetření je novorozenec uložen do postýlky, kde ho ještě vyšetří dětský lékař a nadále je trvale sledován. Dětská sestra sleduje celkový stav novorozence, zejména dýchání, barvu kůže, teplotu a kontroluje, zda nekrvácí pupečník.²⁴³

„Narození dítěte je samo o sobě takovou událostí, že už z toho nemusíme dělat nějaký cirkus, jen aby to stálo za to a všichni na to vzpomínali. Nejlepší lidské okamžiky bývají malých rozměrů, ale duchovně nám vystačí na celý život.“²⁴⁴

5.4 Šestinedělí

V dnešní době, rodí-li matka v porodnici, zůstává po porodu na oddělení šestinedělí tři dny, po císařském řezu pět až sedm dní. Na porodním sále tráví matka po porodu pod dohledem porodní asistentky obvykle dvě hodiny. Společnost jí během té doby dělá otec dítěte nebo osoba, jejíž přítomnost si zvolila již při porodu a narozené dítě. Porodní asistentka sleduje celkový stav ženy, kontroluje krevní tlak, puls, poporodní krvácení a zavazování dělohy. Podle zavedených zvyků a možností jednotlivých porodnic může matka pít, jíst, jít se vysprchovat, chovat si své dítě, případně ho kojít, fotografovat, pouštět si relaxační hudbu, zapnout tlumené světlo nebo aplikovat aromaterapii. Po uplynutí této doby je šestinedělka zkontrolována porodní asistentkou a poté převezena i s miminkem na oddělení šestinedělí.²⁴⁵

System roaming-in umožňuje matkám být se svým dítětem nepřetržitě. Díky tomuto způsobu ošetrovatelské péče je matka v neustálém kontaktu se svým miminkem, seznamuje se s ním a pomocí dětské sestry a porodní asistentky se učí o své dítě i o sebe pečovat.²⁴⁶

Jestliže šestinedělka po porodu na sále nevstávala, první vstávání je uskutečněno na oddělení za pomoci porodní asistentky z důvodů případného kolapsu matky. Na oddělení šestinedělní je nezbytná zvýšená hygiena prostředí i osobní očista. Proto je šestinedělka důkladně poučena o dodržování komplexní hygieny, doporučeno má sprchovat se několikrát denně, prsy omývat vlažnou vodou a po kojení natírat bradavky

²⁴² Srov. MACKŮ, F.; ČECH, E. *Porodnictví*, s. 106-107.

²⁴³ Srov. Tamtéž, s. 107.

²⁴⁴ FULGHUM, R. *Od začátku do konce*, s. 118.

²⁴⁵ Srov. KOUDELKOVÁ, V. *Ošetrovatelská péče o ženy v šestinedělí*, s. 24.

²⁴⁶ Srov. Tamtéž, s. 23.

mateřským mlékem, jež má hojivé účinky. Také je matka poučena, jak často je nutné měnit použité prádlo za čisté, je upozorněna na nutnost mytí rukou, zvláště před kojením a ošetřováním prsou. Pod dohledem porodní asistentky se šestinedělka učí správnou techniku kojení, koupat a ošetřovat své miminko. Rovněž je žena poučena o správném a pravidelném režimu, o vhodné, kaloricky vyvážené stravě s dostatkem tekutin a dostane informace týkající se účelného gymnastického cvičení, které podporuje zavinování dělohy a zlepšuje krevní oběh celého těla.²⁴⁷

5.5 Porodnictví

Zcela přirozený porod fakticky neexistuje, jelikož lidé jsou sociální bytosti a i ty nejprimitivnější společnosti mají okolo narození dítěte své rituály, obyčeje a tabu. Každý člověk vyrůstá pod silným vlivem představ a domněnek o narození, které přijal jako člen společnosti, v níž žije. V rozvinutých zemích je kladen důraz na porodní komplikace, ale tendence preferovat přirozený porod jsou s tím v rozporu.²⁴⁸

Je nepochybné, že některé medicínské postupy za určitých okolností zachrání život matce i dítěti, je však také zřejmé, že některé z nich jsou používány rutinně, bez jakéhokoliv reálného opodstatnění. Ženy postupně začaly cítit, že se novorozené dítě v medicínské péči zcela utápí. Jeden z největších radostných a šťastných momentů v životě se tak rozplynul pod tlakem nepřiměřeně přehnané zdravotní péče.²⁴⁹

Velkou výhodou v současné době je, že si již rodička může vybrat porodnici, ve které chce родit, jež byla dříve určena místem jejího trvalého bydliště. Dalším přínosem je, že přítomnost otců u porodu je dnes brána za naprostou samozřejmost.

Role otce u porodu není bezvýznamná, jeho spolupráce u porodního procesu pomáhá upevnit rodinná pouta. Otec je nápomocen už jen tím, že s rodičkou rozmlouvá, utěšuje ji, připomíná rady porodníka ke správnému dýchání, uvolňování a proti předčasnému tlačení. Zároveň pomáhá navodit klid, doprovází nastávající matku při procházení, asistuje při sezení na míči či stání u lůžka. Významný je také první kontakt otce s novorozencem, jenž je pro muže velmi silným citovým zážitkem.²⁵⁰

Rozšiřují se rovněž alternativní přístupy k porodům, které přispívají ke zmírnění stresových vlivů z nemocničního prostředí a umožňují vnímat porod jako přirozený jev,

²⁴⁷ Srov. MACKŮ, F.; ČECH, E. *Porodnictví*, s. 112-113..

²⁴⁸ Srov. LONG, M. *Rodinná encyklopedie medicíny a zdraví*, s. 626.

²⁴⁹ Srov. Tamtéž, s. 626.

²⁵⁰ Srov. MACKŮ, F.; ČECH, E. *Porodnictví*, s. 83.

ne jako lékařský zákrok. Existují dva různé náhledy na alternativní porod. První pohled představuje jiný přístup k porodu v rámci porodnice a druhý názor představuje porod bez lékařského dohledu, nejlépe doma. V prvním případě jde o snahu porodnice vyjít vstříc rodičkám, vyhovět jejich přání a porod jim co nejvíce zpříjemnit, nebo alespoň ulehčit. Jedná se o kompromis mezi lékařským přístupem, jenž musí zajistit bezpečnost rodičky i novorozence a přáním rodičky. Součástí takového řešení může být takzvaný přirozený porod, který se vyznačuje tím, že si žena sama vybere polohu, při které bude rodit.²⁵¹ Existuje poloha na boku, která bývá ženám příjemná, jelikož při opatrném tlačení nedochází k žádným nebo jen k minimálním porodním poraněním. Další vhodnou polohou zejména pro ženy, které chtějí mít při porodu pocit volnosti, soběstačnosti a nezávislosti je takzvaná startovací pozice, kdy žena jednou nohou klečí a druhou nohou je nakročena ke vstávání. Navíc je tato poloha vhodná v případě, kdy žena zůstane náhodou na porod sama. Výhodnou pozicí zvláště u prvorodiček je poloha na bobku. Zde je důležité, aby tuto pozici žena zaujala v době trvání kontrakce, mimo ní by měla žena stát nebo ležet. Další možnou polohou je pozice na všech čtyřech, která zpomaluje postup hlavičky v závěru porodu a minimalizuje pravděpodobnost porodního poranění. Jednou z dalších možných variant je pozice na porodní stoličce. Na stoličce by však žena neměla setrvat dlouho, protože by mohlo dojít k otoku vulvy a následným komplikacím. Mimo stah by se měla rodící žena postavit nebo zaujmout pozici na čtyřech či si lehnout na bok. Pokud není k dispozici porodní stolička a žena se nedokáže v jiné poloze uvolnit, může se posadit na několik kontrakcí na toaletu.²⁵²

Někdy může být součástí alternativního přístupu porod do vody, jindy změna prostředí, kdy rodička nerodí na porodním sále, ale v intimnějším prostředí. Druhý pohled alternativního přístupu k porodu nabízí porod doma bez lékaře, jenž je však spojen s určitými riziky, které ohrožují život matky a především jejího dítěte.²⁵³

Čím je však porodnice větší, tím spíše používá při péči o rodící ženy vžité postupy, které sice usnadňují zvládnutí bezpečné péče o několik žen najednou, ale zároveň se ztrácí naděje na soukromý a zcela individuální přístup k porodu. Rodící žena v tomto

²⁵¹ Srov. EMIMINO.CZ, *Alternativní porod*. [online]. eMimino.cz © 2014. [cit. 28.10.2014]. Dostupné na WWW: <<http://www.emimino.cz/encyklopedie/alternativni-porod/>>.

²⁵² Srov. ŠTROMEROVÁ, Z. *Možnost informované volby, Porodní přání*, s. 5-6. [online]. Porodní dům U čápa © 2000 – 2013. [cit. 2.12.2014]. Dostupné na WWW: <<http://www.pdcap.cz/>>.

²⁵³ Srov. EMIMINO.CZ, *Alternativní porod*. [online]. eMimino.cz © 2014. [cit. 28.10.2014]. Dostupné na WWW: <<http://www.emimino.cz/encyklopedie/alternativni-porod/>>.

prostředí ztrácí šanci na to, že nebude u porodu zbytečně rušena a že se o ni bude starat jen jedna nebo dvě osoby, se kterými se setkala už před porodem.²⁵⁴

Domácí porod má velké výhody v tom, že dává ženě možnost prožít celý průběh porodu a chvíle po narození dítěte v důvěrné, láskyplné atmosféře kruhu své rodiny. Domácí prostředí umožňuje nerušený kontakt mezi rodiči a novorozencem, porodu se mohou účastnit sourozenci a blízcí příbuzní. Nicméně přívrženci a oponenti této alternativní metody porodu se shodují v názoru, že porod doma není příhodný pro ženy s rizikovým těhotenstvím. Navzdory zvolenému prostředí pro konání porodu je nezbytností zajistit přítomnost odborníka pro prevenci případných komplikací i v případě, že porod nevypadá jako rizikový.²⁵⁵

Porod v domácím prostředí je tedy vhodný pouze pro zdravé ženy, jejich těhotenství probíhalo normálně, samotný porod se vyvíjí přirozeně a nastane ve správném termínu. Důležité je, aby rozhodnutí rodit doma vycházelo ze skutečného upřímného přání a přesvědčení rodičí ženy. Porodu by pak měla být přítomna kvalifikovaná porodní asistentka, která má zkušenosti s domácími porody. Porodní asistentka a rodička navazují kontakt již z těhotenství, aby si ujasnily, co od sebe očekávají. Předem se vypracuje plán pro případný převoz do porodnice. Rodička musí být domluvená s konkrétním pediatrem, který převezme novorozené dítě po porodu do své péče.²⁵⁶

V současnosti v České republice stále roste zájem o služby dul. Dula je profesionální průvodkyní žen v období těhotenství, porodu a raného mateřství. Těhotnou ženu doprovází při jakémkoliv způsobu porodu, ať už se porod vyvine jakkoliv.²⁵⁷ V době těhotenství pomáhá dula s individuální přípravou na porod a rodičovství. Při porodu poskytuje dula zejména psychickou podporu, provádí rodičí ženě masáže, případně ženu uklidňuje pomocí aromaterapie. V období šestinedělí je dula oporou, jež předává matce své zkušenosti a informace, rovněž podává rady spojené nejen s kojením a celkovou péčí o novorozence.²⁵⁸

²⁵⁴ Srov. PORODNÍ DŮM U ČÁPA, *Rovné šance, Možnost informované volby, Porod*. s. 6.[online].

Porodní dům U čápa © 2014. [cit. 2.12.2014]. Dostupné na www: < <http://www.pdcap.cz/>>.

²⁵⁵ Srov. EVANS, N. *Těhotenství a porod od A do Z*, s. 206-207.

²⁵⁶ Srov. UNIPA, *Porod v domácím prostředí*. [online]. Unie porodních asistentek © 2014.

[cit. 31.10.2014]. Dostupné na www:

<http://www.unipa.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=201:porodvdomacimprostredim&catid=42:porod&Itemid=124>.

²⁵⁷ Srov. MAREK, V. *Nová doba porodní*, s. 234.

²⁵⁸ Srov. HRADECKÁ, B. *Co víš o dulách?* [online]. Broňa Hradecká © 2008-2012. [cit. 31.10.2014]. Dostupné na www: < <http://www.hradecka-brona.cz/o-dule.php>>.

5.6 Křestní obřad dítěte

Křestní rituál je bezesporu stále významným obřadem spojeným s narozením dítěte. Z křesťanského pohledu je křest nejdůležitější a základní událostí křesťanského života. Původně se prováděl pouze křest dospělých, křestní obřad pro děti se objevil až v pozdějších stoletích.²⁵⁹ Křest patří mezi první ze sedmi svátostí. Skrze tuto iniciační svátost vstupuje člověk do vzájemného vztahu s Kristem i církví a stává se jejím formálním členem.²⁶⁰ Svátost křtu je především znamením víry, kdy dochází k životnímu obratu směrem k Ježíši Kristu, křest je znamením nového života.²⁶¹ Křestní obřad začleňuje do církve, člověk se tak stává částí mystického těla Kristova a toto začlenění naplňuje pokřtěného Duchem svatým. Křest je branou do nového života, pomocí tohoto obřadu se člověk stává novým stvořením, jemuž je odpuštěn prvotní hřích. Když je člověk pokřtěn, je vtažen do spasitelného tajemství Kristovi smrti a jeho vzkříšení, jelikož toto spojení s Kristem je hluboké a niterné. Křest dává naději na věčný život a propůjčuje lidskému životu smysluplnost.²⁶² Křtu dospělých předchází delší doba uvedení do života víry, před křtem dětí je nezbytné uskutečnit křestní pohovor s rodiči a kmotry, jež budou později pokřtěné dítě uvádět do víry.²⁶³

Důležitým momentem při takovém pohovoru s rodiči je podpora jejich svobodného rozhodování. Rodiče by měli vědět, zda křest své ratolesti opravdu chtějí a přijímají z toho vyplývající odpovědnost nejen za to, co budou při vlastním křtu vypovídat a konat, ale také za to, jak bude se skutečností křtu v životě jejich dítěte dále nakládáno. Mnohdy je třeba vysvětlit, že křest není pouhou rodinnou slavností, ale že je uvedením malého dítěte do nového životního prostoru. Do prostoru, kterým je úzký vztah s Bohem a církví a že právě rodiče jsou těmi, kdo toto uvedení chtějí, zprostředkovávají a dále po křtu zajišťují.²⁶⁴ „Křest dětí je jen tehdy oprávněný a jen tehdy má smysl, je-li po křtu zajištěna další výchova v křesťanské rodině, která dítěti náležitou formou ukáže cestu k osobní víře.“²⁶⁵ Rodiče jsou bezpochyby první, kteří mají oprávnění rozhodovat o křtu dítěte, ale zrovna tak jim náleží základní odpovědnost za křest a křesťanskou výchovu dítěte. Jelikož křest znamená začlenění do Božího lidu, je velmi žádoucí, aby

²⁵⁹ Srov. ADAM, A. *Liturgika: křesťanská bohoslužba a její vývoj*, s. 153.

²⁶⁰ Srov. ŠTĚCH, F. *Tu se jim otevřely oči*, s. 325.

²⁶¹ Srov. *Vyznání víry církve*, s. 245.

²⁶² Srov. ADAM, A. *Liturgika: křesťanská bohoslužba a její vývoj*, s. 153-154.

²⁶³ Srov. ŠTĚCH, F. *Tu se jim otevřely oči*, s. 326.

²⁶⁴ Srov. OPATRŇÝ, A. *Příprava na křest dítěte*, [online]. [cit. 12.7.2014]. Dostupné na www.pastorace.cz/Knihovna/2-Priprava-na-krest-ditete.html.

²⁶⁵ PESCH, H. O. *Základní otázky katolické víry*, s. 91.

při křestním obřadu nebyl lid Boží zastoupen pouze rodiči, kmotry a příbuznými, ale aby se jej zúčastnili i přátelé, sousedé, případně členové farní obce. Svou účastí mohou projevit společnou víru a radost, s níž je nově pokřtěné dítě přijímáno do církve.²⁶⁶

Křest dětí začal převládat od 4. století, ovšem nebyl vytvořen takový obřad, který by bral v úvahu situaci nedospělého dítěte, jenž neumí odpovídat na kladené otázky. Toto zásadně změnil až Druhý vatikánský koncil, který křestní obřad přepracoval a přizpůsobil skutečné situaci dítěte.²⁶⁷ Křestní rituál by se měl konat ve farním kostele při nedělní mši, aby se ho mohla zúčastnit celá obec.²⁶⁸ Křest udílí zpravidla kněz nebo jáhen, pouze v krajních případech může tuto iniciační svátost provádět každý i nepokřtěný, pokud má v úmyslu konat to, co koná církev. Za malé děti se zaručí církev svou vírou, proto je možné dítě pokřtít.²⁶⁹

Doba vykonání obřadu křtu se postupem času posouvala, po druhé světové válce se křtílo asi týden po narození a v současné době pevný termín ke křtu dítěte není.²⁷⁰ Naopak se nechává dostatek času, aby se mohla obřadu zúčastnit také matka dítěte a aby byl prostor k přípravě rodičů na křest a přípravu slavnosti samotné.²⁷¹

Celková idea křtu zůstává po celá staletí stejná, ale obřad prošel do dnešních dnů řadou drobných i větších změn. V ideálním případě probíhala v minulosti křestní slavnost novorozenců v rámci katolické církve ve farním kostele za přítomnosti kněze a ostatních účastníků, mezi něž patřila i široká veřejnost. Ovšem často se křtu zúčastnil jen kmotr nesoucí dítě ke křtu, porodní bába a kněz vykonávající tento iniciační obřad.²⁷² V současné době se křestního obřadu účastní spíše jen rodina, případně nejbližší příbuzenstvo.

Křestní obřad začíná přivítáním dítěte. Křtící kněz, jáhen neboli celebrant v liturgickém rouchu, osloví shromážděné věřící ke křtu krátkou promluvou a zároveň se zeptá, jaké jméno jejich dítě dostane. Dále připomene rodičům jejich povinnost vychovávat pokřtěné dítě v křesťanské víře a nechá si potvrdit jejich připravenost. Následně položí kmotrům otázku, zda budou rodiče při výchově podporovat. Poté udělá dítěti kříž na čele, po něm vykonají to samé rodiče i kmotři. Víru rodičů se snaží posílit

²⁶⁶ Srov. ADAM, A. *Liturgika: křesťanská bohoslužba a její vývoj*, s. 157.

²⁶⁷ Srov. Tamtéž, s. 155.

²⁶⁸ Srov. Tamtéž, s. 158.

²⁶⁹ Srov. HALÍK, T. *Prolínání světů*, s. 34.

²⁷⁰ Srov. TARCALOVÁ, L. *Narozeninové obyčeje v životě lidu na uherskohradištsku*, in FROLEC, V. *Čas života*, s. 115.

²⁷¹ Srov. ADAM, A. *Liturgika: křesťanská bohoslužba a její vývoj*, s. 160.

²⁷² Srov. MELKESOVÁ, M. *Kmotrovství ve venkovském prostředí raného novověku na základě výzkumu chýnovské farnosti*, in *Historická demografie* 27, s. 70.

a prohloubit bohoslužbu slova, v níž celebrant prosí, aby Bůh vysvobodil křtěnce z nástrah hříchu a činil jej příbytkem Ducha svatého. Následuje pomazání olejem, kdy kněz maže dítě olejem katechumenů na prsou a tento úkon doprovází prosebná modlitba o Kristovu sílu. Tento starobylý zvyk má přinést zdraví a sílu. Jelikož toto vědomí prakticky zmizelo a někdy provedení úkonu mazání olejem dětem působilo určité těžkosti, od této části obřadu se může upustit. Celebrant pak místo mazání olejem vzkládá mlčky ruku na dítě a tím má být křtěné dítě vytrženo z moci ducha zla a předáno Kristu. Poté se účastníci křtu odeberou ke křtitelnici do křestní kaple, kde celebrant připomene význam křtu a vysvětlí obřad žehnání křestní vody, jímž vlastní křest začíná. Dříve bylo zvykem používat vodu z posledních velikonočních ječmenů, jež byla po celý rok odstátá a s oleji smíšená. Z hygienického i estetického hlediska to však nebylo optimální, proto nový předpis umožňuje žehnání vody pro každý křest zvlášť. Při žehnání křestní vodou je možný výběr ze tří modliteb, které obsahují připomínku minulých spasitelných činů Božích a prosbu o křestní milost. Následuje zřeknutí se zlého ducha a hříchu a vyznání víry rodičů a kmotrů, ke kterému se připojí celebrant i všichni přítomní. Celebrant pak připomene povinnost vychovávat dítě ve víře a následně klade tři otázky spojené s vírou. Nyní už nejsou tázány děti, ale jejich rodiče a kmotři, kteří na sebe berou závazky.²⁷³ Potom začíná vlastní křest, který se obvykle provádí trojím vylitím křestní vody na hlavu křtěného se slovy: „*Já Tě křtím ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého.*“²⁷⁴ Tato slova shrnují význam křtu pro lidský život. Ve jménu *Otce* jakožto stvořitele stojícího na počátku každého lidského života, ve jménu *Syna*, jenž nám svým utrpením a smrtí znovu daroval život a osvobodil nás od tíhy provinění a ve jménu *Ducha svatého*, který nás spojuje jak s Bohem, tak s lidmi ve víře a lásce. Voda je živel, jehož význam chápou všechny kultury.²⁷⁵ „*Její hlubiny a vše uchvacující proud vyjadřují zánik a smrt podstupované spolu s Kristem.*“²⁷⁶

Po tomto úkonu následuje pomazání křížem na temeni hlavy, uvedené přípravnou vysvětlující modlitbou. Pomazání objasňuje, že pokřtěný se stává součástí Božího lidu a dostává podíl na královském kněžství Kristově. Oblečení do bílého křestního roucha nově pokřtěného dítěte symbolizuje, že se dítě stalo novým stvořením a „*obléкло Krista*“. Při tomto rituálu se vyslovuje přání, aby bylo symbolické křestní roucho připraveno v rámci křtěncovi rodiny, nicméně nemá se dítěti oblékat před obřadem.

²⁷³ Srov. ADAM, A. *Liturgika: křesťanská bohoslužba a její vývoj*, s. 161-164.

²⁷⁴ Srov. HALÍK, T. *Prolínání světů*, s. 36.

²⁷⁵ PESCH, H. O. *Základní otázky katolické víry*, s. 90

²⁷⁶ Srov. PESCH, H. O. *Základní otázky katolické víry*, s. 90.

Otec dítěte nebo jeho kmostr pak zapálí a předá křestní svíci, která pomocí doprovodné modlitby symbolizuje, že se nově pokřtěné dítě stalo dítětem světla a jako dítě světla má žít, aby jednou mohlo se světlem víry vyjít vstříc přicházejícímu Pánu. Následně jdou účastníci průvodem z křestní kaple od křtitelnice k oltáři za doprovodu písně vhodné ke křtu. Celebrant ještě připomene přijatý dar křtu a poukáže na návaznost dalších svátostí, které křtěnec v budoucnu přijme. Protože je křtěné dítě zatím odkázáno na církev, všichni se za něho pomodlí modlitbu Páně. Celebrant pak ještě požehná matce dítěte, otci i kmostru a ostatním věřícím. Na závěr by měla zaznít děkonná velikonoční píseň.²⁷⁷

Křest dětí se provádí odnepaměti, přesto se v našem století objevila nová diskuze o křtu malých dětí. Jedním z důvodů uváděným proti křtu dítěte je změněná společenská situace. Zatímco ve starší křesťansky jednotné společnosti byla náboženská výchova dětí zabezpečená, v současné pluralitní a sekularizované společnosti je méně těch, kteří dospějí k uvědomělému a osobnímu aktu víry, přestože byli v dětství pokřtěni. Další argumentací proti křtu nesvéprávných dětí je útok na jejich individuální svobodu, proto existují názory, že by se křest měl odsunout do věku, ve kterém může každý člověk rozhodovat sám.²⁷⁸ Oproti tomu však existuje zcela jiný důvod podporující právě křest novorozených dětí, který je pádnější, než argument lidský. „*Křest v dětském věku zdůrazňuje jeden znak křtu zřetelněji, než to činí křest v dospělém věku, totiž že nás Bůh miloval a obdaroval jako první a také to, že křest není odměnou za pevnou víru, ani za přípravu na křest.*“²⁷⁹ Znamená to tedy, že křest člověk nepřijímá jako dar nebo odměnu za nějaký výkon, nýbrž dostává se mu Boží milosti, která je s ním od počátku jeho života.²⁸⁰

Nástupem moderní doby ve 20. století postupně všech tradičních katolických přechodových rituálů začalo ubývat, křestní rituál ztrácel na významu, zejména díky odlivu věřících.

Společnost se postupně sekularizovala a církev byla omezena ze sféry veřejné do oblasti soukromé. Zároveň poklesla účast na bohoslužbách a tím se snížil počet udělených svátostí. Náboženství se stalo významnější pouze v úzkém rodinném okruhu.

²⁷⁷ Srov. ADAM, A. *Liturgika: křesťanská bohoslužba a její vývoj*, s. 165-166.

²⁷⁸ Srov. *Význání víry církve*, s. 250.

²⁷⁹ PESCH, H. O. *Základní otázky katolické víry*, s. 92.

²⁸⁰ Srov. Tamtéž, s. 92.

Tyto závěry vznikly na základě výsledků sčítání lidu a výzkumů, jež vykazovaly stále větší nárůst nevěřících.²⁸¹

Ze statistických údajů z let 1997 až 2005 vyplývá, že počet křtěných dětí v Čechách i na Moravě nadále ubývá. Jestliže křtěných dětí bylo ještě v roce 1997 celkem 28 413, v roce 2000 klesl počet na 26 478 křtěných dětí a v roce 2005 už byl jejich počet pouze 23 668. Dalšími výzkumy bylo prokázáno, že křtů a dalších iniciačních obřadů je v Čechách relativně více než na Moravě, což lze vysvětlit zájmem o tyto rituály ze strany nepraktikujících. Církev tedy vychází vstříc i té části společnosti, která se s ní neztotožňuje docela a nabízí jí adekvátní přechodové rituály, učí se tak reagovat na poptávku po pluralizovaném a do jisté míry individualizovaném náboženství.²⁸²

5.7 Vítání občánků

Počátkem osmdesátých let 20. století se stal společensky významnou událostí obřad *vítání občánků*, který postupně nahrazoval křestní obřad. Díky vyzdobené obřadní síni a připravenému programu doprovázenému písněmi a básněmi, jež prezentovaly malé děti, získával tento obřad emocionálně slavnostní atmosféru.²⁸³

Vítání občánků je slavnostní akt pořádaný radnicí určitého města, jehož úkolem je přivítat nové občánky do svého města. Obvykle tento obřad probíhá jednou ročně, ve větších městech se koná i vícekrát do roka. V některých městech je zapotřebí narozené miminko nahlásit na příslušné matrice, v jiných městech posílá pozvánky radnice automaticky sama. Obřad vítání občánků je konán na radnici, kde se shromáždí v jedné připravené místnosti všichni pozvaní. Účastníky jsou rodiče s dítětem a pozvaní blízcí nebo příbuzní zúčastněných.

Součástí programu zpravidla bývá vystoupení dětí z mateřské nebo základní školy, které recitují nebo zpívají písně, nechybí slavnostní řeč starosty nebo některého ze zastupitelů. Na závěr obdrží rodiče nového občánka upomínkové dárky, například knihu pro dítě a pamětní list podepsaný starostou, někde dostávají zlatý přívěsek

²⁸¹ Srov. NEŠPOR, Z. R. *Kvalitativní sociologické studium současné české religiozity*, in NEŠPOR, Z. R. *Jaká víra? Současná česká religiozita/spiritualita v pohledu kvalitativní sociologie náboženství*, s. 11.

²⁸² Srov. TICHÝ, R. *Lidé, skupiny a praktiky v české katolické církvi 1997–2005*, s. 12, Sociologická řada SOC - 015 © 2008. [online]. [cit. 14.11.2014]. Dostupné na [www: <http://publication.fsv.cuni.cz/attachments/284_015%20-%20Tichy.pdf>](http://publication.fsv.cuni.cz/attachments/284_015%20-%20Tichy.pdf).

²⁸³ Srov. KRAMOLIŠOVÁ, A. *Narození dítěte v současném Rožnově pod Radhoštěm*, in FROLEC, V. *Čas života*, s.131.

ve tvaru počátečního písmene jména nového občánka nebo poukaz v hodnotě pěti set korun.²⁸⁴

Občanský obřad vítání do života se zpočátku prosazoval s obtížemi, jelikož mu lidé nepřipisovali žádnou důležitost a váhu. Lidé byli zvyklí dodržovat akt obřadového přijetí nově narozeného dítěte do rodiny a do společnosti církevní formou (křtem), s níž se uplatňovaly předměty a symboly spjaté s náboženstvím. Postupně se, díky vlivu městského kulturního standardu, počet dětí vítaných do života na městském úřadě zvyšoval, a zároveň s tím narůstala také důležitost obřadu mezi lidem. Vítání občánků se stalo plně akceptovaným kulturním výrazem. Tento vývoj byl provázen snahou politického systému o odstranění vlivu církve a nastolení nových životních postojů mladé generace. Svoji roli sehrál také zvyšující se trend estetické úrovně obřadu. K obřadu byli pozváni příbuzní z obou stran, rodiče a jejich sourozenci, prarodiče a kmotři, jejichž poslání se přeneslo z obřadu církevního.²⁸⁵ Kmotři se nově zapisovali do pamětní knihy na městském úřadě, novorozeného chlapce obdarovali obvykle peněžní částkou na vkladní knížku nebo zlatým přívěskem, a pokud se narodilo děvčátko, dostalo zlaté náušnice nebo rovněž zlatý přívěsek.²⁸⁶

Vítání občánků se v osmdesátých letech 20. století stalo součástí nového životního stylu. Tento obřad začal být také prestižní záležitostí. Na jedné straně měli účastníci slavnostního obřadu snahu blýsknout se před sousedy, a proto nosili různé dárky, oblečky, plenky či zavinovačky, na straně druhé to svědčilo o tom, že lidé obřad přijali za svůj a záleželo jim na něm.²⁸⁷

V současné době lidé vítání občánků dodržují, obřadu se účastní, ale nepřikládají mu tak velkou důležitost. Mnoho rodin se po roce 1989 opět vrátilo ke křestnímu obřadu, jehož smysl a význam byl právě v letech osmdesátých znevažován. V některých rodinách dodržují obřad vítání občánků s církevním křtem souběžně. Jiné rodiny se neúčastní žádného z obřadů, tedy ani křtu, ani vítání občánků (viz kapitola 6 Srovnání minulosti se současností).

²⁸⁴ Srov. KRUMPHOLZOVÁ, T.; MALCHÁREK, J. *Vítání občánků: oblíbená tradice, na kterou v obvoděch nezapomněli*, 2012 [online]. VLTAVA-LABE-PRESS, a.s. © 2005-2014, [cit. 28.10.2014]. Dostupné na [www: < http://moravskoslezsky.denik.cz/zpravy_region/vitani-obcanku-oblibena-tradice-na-ktou-v-ostrovskych-obvodch-nezapomneli-201.html >](http://moravskoslezsky.denik.cz/zpravy_region/vitani-obcanku-oblibena-tradice-na-ktou-v-ostrovskych-obvodch-nezapomneli-201.html).

²⁸⁵ Srov. VEČERKOVÁ, E. *Rodinné a společenské svátky v nově osídlené obci Jižní Moravy*, in FROLEC, V. *Čas života*, 86.

²⁸⁶ Srov. POLÁČKOVÁ, Z. *Obyčeje a svátky v životě rodiny v Kobylí*, in FROLEC, V. *Čas života*, s. 95.

²⁸⁷ Srov. ŠOTOLOVÁ, M. *Tradiční zvyky při narození dítěte před rokem 1945 a nyní v Jižních Čechách*, in FROLEC, V. *Čas života*, s. 81.

6 Srovnání minulosti se současností

Rituály a obřady spojené s narozením dítěte obsahovaly bohatství pověrečných představ i praktik a byly úzce spjaty s náboženským životem.²⁸⁸ „Úzké sepjetí církevního a necírkevního života pramenilo z přirozené víry v něco nadpřirozeného, které nemohlo být zastoupeno pouze dobrem v podobě Boha, neboť svět představoval pro tehdejšího člověka především boj se zlem.“²⁸⁹ Samotné pojetí náboženských obřadů v sobě velmi silně spojovalo pověru s vírou a je zcela jisté, že v minulosti představovaly nerozlučnou a neodmyslitelnou součást lidského života všech společenských vrstev.²⁹⁰

Působením zdravotnické osvěty a vlivem kulturně výchovné činnosti se tyto projevy postupně oslabovaly a některé zcela zmizely. Některé zůstaly skryté v podvědomí lidí, kteří o nich vědí, ale neprovádí je, neboť jejich účinkům nevěří. Pověry však zcela nevyumizely ani v dnešní době. I když člověk tvrdí, že poverám nevěří, jeho názor se někdy dostává do rozporu s vlastním jednáním. Mnoho lidí totiž ještě dnes věří, že dítě narozené v pátek třináctého bude mít v životě smůlu, že kočárek koupený před narozením dítěte přivodí neštěstí a podobně.²⁹¹

Život dnešního člověka se vyznačuje neobyčejně rychlým tempem. Každodenní shon vede ke stresům negativně působícím na rozvoj osobnosti člověka. O to významnější a důležitější jsou pro člověka chvíle, kdy si uvědomuje sám sebe a svou přináležitost k ostatním, kdy si uvědomuje svůj čas života v jeho historických dimenzích. Překonat všednost každodenního života člověku pomáhají obřady a svátky spojené s kritickými, přelomovými životními situacemi. V minulosti platil řád tradice, existoval stabilní systém obyčejové tradice a obřadní kultury, který byl závazný pro všechny členy společnosti. Pak přišla doba, ve které se tradice a obřady považovaly za zbytečné, zpátečnické či dokonce nežádoucí. Dnešní doba se vyznačuje dynamičností s rozvojovými procesy, v nichž se „nové“ dostává do konfliktu se „starým“. Přestože dnes již známe základní principy dříve tajemných skutečností spjatých s narozením dítěte, podstata udržování obřadů a slavností spočívá obecně v lidské přirozenosti. Ačkoliv se obřady zkracují a projevuje se neosobní přístup k jejich průběhu, snižuje se účinnost obřadu a znevažuje se jeho význam, stále zůstávají jedním ze způsobů

²⁸⁸ Srov. FROLEC, V. *Obřady a svátky „času života“ v současnosti*, in FROLEC, V. *Čas života*, s. 248.

²⁸⁹ MELKESOVÁ, M. *Křtiny a úvod ve venkovském prostředí raného novověku*, in *Historický obzor*, roč. 14, s. 276.

²⁹⁰ Srov. Tamtéž, s. 276.

²⁹¹ Srov. FROLEC, V. *Obřady a svátky „času života“ v současnosti*, in FROLEC, V. *Čas života*, s. 248.

předávání kulturních informací. Styl předávání a délku trvání ovlivňuje tradice, jež hraje v tomto směru důležitou roli. Aby mohla tradice působit i v dnešní době, musí přijímat nové prvky. Se změnou ekonomických, společenských a kulturních podmínek a vlivem dalších činitelů řada složek z obřadů zmizela (izolace matky a dítěte, šestinedělí, úvod), další mění svůj obsah (dřívější nošení jídla a darů do kouta je nahrazeno návštěvou rodičky po příchodu z porodnice, křest dítěte byl jistou dobu nahrazen obřadem vítání občánků) a některé byly velmi oslabeny, ale v současné době si opět získávají své přívržence (křest dítěte).²⁹²

V obřadech spojených s narozením dítěte jsou obsaženy takové hodnoty lidského života, jako je láska, přátelství, solidarita, ale také bolest, smutek, radost z příchodu nebo žal z odchodu. Vyjadřují tak skutečnost, že život člověka plyne v neustálém střídání radosti a spokojenosti s chvílemi napětí, bolesti a smutku.²⁹³ „*Bez útěchy církve a okolního světa by se lidi těžko vyrovnávali s neustálými životními zvraty a rychlým střídáním radosti a smutku.*“²⁹⁴

Rodinné slavnosti jako je křest, narozeniny či pohřeb bývají často jedinými příležitostmi, kdy se celá rodina schází pohromadě. Ještě v osmdesátých letech 20. století bylo nepsanou povinností pozvat na slavnostní obřad příbuzné a další určené osoby, jejichž povinností bylo se zúčastnit. Odmítnutí účasti na slavnostním obřadu bylo považováno za urážku rodiny.²⁹⁵ V současné době to už takový problém není, jelikož rodinné i sousedské vztahy se stále více zeslabují. Role kmotrovství se také velmi oslabila, tomuto poslání se již nepřikládá tak velký význam.

Následující část kapitoly bude patřit vlastnímu výzkumu, který je zaměřen na odhalení rituálů spjatých s narozením dítěte probíhajících mezi obyvateli České republiky v dnešní době.

²⁹² Srov. FROLEC, V. *Obřady a svátky „času života“ v současnosti*, in FROLEC, V. *Čas života*, s. 241-246.

²⁹³ Srov. VAN DÜLMEN, R. *Kultura a každodenní život v raném novověku I. (16. – 18. století)*, s. 101.

²⁹⁴ Tamtéž, s. 101.

²⁹⁵ Srov. POLÁČKOVÁ, Z. *Obyčeje a svátky v životě rodiny v Kobyli*, in FROLEC, V. *Čas života*, s. 94.

6.1 Výsledky výzkumu týkající se rituálů spojených s narozením dítěte v současné době mezi obyvateli České republiky

Pro sběr dat jsem vytvořila dotazník, který následně dostaly respondentky v tištěné nebo elektronické podobě. K vyhodnocení výsledků jsem použila webovou aplikaci Survio²⁹⁶.

Celkem jsem získala šedesát zodpovězených dotazníků.

6.1.1 Otázky zaměřené na představení respondentky

Věk ženy

Textová odpověď, zodpovězeno 60 x, nezodpovězeno 0 x.

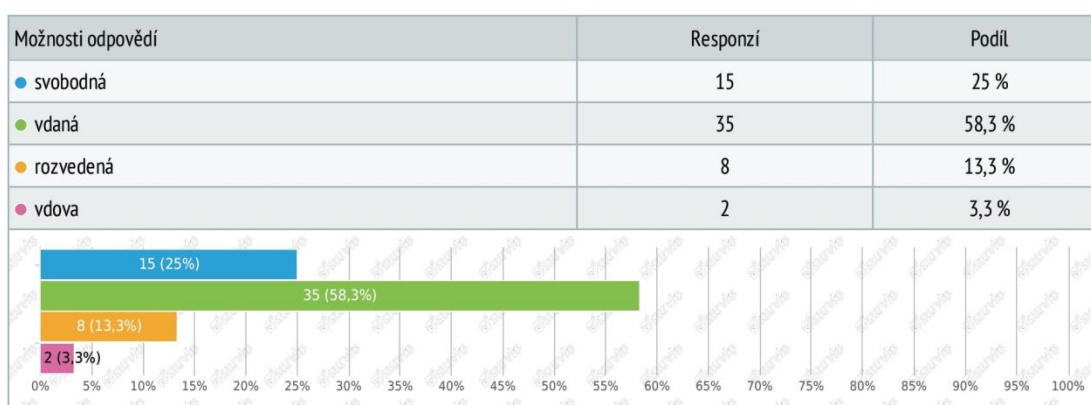
- do 29. let – 15 žen
- do 39. let – 16 žen
- do 49. let – 19 žen
- do 59. let – 7 žen
- nad 60 let – 3 ženy

Rodinný stav ženy

Graf 1

Stav:

Výběr z možností, více možných, zodpovězeno 60x, nezodpovězeno 0x

Zdroj: vlastní výzkum, 2015

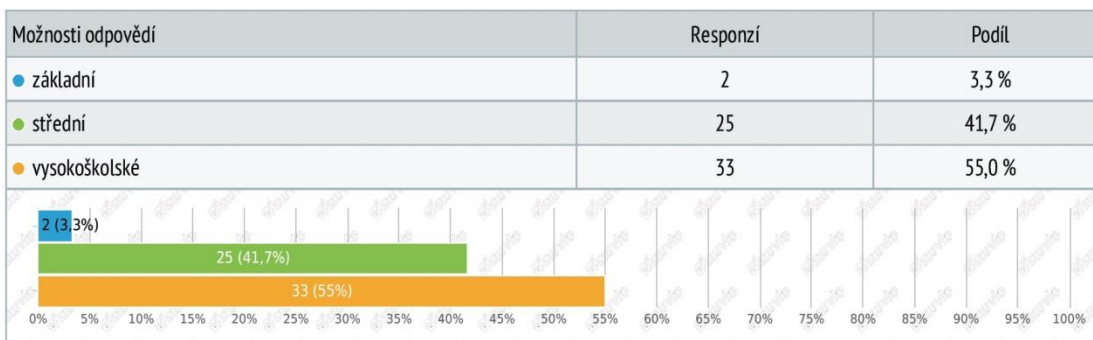
²⁹⁶ SURVIO, *Online dotazník snadno a rychle* © Copyright 2015 Survio All rights reserved. [online]. [cit.9.2.2015]. Dostupné na www: < <http://www.survio.com/cs/> >.

Dosažené vzdělání ženy

Graf 2

Vzdělání:

Výběr z možností, více možných, zodpovězeno 60x, nezodpovězeno 0x

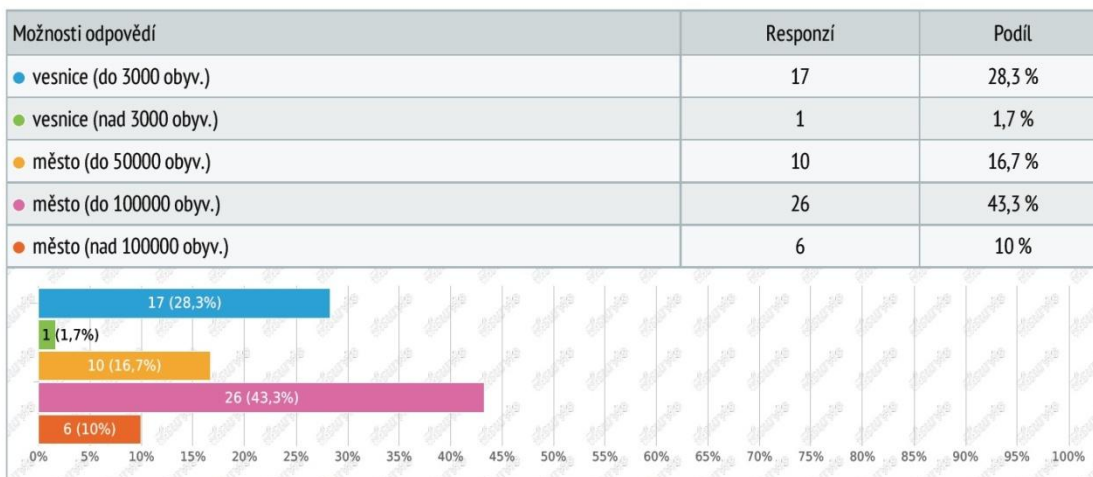
Zdroj: vlastní výzkum, 2015

Místo bydliště ženy

Graf 3

Bydliště:

Výběr z možností, více možných, zodpovězeno 60x, nezodpovězeno 0x

Zdroj: vlastní výzkum, 2015

Počet dětí ženy

Textová odpověď, zodpovězeno 60 x, nezodpovězeno 0 x.

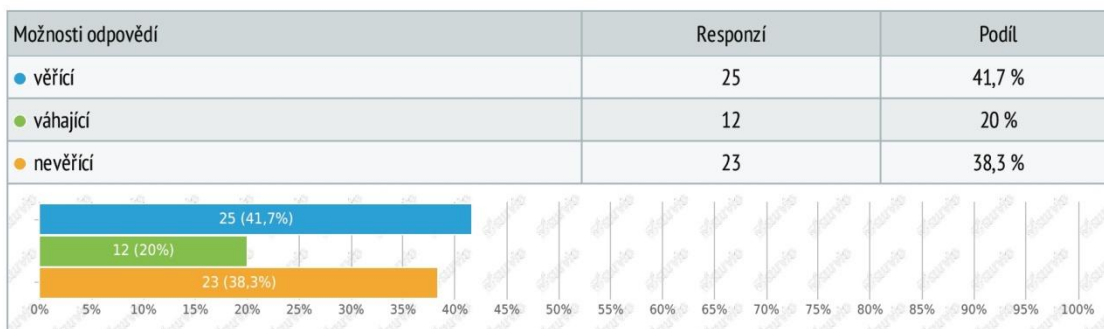
- žádné děti – 14 žen
- jedno dítě – 8 žen
- dvě děti – 31 žen
- tři děti – 5 žen
- čtyři děti – 2 ženy.

Vztah ženy k náboženství

Graf 4

Víra:

Výběr z možností, více možných, zodpovězeno 60x, nezodpovězeno 0x

Zdroj: vlastní výzkum, 2015

Konkrétní vyznání víry, které žena vyznává

Textová odpověď, zodpovězeno 26x, nezodpovězeno 34x.

- římskokatolické – 21 žen
- protestantské – 1 žena
- věřící v Boha, ukřižování a zmrtvýchvstání Ježíše Krista, ale neklonící se k žádné víře – 4 ženy.

6.1.2 Analýza dat z odpovědí respondentek na otázky týkající se dodržování rituálů spojených s narozením dítěte v současné době

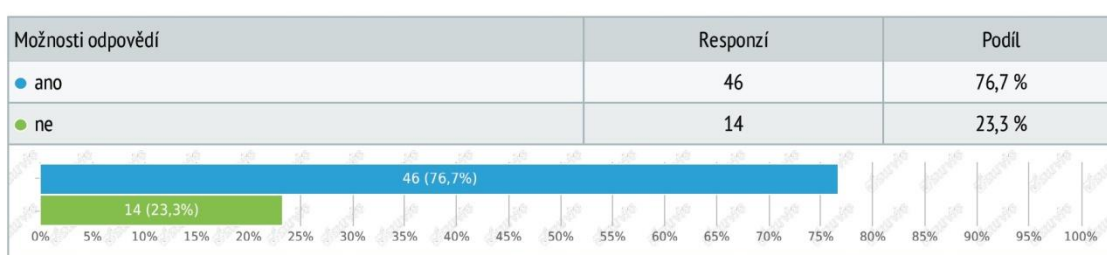
Kladené otázky v dotazníku byly zaměřené na získání dat pro ověření druhé hypotézy.

Výzkumná otázka č. 1 – Dodržujete stále některé rituály spojené s narozením dítěte?

Graf 5

Dodržujete stále některé rituály spojené s narozením dítěte?

Výběr z možností, více možných, zodpovězeno 60x, nezodpovězeno 0x

Zdroj: vlastní výzkum, 2015

Výzkumná podotázka č. 1 a – Jaké rituály spojené s narozením dítěte dodržujete?

Textová odpověď, zodpovězeno 47 x, nezodpovězeno 13 x.

- obřad vítání občánků – 33 x;
- rituál křtu – 29 x
- ani vítání občánků, ani křest – 18x;
- partner u porodu – 15 x;
- dárek matce – 16 x;
- slavnost po porodu, neboli oslava narozeného dítěte a projevení blahopřání rodičům – 13 x;
- dárek dítěti – 11 x;
- předávání jména z generace na generaci – 8 x;
- první koupel dítěte po návratu z porodnice – 4 x;
- přestřížení pupeční šňůry – 2 x;
- pořizování fotografií a zakládání alba – 2 x;
- zdědění oblečení – 2 x;
- nestříhání vlasů do jednoho roku dítěte – 2 x;
- rozesílání pozvánek na křest – 1 x;

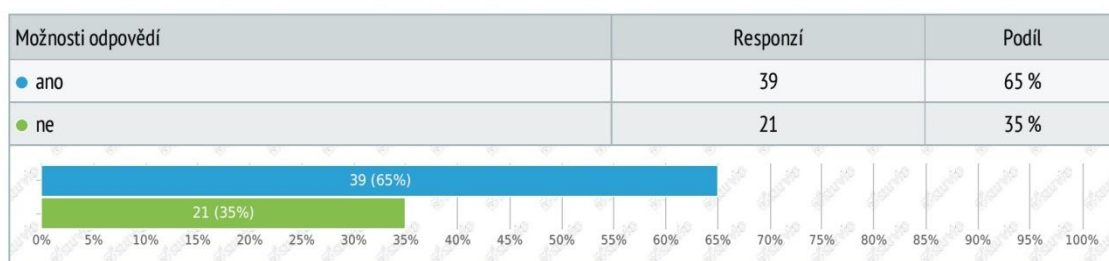
- posílání blahopřání rodičům k narozenému dítěti – 1 x;
- návštěva otce v porodnici druhý den – 1 x;
- společná rodinná procházka po příchodu z porodnice – 1 x;
- návštěva příbuzných po příjezdu z porodnice – 1 x;
- dávání křestního jména – 1 x;
- přinesení kůtové polévky matce pro znovunabytí síly – 1 x;
- zasazení stromu – 1 x;
- dodržování zákazu, že dítě do jednoho roku nesmí navštívit hřbitov – 1 x.

Výzkumná otázka č. 2 – Předáváte si tyto rituály v rodině z generace na generaci?

Graf 6

Předáváte si tyto rituály v rodině z generace na generaci?

Výběr z možností, více možných, zodpovězeno 60x, nezodpovězeno 0x

Zdroj: vlastní výzkum, 2015

Výzkumná otázka č. 3 – Jak tyto rituály ve vaší rodině probíhají?

Textová odpověď, zodpovězeno 39 x, nezodpovězeno 21 x.

- rodinné setkání při oslavě a společné uvítání narozeného dítěte – 24 x;
- obřad křtu konaný v kostele – 19 x;

Průběh křtu popsala podrobně jen jedna respondentka, která uvedla, že dítěti jde za křestní kmotru, křestního kmotra povětšinou sourozenec jednoho z rodičů. Koná se mše, dítě dostává při obřadu křestní roušku a křestní svíci, kterou má pak u svatého biřmování. Jméno se občas dědí, dítě jej dostává po prarodiči dle pohlaví a druhé jméno obdrží po kmotrovi či kmotře.

- role kmotra se v dotazníku objevila velmi sporadicky – 3 x;
- matka dostane dárek od partnera jako poděkování za zdravé dítě – 8 x;
- na první návštěvě se v některých rodinách předává dárek rovněž dítěti většinou v podobě zlatého přívěsku nebo náušnic – 5 x;

- vítání občánků – 11 x;
Průběh obřadu vítání občánků byl popsán jako slavnostní okamžik, ale také jako trapná záležitost či “rychlovka” na městském úřadě, kterého se účastní pouze rodiče dítěte a případně jeho sourozenec.
- první společná vycházka po návratu z porodnice – 1 x;
Jedna respondentka popsala první společnou vycházku po návratu z porodnice, kde se rodiče vzájemně střídají o kočárek s narozeným dítětem a každý, kdo je potká a spatří dítě, požehná mu slovem: “Pán Bůh požehnej.”
- přítomnost partnera u porodu – 1 x;
- praktikování živé víry v rodině je samozřejmostí, protože křtem celý život teprve začíná – 1 x;
- předávání jména z generace na generaci – 1 x;
Jedna žena uvedla, že tento zvyk porušili, protože jim to přinášelo jisté komplikace a nechtěli, aby se už čtvrtý člověk v rodině jmenoval stejně.

Výzkumná otázka č. 4 – Jaký rituál spojený s narozením dítěte je v současné době pro Vaši rodinu nejvíce důležitý?

Textová odpověď, zodpovězeno 41 x, nezodpovězeno 19 x.

- rituál křtu – 21 x;
- rodinná sešlost a oslava – 8 x;
- vítání občánků – 3 x;
- přivítání miminka po návratu z porodnice – 2 x;
- přítomnost manžela u porodu – 2 x;
- dárek matce – 1 x;
- láskyplná péče – 1 x.

Výzkumná podotázka č. 4 a – Uved'te, proč právě tento rituál je důležitý pro Vaši rodinu nebo pro Vaše dítě?

Textová odpověď, zodpovězeno 32 x, nezodpovězeno 28 x.

Důvody dodržovaného rituálu:

- pro věřící rodinu je rituál křtu velmi důležitý, protože smyje dědičný hřích – 21 x;
- křtem se stává narozené dítě i Božím dítětem a svatým stvořením;

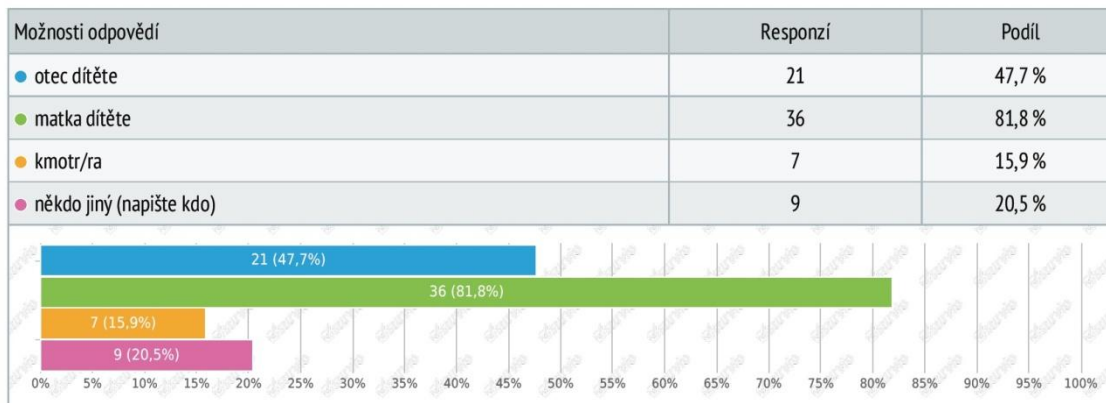
- dítě se rodí s dědičným hříchem, proto se vykonává obřad křtu, aby se dítě stalo „novým“ člověkem;
 - dítě se pomocí křtu dostává pod Boží ochranu, což je důležité pro jeho další duchovní cestu životem;
 - křest znamená přijetí dítěte do společenství církve a v podstatě i do rodiny jako takové;
 - obřadem křtu dítě vstupuje do křesťanského života; kmotr je člověk, který na sebe bere zodpovědnost pomoci dítěti, kdyby přišlo o rodiče;
 - důvodem dodržování křtu je potřeba vedení dítěte ve víře a předávání hodnot s ní spjatých;
 - důvodem je nostalgie, protože jsou zřejmě poslední křtěná generace v jejich rodině, uvedla jedna žena;
 - pravý důvod neví, odpověděla respondentka, nepřemýšlela o tom, prostě se to děje v každé generaci jako samozřejmost.
- radost z narození nového člena v rodině – 8 x;
 - jde o krásný akt přivítání novorozeného člena rodiny;
 - důvodem dodržování rituálu je vítání nově narozeného dítěte mezi sebe
 - celá rodina má radost z nového člena rodiny, a přestože se širší část rodiny pravidelně nestýká, tak na miminko se přijdou vždy všichni podívat a přivítat ho, rodina tak drží pohromadě;
 - upevňování rodinných vztahů – 3 x;
 - jde hlavně o setkání rodu a společné sdílení radosti či symbolické přijetí dítěte širokou rodinou a požehnání, které provází štěstí po celý život;
 - nová situace, kdy se oba rodiče dostávají do situace, která je pro ně neznámá a učí se ji zvládnout – 1 x;
 - psychická pohoda rodičky a také pro pevné navázání vztahu s dítětem (napsala žena, která uvedla jako nejvíce důležitý rituál partnera u porodu) – 1 x;
 - „dělají to“ všichni, tak proč ne právě moje rodina – 1 x.

Výzkumná otázka č. 5 – Kdo v rodině rituály organizuje?

Graf 7

Kdo v rodině rituály organizuje?

Výběr z možností, více možných, zodpovězeno 44x, nezodpovězeno 16x

Zdroj: vlastní výzkum, 2015

Při zvolené odpovědi *někdo jiný*, respondenty odpovídaly:

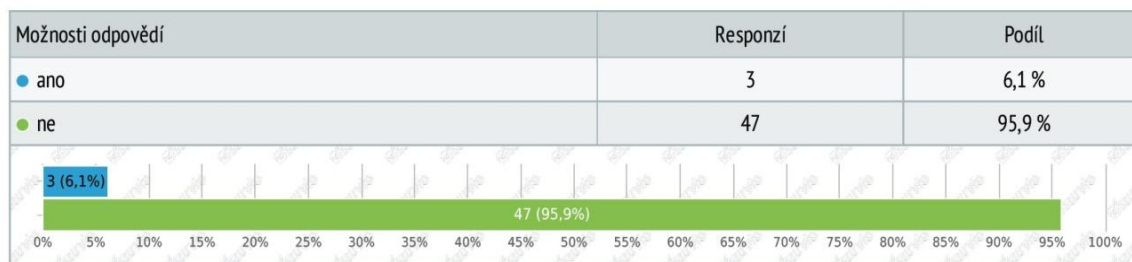
- sestra;
- babičky;
- prarodiče;
- rodiče s prarodiči;
- kněz;
- dle situace.

Výzkumná otázka č. 6 – Vzniká nějaký problém, když se některý člen z rodiny odmítne účastnit rituálů?

Graf 8

Vzniká nějaký problém, když se některý člen z rodiny odmítne účastnit rituálů?

Výběr z možností, více možných, zodpovězeno 49x, nezodpovězeno 11x

Zdroj: vlastní výzkum, 2015

Výzkumná podotázka č. 6 a – Pokud zvolíte ano, napište, jaký problém pak řešíte.

Textová odpověď, zodpovězeno 3 x, nezodpovězeno 57 x.

Řešení problému:

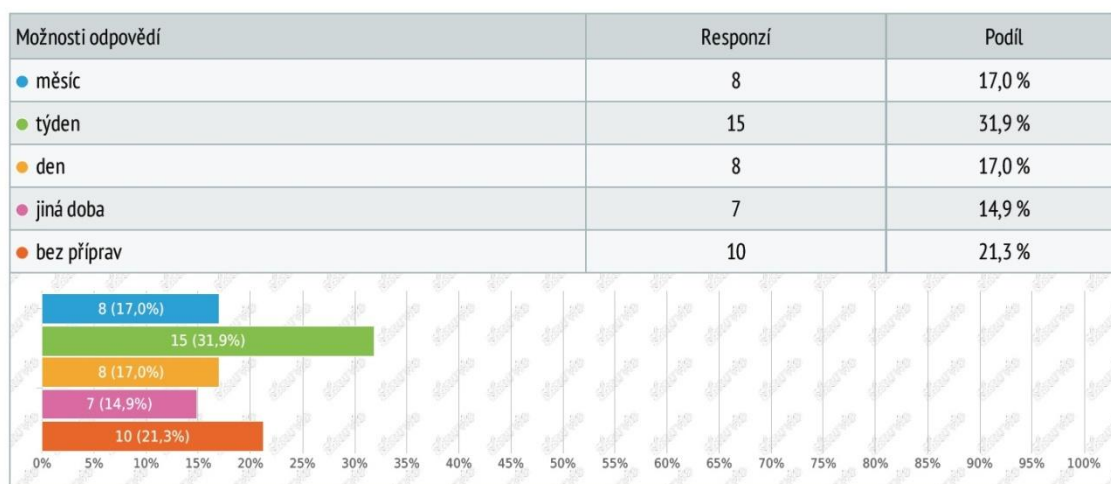
- problém to není, ale těžko říct, jelikož je čest zúčastnit se křtu a být kmotrem;
- malé miminko odmítnout křest nemůže, ale pokud v dospívání nebo v nějaké jiné etapě svého života člověk neudrží úzký vztah s Bohem, je potřeba se za něj modlit, aby měl sílu se k Bohu opět vrátit;
- babička se křtu v kostele neúčastní, jelikož je jehovistka, ale problém to není.

Výzkumná otázka č. 7 – Kolik času se věnuje přípravám před obřadem?

Graf 9

Kolik času se věnuje přípravám před obřadem?

Výběr z možností, více možných, zodpovězeno 47x, nezodpovězeno 13x

Zdroj: vlastní výzkum, 2015

Výzkumná podotázka č. 7 a – Jak příprava probíhá?

Textová odpověď, zodpovězeno 33 x, nezodpovězeno 27 x

Průběh přípravy – je potřeba:

- nachystat pohoštění a pozvat hosty na oslavu narozeného dítěte – 21 x;
- zajít za knězem určité farnosti a požádat o křest dítěte – 14 x;
- dohodnout duchovní přípravu rodičů – 5 x;
- zakoupit křestní svíci, bílou roušku jako symbol čistého srdce a nového života z vody a ducha svatého – 3 x;
- ušít slavnostní obleček pro dítě – 1 x;

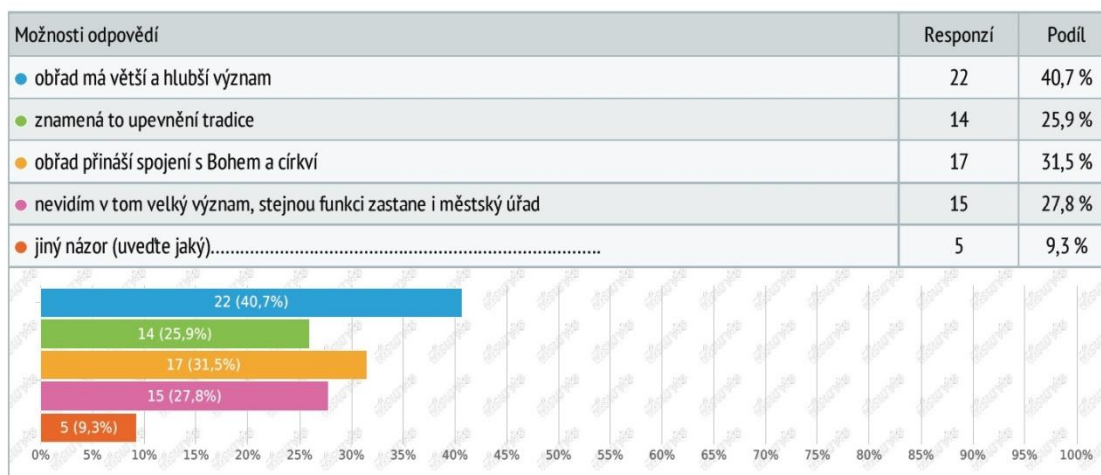
- požádat kmotra, zda je ochoten zhostit se úkolu – 1 x;
- když jsou smíšená manželství, musí se rodiče nejprve dohodnout na výchově dítěte a poté probíhá křest většinou během či po mši svaté v neděli – 1 x;
- rozeslat pozvánky na oslavu – 2 x;
- upřesnit místo a čas ostatním pozvaným hostům – 1 x;
- zajistit termín obřadu – 3 x;
- koupit dárek pro dítě – 2 x;
- příprava je různá – 1 x;
- příprava se neliší od ostatních oslav – 1 x;
- běžná příprava – 1 x;
- žádná příprava – 1 x;
- navštívit předporodní kurz – 1 x.

Výzkumná otázka č. 8 – Do jaké míry hraje roli to, že se rituály provádějí v rámci církve?

Graf 10

Do jaké míry hraje roli to, že se rituály provádějí v rámci církve?

Výběr z možností, více možných, zodpovězeno 54x, nezodpovězeno 6x

Zdroj: vlastní výzkum, 2015

Při zvolené odpovědi *jiný názor* respondentky odpovídaly:

- církve nevyhledávám, víru nacházím v sobě a mých blízkých;
- obřad je slavnostní a velmi symbolický. Zastřešení v chrámu = ochrana rodiny, svěcená voda = živá voda;

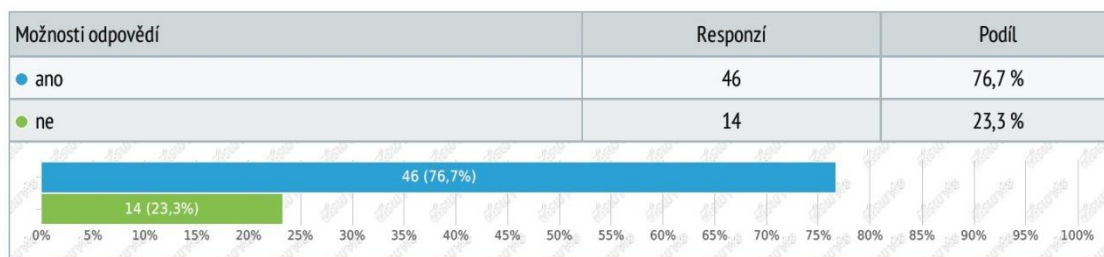
- bez obřadu by nebylo možné udělit svátost křtu – je to nesmazatelné, Boží znamení na duši;
- naše celá rodina je nevěřící, takže rituály v rámci církve vůbec nekonáme;
- nevím, členové širší rodiny zastávají odlišné názory.

Výzkumná otázka č. 9 – Potřebuje člověk ke svému životu rituály?

Graf 11

Potřebuje člověk ke svému životu rituály?

Výběr z možností, více možných, zodpovězeno 60x, nezodpovězeno 0x

Zdroj: vlastní výzkum, 2015

Výzkumná podotázka č. 9 a – Pokud zvolíte ano, napište důvod, proč jsou rituály v životě člověka důležité.

Textová odpověď, zodpovězeno 40 x, nezodpovězeno 20 x.

Rituály jsou v životě člověka důležité, protože:

- upevňují vztahy v rodině – 16 x;
- mají význam pro lepší pochopení a uchopení tradic – 5 x;
- spojují s předky – 3 x;
- přinášejí pocit sounáležitosti s rodinou – 3 x;
- přinášejí pocit sounáležitosti se společností, ale také s kulturou, zemí, církví a upevňují člověka samotného – 1 x;
- každý člověk potřebuje ke svému životu rituály, jejich opakováním se řadí k určité skupině, hlásí se ke svým kořenům a často i k oblasti, ve které žije; má pocit sounáležitosti – 1 x;
- pomáhají rozvíjet zdravou komunikaci mezi členy rodiny, těšit se na něco, rozvíjet fantazii a celkovou šikovnost; přinášejí pocit, že někam člověk patří, kde ho mají rádi takového, jaký je, bez ohledu na jeho momentální nálady – 1 x;
- dávají životu řád, který se nemění a pravidelně dodržuje, rituály přinášejí v životě

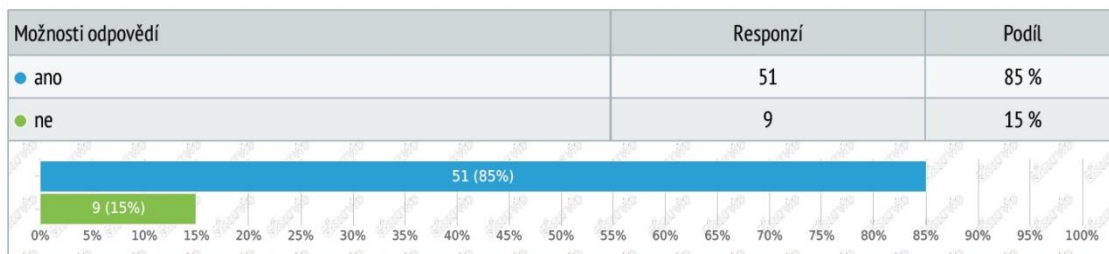
- pocit, že některé věci řád potřebují, aby mohly fungovat – 1 x;
- každý člověk potřebuje hranice, mantinely, pravidla – 1 x;
 - jsou důvodem ke vzpomínání – 1 x;
 - přijímají se jimi změny, které existují v životě každého člověka – 1 x;
 - strukturují život člověka časově, mají důležitou úlohu při uvědomování si vlastní identity, spojují generace – 1 x;
 - jsou pro člověka přechodovými slavnostmi pro další životní fáze, uzavření určité životní etapy; jde o vědomé vytvoření posvátného prostoru, o oslavu významné životní události – 1 x;
 - člověk je tvor společenský a skrze rituály se do toho společenství zapojuje; je to připomenutí něčeho, co tu bylo, co tu je a snad i bude; je to připomenutí naší historie, našich kořenů – 1 x;
 - od nepaměti jsou součástí našich životů, jsou to předěly určitého období, pokračování našeho bytí; díky rituálům člověk roste – myšleno psychicky a někdy i fyzicky – muži v určitých zemích jdou sami na lov; rituály jsou určitou potřebou pro nás všechny – 1 x;
 - pomáhají lidem lépe se vyrovnat nebo přijmout důležité události v životě – 1 x;
 - pomáhají navodit pocit vnitřní pohody – 1 x;
 - pomáhají navodit pocit jistoty a klidu – 5 x;
 - dodávají pocit stability a bezpečí – 2 x;
 - pomáhají přijmout nové události – 1 x;
 - člověk je potřebuje ke své víře – 1 x;
 - rituály nosí štěstí – 1 x;
 - mají význam pro zhodnocení duševního a duchovního života – 1 x;
 - je to tradice, nepřemýšlela jsem o tom – 1 x;
 - dodržování rituálů je v lidech zakořeněné už od počátku věků; důležitost tedy tkví v předávání rituálů z generace na generaci a to možná proto, abychom dělali něco, co je z nějakého důvodu pro počátek života našeho druhu důležité – 1 x;
 - rituál znamená vyjádření myšlenek skutkem (co je očím neviditelné) – 1 x;
 - křest potřebuje člověk k životu věčnému – 1 x;
 - člověk má žít podle desatera, ne podle rituálů – 1 x;
 - i když je rodina „nevěřící“, vždycky se v rodině určité rituály udržovaly – 1 x.

Výzkumná otázka č. 10 a – Je důležité rituály předávat svým dětem?

Graf 12

Je důležité rituály předávat svým dětem?

Výběr z možností, více možných, zodpovězeno 60x, nezodpovězeno 0x

Zdroj: vlastní výzkum, 2015

Výzkumná podotázka č. 10 a – Pokud zvolíte ano, napište, proč si to myslíte.

Textová odpověď, zodpovězeno 43 x, nezodpovězeno 17 x.

Předávání rituálů dětem je důležité protože:

- jde především o zachování tradic – 13 x;
- pomáhají k upevnění sociálních a rodinných vazeb – 12 x;
- předávání rituálů je důležité zejména pro nastolení řádu – 4 x;
- pomáhají v těžkých chvílích života, dodávají pocit jistoty – 2 x;
- dodávají harmonii, obohacují – 1 x;
- pomáhají k zachování naší kultury, návratu ke kořenům – 1 x;
- pokud chceme, aby rituály pokračovaly i v dalších generacích, je nutné je dětem předat – 1 x;
- dítě nemusí dodržovat rodinné zaběhnuté rituály, ale najít si svůj, který mu bude vyhovovat, vytvořit si svůj vlastní rituál – 4 x;
- pokud rituály předáváme, nemusí k nim děti složitě hledat cestu v dospělosti tak, jako jí k některým rituálům musíme hledat v současnosti my – 1 x;
- slouží pro lepší pochopení a uchopení tradic a zhodnocení duševního a duchovního života – 1 x;
- dnešní doba je plna stresu, shonu, a není na nic čas, a při tom pěkném rituálu se doba na chvíli zastaví a rodina je k sobě blíže – 1 x;
- děti pak vědí, že opravdová láska a úcta k člověku se koupit nedá; vědí, že určité zvyky drží rodinu pohromadě za každého počasí a v každé situaci; vědí, že je hezké a příjemné dělat si malé radosti, i když nemá nikdo zrovna svátek, narozeniny nebo

nejsou vánoce – 1 x;

Další názory respondentek ohledně předávání rituálů dětem:

- pouze jsem předala informaci o tom, že nějaké rituály existují, ale jejich dodržování je na rozhodnutí samotných dětí; mají svou hlavu, tak ať se řídí svým rozumem a přeberou si samy, jak moc jdou zařadit všechny rituály z minulosti do současnosti – 1 x;
- svým dětem jsem se snažila rodinné rituály, zvyky, předat a snad se mi to i podařilo – 1 x;
- v rituálech vidím dobrý a pozitivní přínos pro svůj život, proto bych je předala i svým dětem; jsou nepostradatelné – samotné slavení narozenin je pro tuto ženu rituál, protože jde o oslavení svého zrození – 1 x;
- další generace by měla umět správně chápat a ctít hodnoty života, proto je nezbytné předávání rituálů – 1 x;
- rituály pomáhají a děti by měly zažít tento pocit; pocit jistoty, řádu, pevné půdy pod nohama; pocit, že člověk patří „někam“, že je dobře slavit, potkávat se s rodinou, chápat smysl, proč to všechno a ve svém středu mít Boha – 1 x;
- předávání rituálů je důležité pro pocit sounáležitosti s rodinou a církví jako širší „rodinou“; pro pocit, že někam člověk patří a někomu na něm záleží, že když se dostane do nesnází, najde se někdo, kdo by mu mohl pomoci a stál při něm – 1 x;
- rituály nás obklopují, multikulturní společnost je výzvou pro člověka ve smyslu tolerance při udržování tradičních rysů své kulturní identity; děti přijímají rituály a přejímají chování od všech, kteří je zaujmou nebo hluboce ovlivní – 1 x.;
- je důležité něčemu věřit a podle toho se řídit – 1 x;
- žádné rituály potřeba nejsou – 1 x;
- samozřejmostí je předání víry v naší rodině na naše děti a společné praktikování víry v našich životech – 1 x;
- pokud naučíme děti žít podle desatera Božích přikázání, děkovat Bohu za každý nový den a chovat se tak, jako by byl každý den v životě tím posledním – 1 x.

6.2 Shrnutí a komentář

Sběr dat k vlastnímu výzkumu proběhl pomocí dotazníkové metody, přičemž k získání respondentek byla použita technika sněhové koule. Cílovou skupinou výzkumu byly ženy různých věkových kategorií. Celkem odpovědělo šedesát žen (100 %) ve věku od 19. do 72. let.

Cílem vlastního výzkumu bylo zjistit, jaké rituály spojené s narozením dítěte se vyskytují v současné době. Pro účely práce byla sestavena hypotéza, předpokládající, že v současné době je křestní obřad dětí upozaděn a převládá novodobý obřad zvaný vítání občánků.

Pro větší prostor k vyjádření vlastního názoru respondentek byla polovina otázek v dotazníku otevřených. Na dotazník odpovídalo nejvíce vdaných žen (58,3 %), nejméně pak vdov (3,3 %). Největší ochotu vyplnit dotazník projevily respondentky s vysokoškolským vzděláním (55 %) a nejméně odpovídaly ženy se základním vzděláním (3,3 %). Účastnicemi dotazníkového průzkumu byly ženy pocházející nejvíce z města s počtem obyvatel nad 100000 (43,4 %) a nejméně z vesnice s počtem nad 3000 obyvatel (1,7 %). Některé respondentky byly bezdětné (23,3 %), avšak většina odpovídajících žen porodila dvě děti (51,7 %), nejméně bylo žen se čtyřmi dětmi (3,3 %).

Počet věřících žen (41,7 %) byl podobný jako počet žen nevěřících (38,3 %), nejméně bylo žen váhajících (20 %). Věřící respondentky pocházely nejvíce z řad římskokatolického vyznání (80,8 %).

Na první část otázek, zaměřených na představení respondentky, odpověděly všechny ženy, ale na druhou část otázek týkajících se dodržování rituálů spojených s narozením dítěte často některé ženy nereagovaly. Pro větší přehlednost uvádím tabulku s celkovým počtem odpovědí na konkrétní otázku z druhého bloku otázek. Výsledky vlastního výzkumu jsou následně vyjádřeny v procentech ze všech reagujících, nikoli z celkového počtu získaných dotazníků.

Tab. 1

Otázka	zodpovězeno	Nezodpovězeno
1) Dodržujete stále některé rituály spojené s narozením dítěte?	60 x	0 x
1 a) Pokud zvolíte ano, vyjmenujte, jaké rituály spojené s narozením dítěte dodržujete?	47 x	13 x
2) Předáváte si tyto rituály v rodině z generace na generaci?	60 x	0 x
3) Jak tyto rituály ve vaší rodině probíhají?	39 x	21 x
4) Jaký rituál spojený s narozením dítěte je v současné době pro Vaši rodinu nejvíce důležitý?	41 x	19 x
4 a) Uveďte, proč právě tento rituál je důležitý pro Vaši rodinu nebo pro Vaše dítě.	32 x	28 x
5) Kdo v rodině rituály organizuje?	44 x	16 x
6) Vzniká nějaký problém, když se některý člen z rodiny odmítne účastnit rituálů?	49 x	11 x
6 a) Pokud zvolíte ano, napište, jaký problém pak řešíte.	3 x	57 x
7) Kolik času se věnuje přípravám před obřadem?	47 x	13 x
7 a) Jak příprava probíhá?	33 x	27 x
8) Do jaké míry hraje roli to, že se rituály provádějí v rámci církve?	54 x	6 x
9) Potřebuje člověk ke svému životu rituály?	60 x	0 x
9 a) Pokud zvolíte ano, napište důvod, proč jsou rituály v životě člověka důležité.	40 x	20 x
10) Je důležité rituály předávat svým dětem?	60 x	0 x
10 a) Pokud zvolíte ano, napište, proč si to myslíte.	43 x	17 x

Zdroj: vlastní výzkum, 2015

Nutno ještě předeslat, že na otázky předávání rituálů reagovaly zejména ženy věřící a váhající (86,5 %), respondentky nevěřící neodpověděly vůbec nic (91,3 %) nebo jednoduše napsaly, že rituály nejsou v životě člověka důležité (8,7 %). Na otázky tedy odpovídaly zejména ženy věřící a váhající.

Na dotaz, zda se stále v rodině dodržují některé rituály spojené s narozením dítěte, odpověděla většina žen kladně (76,7 %), některé ženy odpověděly, že rituály nedodržují (5 %), přesto jich hned několik uvedlo v následující odpovědi.

Obřad vítání občánků dodržuje nejvíce rodin (70,2 %) ze všech reagujících. Tohoto obřadu se účastní jak věřící, tak váhající či nevěřící rodiny. Následoval rituál křtu (61,70 %), kterého se účastní ve většině případů pouze věřící rodiny nebo je věřící alespoň jeden z partnerů. Jde-li o rodinu nevěřící, křest zařídí prarodiče se souhlasem rodičů.

Předávání rituálů v rodině z generace na generaci uskutečňuje 65 % rodin. Rituály v rodinách probíhají především v podobě rodinného setkání (61,54 %) a rovněž formou křtu (48,72 %). Naprostá většina žen se shodla na tom, že jde především o rodinné setkání při oslavě a také o společné uvítání narozeného dítěte. Některé rodiny pořádají rodinné posezení v restauraci, jiné připravují pohoštění v domácím prostředí. Někdy jde jen o malé setkání v úzkém rodinném kruhu, jindy o velkou rodinnou sešlost, kdy se vypráví, zpívá a vzpomíná například na kořeny rodu.

Nejdůležitějším rituálem je pro rodiny křest (51,2 %), oproti tomu obřad vítání občánků považovaly za nejdůležitější pouze tři z dotázaných žen (7,3 %). Některé rodiny se však neúčastní ani vítání občánků, jelikož jim tento obřad přijde neosobní, příliš formální či dokonce trapný, ale ani křtu (30 %).

Důvodem dodržování rituálu je podle výpovědí respondentek jeho samotný význam, neboť křest je důležitý pro další život dítěte (65,6 %).

Organizaci takového obřadu zajišťuje nejčastěji matka dítěte (81,8 %). Pokud odmítne některý pozvaný host se obřadu účastnit, neznamená to v současné době absolutně žádný problém (95,9 %).

Čas věnovaný přípravě před obřadem se velmi lišil, nejčastější odpovědí byl jeden týden (31,9 %). Samotný průběh přípravy popisovaly ženy ponejvíce jako chystání pohoštění a pozvání hostů (63,6 %). Další nejčastěji zaznamenanou přípravou obřadu byla potřeba požádat na příslušné farnosti o křest (42,4 %).

Rituál konající se v rámci církve vyhodnotily respondentky nejčastěji jako obřad, který má hlubší význam (40,7 %).

Na otázku, zda člověk potřebuje ke svému životu rituály, reagovaly ženy převážně kladně (76,7%). Proč jsou rituály v životě člověka důležité, zdůvodňovaly dotazované ženy velmi rozličně. Nejčastějším důvodem bylo upevňování vztahů v rodině (40 %).

Podobně tomu bylo u otázky, zda je důležité rituály předávat. Zde zazněla rovněž odpověď z velké části pozitivní (85 %). Nejvíce opakovanými odpověďmi bylo, že jde především o zachování tradice (29,5 %) a o podporu při upevnění sociálních a rodinných vazeb (27,3 %). Ostatní odpovědi byly opět značně rozmanité. Počínaje

názory, že rituály pomáhají a děti by měly zažít tento pocit, přes přesvědčení, že rituály přinášejí pocit jistoty, řádu, pevné půdy pod nohami, konče míněním, že rituály nejsou k životu zapotřebí vůbec.

Cílem této práce nebylo získat informace o věřících či nevěřících ženách, ačkoliv by bylo výhledově zajímavé rozdělit ještě odpovědi z dotazníku podle víry. Také by bylo například možné zjistit, zda mají věřící ženy více dětí, než ženy nevěřící, rovněž by se daly odpovědi rozdělit podle věkových kategorií. Toto však nebylo předmětem mé práce.

6.3 Verifikace hypotéz

První hypotéza předpokládala postupný úpadek rituálů spjatých s narozením dítěte oproti dřívější době. Tato hypotéza se jednoznačně potvrdila (viz tabulka č. 2).

O postupném vytrácení rituálů spojených s narozením dítěte díky objasnění všech do té doby neznámých faktů, píše například Tarcalová (viz kapitola 4.6 Od babictví k porodnictví). Fulghum přispívá citátem, v němž poznamenává, že rituály spojené s příchodem na svět prochází zásadní změnou, nic se zkrátka neslaví (viz kapitola 5 Současnost). Tichý poskytuje statistické údaje o úbytku křtěných dětí (viz kapitola 5.6 Křestní obřad dítěte). Kramolišová líčí obřad vítání občánků jako společensky významnou událost, která postupně nahrazuje křestní obřad (viz kapitola 5.7 Vítání občánků). Poláčková vyobrazuje obřad vítání občánků jako součást nového životního stylu (viz kapitola 5.7 Vítání občánků). Frolec popisuje celý vývoj rituálů počínaje minulostí, kdy pomáhaly překonat všednost obyčejných dní a byly nezbytnou oporou v přelomových životních situacích, přes postupný ústup rituálů v době, kdy byly považovány za zbytečné a konče situací rituálů v současnosti, kdy je nutné, aby přijímaly nové prvky, čímž si zajistí působnost i v dnešní době (viz kapitola 6 Srovnání minulosti se současností).

Tab. 2

Autor	Tarcalová	Fulghum	Tichý	Kramolišová	Poláčková	Frolec
Verifikace	+	+	+	+	+	+

Legenda: + potvrzuje hypotézu; - vyvrací hypotézu

V návaznosti na literaturu byl mojí druhou hypotézou předpoklad, že křestní obřad dítěte byl upozaděn a převládá novodobý obřad zvaný vítání občánků. Pro ověření této hypotézy byl podkladem vlastní výzkum (viz kapitola 6.1 Výsledky výzkumu týkající se rituálů spojených s narozením dítěte v současné době mezi obyvateli České republiky).

Tab. 3

Rituál	Nejvíce dodržovaný rituál – vítání občánků	Upozadění křestního rituálu
Verifikace	+	-

Legenda: + potvrzuje hypotézu; - vyvrací hypotézu

Moje hypotéza se jednoznačně nepotvrdila, jelikož obřad vítání občánků je sice nejvíce dodržován, ovšem podle výzkumu má pramalý význam. Oproti tomu křest, který byl jistou dobu upozaděn, a má hypotéza byla, že tento stav nadále trvá, se zcela vyvrátila. Křestní obřad se ve výsledcích výzkumu ukázal jako druhý nejdůležitější rituál, tudíž nemůže být upozaděn. Věřící rodiny rituál křtu dodržují stále a má pro ně hluboký význam. Zatímco rodiny nevěřící často nechodí ani na obřad vítání občánků, protože jej vnímají jako neosobní či dokonce trapnou záležitost.

6.4 Diskuze

Z dostupných zdrojů jsem zjistila, že rituály spjaté s narozením dítěte probíhající v české a moravské lidové kultuře v období 17. – 20. století měly pro lid hluboký význam, jelikož zajišťovaly oporu a bezpečí pro správný vývoj těhotenství, přes průběh porodu a následně pro matku i její narozené dítě. Všechny tyto rituály měly přesně daná pravidla a také striktní postup.

Postupným převodem domácích porodů do porodnic tyto rituály ztrácely na závažnosti a dochovaly se jen některé. Nevytratil se zcela zejména křestní obřad dítěte, který se dochoval a stále se provádí i v současné době.

Ovšem i v porodnicích lze vyzorovat nově vzniklé rituály. I zde totiž probíhají určité rituály, aniž by si toho lékaři, ošetřující personál či nastávající matky samotné byli vědomi. Rutinní zákroky, které lékaři provádějí, rovněž podléhají pravidlům a přesným postupům, stejně jako tomu bylo při vedení porodu porodní bábou. Z těchto

zámkroúk pŕipomínajících rituály lze jmenovat například pravidelné měření tepové frekvence pomocí monitoru, každodenní pravidelnou vizitu či rutinní pŕípravu matky pŕed porodem. Viditelný rozdíl je možný vysledovat v neosobním pŕístupu zdravotnického personálu k rodičce, který v porodnicích zpravidla není dost dobře uskutečnitelný.

V současné době se znovu objevuje možnost alternativních nebo dokonce domácích porodů, které zajišťují rodičce větší klid a možnost individuálního pŕístupu. I zde je možné vysledovat určité rituály, jež budoucí matce pomáhají ke snazšímu pŕůběhu porodu.

Rituály spojené s narozením dítěte, vyskytující se v dnešní době, jsem se snažila odhalit pomocí vlastního výzkumu. Záměrně jsem oslovila ženy věřící a ženy nevěřící tak, abych získala vyrovnaný vzorek respondentek. Ženy s náboženským vyznáním oslovily další své známé ze stejného okruhu a ženy bez vyznání rovněž pŕedaly dotazníky svým známým, tím se mi podařilo dosáhnout vyváženého vzorku.

Pŕed uskutečněním výzkumu jsem byla pŕesvědčena, že je obřad vítání občáneků oblíbený a že má pro současné rodiny stejný nebo alespoň podobný význam jako měl křestní obřad v dřívějších dobách. Moje domnění, že pŕivítání nového členu společnosti institucí neboli úřadem, je důležitou událostí pro celou rodinu, se zcela nepotvrdilo. Obřad vítání občáneků sice navštívuje 70,2 % dotazovaných, ovšem zásadní význam tomuto obřadu rodiny nepřikládají. Daleko důležitější je pro rodiny vítání nově pŕíchozího členu v rámci společného rodinného setkání. Obřad vítání občáneků považují rodiny často za velmi formální a strohý ceremoniál, který má velice rychlý pŕůběh a je zcela neosobní. Z odpovědí na otázky v mém dotazníku dále vyplynulo, že zatímco rodiny věřící dále dodržují rituál křtu a považují ho za velmi významný v životě člověka, rodiny nevěřící často nepodstupují ani vítání občáneků.

Jestliže tedy bylo snahou politického systému osmdesátých let 20. století nahradit rituál křtu novodobým obřadem vítání občáneků, nepovedlo se toto úsilí naplnit. Křestní obřad dítěte sice už nedodržují všechny rodiny, ovšem ti, kteří jej absolvují, považují ho za začátek životní cesty dítěte a za vstup do společenství církve. Obřad vítání občáneků navštívuje sice více rodin, než křest dítěte, ale takové hodnoty jako měl a dosud má křestní rituál, světský obřad vítání občáneků nikdy nedosáhl.

Závěr

Rituály byly a stále jsou významnou součástí lidského života a neodmyslitelným prvkem každé kultury. V dobách minulých si lidé neuměli svůj život bez rituálů představit. V dnešní době někteří lidé považují rituály za důležité, jiní naopak za zbytečné a bezvýznamné, avšak sami jich hned několik dodržují, aniž si toho jsou plně vědomi.

Význačný podíl při předávání rituálů má primární rodina, která dítěti poskytuje základy hodnotové orientace, předává vzorce chování a je nepostradatelným činitelem při výchově dítěte. Rodina se v průběhu let postupně vyvíjela a měnila svoji podobu. Zatímco tradiční rodina znamenající spíše společenství lidí žijících pod jednou střešou včetně služebnictva a dalších členů příbuzných i nepříbuzných, měla v průměru pět až šest dětí, moderní rodina je naopak typická svou uzavřeností skládající se pouze z otce, matky a převážně dvou dětí. Dříve se děti rodily především sezdaným párům, v současné době se rodí mnoho dětí do mimomanželských svazků.

Přechod k rodičovství znamená velký životní zlom nejen pro ženu, ale rovněž pro jejího partnera, jelikož před nimi vyvstává nelehký úkol. Stanou se rodiči, musí se sžít se svou novou rolí a umět se postarat o novou, bezbrannou bytost. Nelehkým úkolem rodičů je také zajistit dítěti výchovu a pomoci mu při správném začlenění do společnosti.

Ve spojení s narozením dítěte se zejména dříve uplatňovaly rituály přechodové, které měly funkci ochrannou, kdy zajišťovaly snazší přechod z jedné životní etapy do druhé a poskytovaly lidu pocit bezpečí a jistoty. Jakmile žena otěhotněla, ocitla se ve výjimečném, přesto rizikovém stavu. Z tohoto důvodu musela dodržovat mnoho různých zákazů a příkazů, aby neohrozila sebe a své ještě nenarozené dítě. Při porodu, jenž se odehrával v domácím prostředí, zastávala velmi významnou úlohu porodní bába, která byla povolána ihned s příchodem porodních bolestí nastávající matky, starala se o ní po celou dobu během porodu a po celý čas období šestinedělí. Při porodu pomáhaly rituály zajišťovat podporu hladkého průběhu porodu a bezpečí matky i dítěte. Jakmile se dítě narodilo, bylo nezbytné mu zaříditi co nejdříve křestní obřad, aby bylo zažehnáno další nebezpečí, které nastalo v okamžiku narození dítěte. Významným rituálem dřívější doby byl úvod šestinedělky, který znamenal ukončení šestinedělí rodičky a zároveň rušil její vyloučení ze společnosti včetně různých zákazů spojených s tímto obdobím.

Porody v dobách minulých byly výsadou porodních bab, které si řemeslo předávaly z generace na generaci nebo získávaly své zkušenosti dlouholetou praxí. Přítomnost lékaře (tehdy chirurga) u porodu byla velmi ojedinělá, pakliže se u porodu objevil, šlo zcela jistě o porod komplikovaný. Často byl lékař povolán pozdě, kdy už pomoci nemohl. Porodnictví jako lékařský obor se začalo prosazovat teprve s příchodem osvícenství. Postupně si získávalo důvěru budoucích matek a porody se začaly pomalu přesouvat do nemocnic. Počátkem šedesátých let 20. století už byly téměř všechny porody prováděny v porodnicích pod odborným dohledem. Péče o rodičky se sice zprofesionalizovala, nicméně odcizil se lidský přístup a zároveň došlo k vytrácení rituálů, které byly v minulosti neodmyslitelným pomocníkem při celém průběhu porodu.

V současné době stojí porodnictví na pevných vědeckých základech a hladký průběh porodu zajišťují medicínské postupy, které bychom v jistém smyslu mohli označit jako rituály novodobé, neboť podléhají určitým pravidlům a jistým principům, mnohdy probíhají rutinně, stejně jako rituály z doby minulé.

Zatímco dříve pečovala o těhotnou ženu pouze porodní bába, v současné době se těhotným ženám dostává odborné péče hned od samého počátku těhotenství. Porody probíhají nejčastěji v porodnicích pod lékařským dohledem, ale z části opět dochází k návratu k alternativním porodům nebo porodům uskutečňovaným v domácím prostředí. Poslední desetiletí roste zájem o službu takzvaných dul, které pomáhají ženám i jejich rodinám v tomto zásadním období, jakým je přivedení dítěte na svět.

Narození dítěte již nedoprovází takové množství doprovodných rituálů jako v minulosti, v současné době se provede běžné poporodní ošetření novorozence a dítě je předáno do péče matky. Křestní obřad není již podmínkou pro bezpečný vstup dítěte do života. Pokud si rodina přeje pokřtít své narozené dítě, není doba vykonání křtu pevně stanovena a naopak se nechává dostatek času na zotavení matky, aby se jej mohla také zúčastnit.

Šestinedělí ženy už nebývá ukončeno obřadem úvodu, šestinedělka je během pobytu v porodnici poučena o tom, jak pečovat o své tělo a dostane několikero doporučení k péči o narozené dítě. Úvodní obřad se zcela ze zvyklostí lidu vytratil.

Mezi nové rituální prvky je možné počítat například přítomnost otce u porodu, což dříve nebývalo zvykem. Předporodní kurzy, které navštěvuje nastávající matka a někdy i otec, jenž přispívají ke snazšímu průběhu porodu, je možné rovněž zařadit mezi novodobé rituály. Také přestřížení pupeční šňůry po porodu, jež vykonává otec

dítěte. V neposlední řadě mezi novodobé rituály patří slavnostní obřad vítání občánků, který měl jistou dobu tendence nahradit křestní rituál. Jak vyplynulo z vlastního výzkumu, křest dítěte zůstal zachován. Přestože se již nedodrží v takové míře jako v dobách minulých, zachoval si svůj význam a předává se v některých rodinách dále.

Seznam použitých zdrojů:

Tištěné:

- ADAM, A. *Liturgika: křesťanská bohoslužba a její vývoj*, 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-968-3.
- BARTOŠ, F. *Naše děti*, 5. vyd. Zlín: Krajská knihovna Františka Bartoše, 2005. ISBN 80-86886-06-9.
- BRABLCOVÁ, V. a kolektiv, *Manželství, rodina a rodičovství*, Praha: Horizont, 1977. ISBN nemá.
- DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*, Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-246-0139-7.
- ELIADE, M. *Iniciace, rituály, tajné společnosti*, Brno: Computer Press, 2004. ISBN 80-722-6901-1.
- EVANS, N. *Těhotenství a porod od A do Z*, Praha: Pragma, 1997. ISBN 80-7205-510-0.
- FROLEC, V. *Obřady a svátky „času života“ v současnosti*, in FROLEC, V. *Čas života*, Brno: Nakladatelství Blok, 1985. ISBN 47-006-85.
- FULGHUM, R. *Od začátku do konce*, Praha: Argo, 1995. ISBN 80-85794-44-6.
- HALÍK, T. *Prolínání světů: ze života světových náboženství*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006. ISBN 80-7106-834-9.
- HAMPLOVÁ, D.; ŠALAMOUNOVÁ, P.; ŠAMANOVÁ, G. *Životní cyklus*, Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006. ISBN 80-7330-082-6.
- HINTNAUS, L. *Člověk, rodina, smysl a funkce rodiny*, České Budějovice: Jihočeská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, 1998. ISBN 80-7040-315-2.
- HORSKÝ, J.; SELIGOVÁ, M. *Rodina našich předků*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-195-6.

- CHALOUPKOVÁ, J. *Proměny rodinných a profesních startů*, Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2010. ISBN 978-80-7330-185-9.
- KAUFMANNOVÁ-HUBEROVÁ, G. *Děti potřebují rituály*, Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-203-3.
- KELLER, J. *Úvod do sociologie*, 1. vyd. Praha: Slon, 2002. ISBN 80-9010-593-9.
- KOCOURKOVÁ, J. RABUŠIC, L. *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?* Praha: Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, katedra demografie a geografie, 2006. ISBN 80-86561-93-3.
- KOUDELKOVÁ, V. *Ošetrovatelská péče o ženy v šestinedělí*, Praha: TRITON, 2013. ISBN 978-80-7387-624-1.
- KOVAŘÍK, J.; ŠMOLKA, P. *Současná rodina*, Praha: Print Production s.r.o. 1996. ISBN nemá.
- KRAMOLIŠOVÁ, A. *Narození dítěte v současném Rožnově pod Radhoštěm*, in FROLEC, V. *Čas života*, Brno: Nakladatelství Blok, 1985. ISBN 47-006-85.
- KUNZE, P.; SALAMANDER, C. *Malé děti potřebují rituály*, Brno: Computer Press, 2011. ISBN 978-80-251-3405-4.
- LEIFER, G. *Úvod do porodnického a pediatrického ošetrovatelství*, Praha: Grada Publishing, a. s., 2004. ISBN 80-247-0668-7.
- LENDEROVÁ, M.; RÝDL, K. *Radostné dětství?* Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-647-9.
- LENDEROVÁ, M.; KOPIČKOVÁ, B.; BUREŠOVÁ, J.; MAUR, E. *Žena v Českých zemích od středověku do 20. století*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-988-1.
- LONG, M. *Rodinná encyklopedie medicíny a zdraví*, 3. vyd. Čestlice: Rebo Productions s. r. o. 2009. ISBN 978-80-255-0155-9.
- MACKŮ, F.; ČECH, E. *Porodnictví*, Praha: Informatorium, 2002. ISBN 80-86073-92-0.

- MAREK, V. *Nová doba porodní*, 2. upr. a dopl. vyd. Praha: Marek, V. 2010. ISBN nemá.
- MAŘÍKOVÁ, H. *Proměny současné české rodiny*, Praha: Sociologické nakladatelství Slon. 2000. ISBN 80-85850-93-1.
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, 3. vyd. Praha: Slon, 2003. ISBN 80-86429-19-9.
- MELKESOVÁ, M. *Kmotrovství ve venkovském prostředí raného novověku na základě výzkumu chýnovské farnosti*, in *Historická demografie 27*, Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2003. ISBN 80-7330-037-0.
- MELKESOVÁ, M. *Křestní obřad a úloha kmotra v polovině 17. století*, České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, Diplomová práce, 2002. ISBN nemá.
- MELKESOVÁ, M. *Křtiny a úvod ve venkovském prostředí raného novověku*, in *Historický obzor*, roč. 14, Praha: Nakladatelství Aleš Skřivan, XI.-XII. 2003. ISBN nemá.
- MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*, Praha: Slon. 2006. ISBN 80-86429-58-X.
- MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*, 2. vyd. Praha: Slon, 2002. ISBN 80-86429-05-9.
- NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, Praha: Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-397-3.
- NAVRÁTILOVÁ, A. *K společenskému významu rodinných obřadů a obyčejů*, in FROLEC, V. *Čas života*, Brno: Nakladatelství Blok, 1985. ISBN 47-006-85.
- NEŠPOR, Z. R. *Kvalitativní sociologické studium současné české religiozity*, in NEŠPOR, Z. R. *Jaká víra? Současná česká religiozita/spiritualita v pohledu kvalitativní sociologie náboženství*, Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2004. ISBN 80-7330-061-3.
- PAVLICOVÁ, M. *Obřad, obyčej, zvyk – rituál*, in TONCROVÁ, M. a kol. *Etnokulturní tradice v současné společnosti*, Brno: 2007. ISBN 978-80-87112-03-8.

- PESCH, H. O. *Základní otázky katolické víry*, Praha: Vyšehrad, 1997. ISBN 80-7021-206-3.
- POLÁČKOVÁ, Z. *Obyčeje a svátky v životě rodiny v Kobylí*, in FROLEC, V. *Čas života*, Brno: Nakladatelství Blok, 1985. ISBN 47-006-85.
- POPELKA, P. *Narození člověka na moravských Kopanicích*, in FROLEC, V. *Čas života*, Brno: Nakladatelství Blok, 1985. ISBN 47-006-85.
- RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě*, Praha: Slon, 2001. ISBN 80-86429-01-6.
- SAK, P. *Proměny české mládeže*, Praha: Petrklíč, 2000. 978-80-7229-266-0.
- SIROVÁTKA, T.; HORA, O. *Rodina, děti a zaměstnání v České společnosti*, Brno: nakladatelství Albert. 2008. ISBN 978-80-7326-140-5.
- ŠOTTNEROVÁ, D. *Lidové tradice*, Olomouc: Rubico, 2009. ISBN 978-80-7346-096-9.
- ŠOTOLOVÁ, M. *Tradiční zvyky při narození dítěte před rokem 1945 a nyní v Jižních Čechách*, in FROLEC, V. *Čas života*, Brno: Nakladatelství Blok, 1985. ISBN 47-006-85.
- ŠTĚCH, F. *Tu se jim otevřely oči*, Olomouc: Centra Aletti Refungium Velehrad-Roma, s.r.o., 2011. ISBN 978-80-7412-093-0.
- TARCALOVÁ, L. *Narozeninové obyčeje v životě lidu na Uherskohradištsku*, in FROLEC, V. *Čas života*, Brno: Nakladatelství Blok, 1985. ISBN 47-006-85.
- TURNER, v. *Průběh rituálu*, Brno: Computer Press, 2004. ISBN 80-722-9600-3.
- VÁCLAVÍK, A. *Luhačovské zálesí: Příspěvky k národopisné hranici Valašska, Slovenska a Hané*, Luhačovice: Musejní společnost, 1930. ISBN nemá.
- VÁCLAVÍK, A. *Výroční obyčeje a lidové umění*, 2. uprav. vyd. Luhačovice: PhDr. Irena Voštová ve spolupráci s nakladatelstvím Atelier IM, 2010. ISBN 978-80-85948-74-5.

VAN DÜLMEN, R. *Kultura a každodenní život v raném novověku I. (16. – 18. století)*, Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-116-3.

VAN GENNEP, A. *Přechodové rituály*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-178-6.

VEČERKOVÁ, E. *Rodinné a společenské svátky v nově osídlené obci Jižní Moravy*, in FROLEC, V. *Čas života*, Brno: Nakladatelství Blok, 1985. ISBN 47-006-85.

VONDRUŠKOVÁ, A. *České zvyky a obyčeje*, Praha: Albatros, 2004. ISBN 80-00-01356-8.

Vyznání víry církve, Interní pomůcka pro studium dogmatické teologie, České Budějovice: Jihočeská univerzita, Teologická fakulta, 1999. ISBN 80-86074-15-3.

Internetové zdroje:

BARTOŠ, F. *Kout dle obyčejů a pověr lidu moravského*, Český lid II. 1893. [online]. Národní ústav lidové kultury © 2008-2012. [cit. 25. 10. 2014]. Dostupné na WWW: <<http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid02/texty/0016-0018.htm>>.

BAŤHA, B. *Můra v podání lidu na Benešovsku*, Český lid XXX. 1930. [online]. Národní ústav lidové kultury © 2008-2012. [cit. 25. 10. 2014]. Dostupné na WWW: <<http://www.nulk.cz/ek-obsah/ceskylid/html/knihy/ceskylid30/index.htm>>.

EMIMINO.CZ, Alternativní porod. [online]. eMimino.cz © 2014. [cit. 28.10.2014]. Dostupné na WWW: <<http://www.emimino.cz/encyklopedie/alternativni-porod/>>.

FIALA, L. *Z dějin porodnictví III.* [online]. Mladá fronta © 2014. [cit. 25. 10. 2014]. Dostupné na WWW: <<http://zdravi.e15.cz/clanek/mlada-fronta-zdravotnicke-noviny-zdn/z-dejin-porodnictvi-iii-459170>>.

- HRADECKÁ, B. *Co víš o duláčích?* [online]. Broňa Hradecká © 2008-2012. [cit. 31.10.2014]. Dostupné na WWW: <<http://www.hradecka-brona.cz/o-dule.php>>.
- HRUŠKA, J.F. „*Křtiny dou!*“ Český lid V. 1896. [online]. Národní ústav lidové kultury © 2008-2012. [cit. 20. 11. 2014]. Dostupné na WWW: <<http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid05/index.htm>>.
- KELLNEROVÁ, A. Staré zvyky z mého mládí v okolí Domažlic, Český lid I. 1892. [online]. Národní ústav lidové kultury © 2008-2012. [cit. 20. 11. 2014]. Dostupné na WWW: <<http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid01/index.htm>>.
- KRUMPHOLZOVÁ, T.; MALCHÁREK, J. *Vítání občánek: oblíbená tradice, na kterou v obvodech nezapomněli*, 2012 [online]. VLTAVA-LABE-PRESS, a.s. © 2005-2014, [cit.28.10.2014]. Dostupné na WWW: <http://moravskoslezsky.denik.cz/zpravy_region/vitani-obcanku-oblibena-tradice-na-kterou-v-ostravskych-obvodech-nezapomneli-201.html>.
- OPATRNÝ, A. *Příprava na křest dítěte*, [online]. [cit. 12.7.2014]. Dostupné na WWW: <<http://www.pastorace.cz/Knihovna/2-Priprava-na-krest-ditete.html>>.
- PAVELKA, P. *Pověry a zvyky z okolí Nové Říše na Moravě*, Český lid XII. 1903. [online]. Národní ústav lidové kultury © 2008-2012. [cit. 20. 11. 2014]. Dostupné na WWW: <<http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid12/index.htm>>.
- PORODNÍ DŮM U ČÁPA, *Rovné šance, Možnost informované volby, Porod*. [online]. Porodní dům U čápa © 2014. [cit. 2.12.2014]. Dostupné na WWW: <<http://www.pdcap.cz/>>.
- SURVIO, *Online dotazník snadno a rychle* © Copyright 2015 Survio All rights reserved. [online]. [cit.9.2.2015]. Dostupné na WWW: <<http://www.survio.com/cs/>>.
- ŠTROMEROVÁ, Z. *Možnost informované volby, Porodní přání*, [online]. Porodní dům U čápa © 2000 – 2013. [cit. 2.12.2014]. Dostupné na WWW: <<http://www.pdcap.cz/>>.

- TICHÝ, R. *Lidé, skupiny a praktiky v české katolické církvi 1997–2005*, Sociologická řada SOC - 015 © 2008. [online]. [cit. 14.11.2014]. Dostupné na WWW: <http://publication.fsv.cuni.cz/attachments/284_015%20-%20Tichy.pdf>.
- TOMANEC, J. *Rituál: co dělá člověka člověkem?* [online]. Olomouc: Gymnasion © 2010-2012. [cit. 11.9.2014]. Dostupné na WWW: <<http://www.gymnasion.org/archive/article/ritual-co-dela-cloveka-clovekem>>.
- UNIPA, *Porod v domácím prostředí*. [online]. Unie porodních asistentek © 2014. [cit. 31.10.2014]. Dostupné na WWW: <http://www.unipa.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=201:porodvdomacimprostredi&catid=42:porod&Itemid=124>.

Příloha

Vážená paní,

obdržela jste dotazník, který bude podkladem pro moji diplomovou práci na téma „Rituály spojené s narozením dítěte v Čechách a na Moravě od 17. století po současnost“.

Dotazník je anonymní.

Otázek je deset, většina z nich dává prostor k podrobnějším odpovědím.

Otázky, kde je k dispozici více odpovědí:

- v tištěné podobě zaškrtněte či jinak označte správnou odpověď

- v elektronické podobě ponechte jen správnou odpověď, ostatní vymažte.

Prosím o jeho pečlivé vyplnění, neboť Vaše zkušenosti jsou pro mne velice cenné.

Velmi děkuji za čas, který věnujete jeho zodpovězení.

Šárka Mühlböcková

DOTAZNÍK:

Jméno: (např. Anna K.)

Věk:

Stav: svobodná vdaná rozvedená vdova

Vzdělání: základní střední vysokoškolské

Bydliště: vesnice (do 3000 obyv.) vesnice (nad 3000 obyv.)

město (do 50000 obyv.) město (do 100000 obyv.) město (nad 100000 obyv.)

Počet dětí:

Víra: věřící váhající nevěřící

Pokud jste věřící, napište konkrétně, jakého jste vyznání:

1. Dodržujete stále některé rituály spojené s narozením dítěte?

a) ano

b) ne

1 a) Pokud zvolíte ano, vyjmenujte, jaké rituály spojené s narozením dítěte

dodržujete? (může jít o křest, ale také o první koupání dítěte, předávání křestního

jména z generace na generaci, partnera u porodu, přestřížení pupeční šňůry, slavnost při návratu z porodnice, dárek matce, nějaké další zvyklosti, vítání občánků.....)

2. Předáváte si tyto rituály v rodině z generace na generaci?

a) ano

b) ne

3. Jak tyto rituály ve vaší rodině probíhají?

4. Jaký rituál spojený s narozením dítěte je v současné době pro Vaši rodinu nejvíce důležitý?

4 a) Uved'te, proč právě tento rituál je důležitý pro Vaši rodinu nebo pro Vaše dítě.

5. Kdo v rodině rituály organizuje?

a) otec dítěte

c) kmotr/ra

b) matka dítěte

d) někdo jiný (napište kdo).....

6. Vzniká nějaký problém, když se některý člen z rodiny odmítne účastnit rituálů?

a) ano

b) ne

6 a) Pokud zvolíte ano, napište, jaký problém pak řešíte.

7. Kolik času se věnuje přípravám před obřadem?

a) měsíc

c) den

e) bez příprav

b) týden

d) jiná doba.....

7 a) Jak příprava probíhá?

8. Do jaké míry hraje roli to, že se rituály provádějí v rámci církve?

a) obřad má větší a hlubší význam

b) znamená to upevnění tradice

c) obřad přináší spojení s Bohem a církví

d) nevidím v tom velký význam, stejnou funkci zastane i městský úřad

e) jiný názor (*uved'te jaký*)

9. Potřebuje člověk ke svému životu rituály?

a) ano

b) ne

9 a) Pokud zvolíte ano, napište důvod, proč jsou rituály v životě člověka důležité.

10. Je důležité rituály předávat svým dětem?

a) ano

b) ne

10 a) Pokud zvolíte ano, napište, proč si to myslíte.

Abstrakt

MÜHLBÖCKOVÁ, Š. Rituály spojené s narozením dítěte v Čechách a na Moravě od 17. století po současnost, České Budějovice 2015. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra teologických věd. Vedoucí práce ThLic. Vlčková Michaela, Th.D.

Klíčová slova: rituál, přechodový rituál, rodina, porodní bába, porodnictví, porod, narození dítěte, šestinedělí, křest, vítání občánků.

Práce se zabývá rituály spojenými s narozením dítěte dodržovanými v Čechách a na Moravě v období od 17. století po současnost. První kapitola charakterizuje pojem rituál, zejména pak přechodový rituál, který je chápán jako nezbytný předpoklad umožňující přechod z jednoho životního stadia do druhého. V další kapitole je představena rodina a její vývoj napříč staletími od tradičního až po moderní pojetí. Rodina hraje také významnou roli při výchově a při začlenění dítěte do společnosti, o tom pojednává kapitola třetí. Čtvrtá kapitola mapuje rituály spjaté s narozením dítěte dodržované v minulosti. Navazuje pátá kapitola analyzující situaci rituálů v současnosti. Poslední, šestá kapitola srovnává situaci kolem provádění rituálů v minulosti se situací dnes a je zakončena vlastním výzkumem, který je založen na reálném sběru dat.

Abstract

Rituals connected with childbirth in Bohemia and Moravia since the 17th century to the present.

Key words: ritual, transition ritual, family, midwife, obstetrics, birth, childbirth, puerperium, baptism, welcoming citizen.

This thesis deals with rituals connected with childbirth in Bohemia and Moravia since the 17th century to the present. The first chapter describes the word ritual, especially the transition ritual, which is understood as a necessary assumption enabling the transition from one stage of life to the other. The next chapter presents the family and its development across the centuries from the traditional conception until the modern one. The family also plays an important role in education and in the child's integration into society - this is discussed in the third chapter. The fourth chapter maps the rituals connected with childbirth adhered to in the past. The fifth chapter continues analyzing the situation about current rituals. The last chapter compares the situation about the implementation of rituals in the past with the situation nowadays. It is concluded with the authors own research, which was based on real data collection.